

Luonnonvara- ja
biotalouden
tutkimus 2/2017

Maan ja veden omistus: ongelmia, tietoa ja tutkimustarpeita

Heimo Karppinen (toim.)

Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 2/2017

Maan ja veden omistus: ongelmia, tietoa ja tutkimustarpeita

Heimo Karppinen (toim.)

Luonnonvarakeskus, Helsinki 2017

ISBN: 978-952-326-347-5 (Painettu)

ISBN: 978-952-326-348-2 (Verkkajulkaisu)

ISSN 2342-7647 (Painettu)

ISSN 2342-7639 (Verkkajulkaisu)

URN: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-326-348-2>

Copyright: Luonnonvarakeskus (Luke)

Kirjoittajat: Heimo Karppinen (toim.)

Julkaisija ja kustantaja: Luonnonvarakeskus (Luke), Helsinki 2017

Julkaisuvuosi: 2017

Kannen kuva: Sami Myyrä, Luke

Painopaikka ja julkaisumyynti: Juvenes Print, <http://luke.juvenesprint.fi>

Tiivistelmä

¹⁾Heimo Karppinen (toim.), ^{1*)}Teppo Hujala, ¹⁾Harri Hänninen, ¹⁾Jussi Leppänen, ¹⁾Antti Miettinen, ¹⁾Sami Myyrä, ²⁾Erkki Mäntymaa, ¹⁾Olli Niskanen, ¹⁾Sami Ovaska, ¹⁾Jani Pellikka, ³⁾Rainer Peltola, ¹⁾Eija Pouta, ⁴⁾Pasi Rikkonen, ⁵⁾Pekka Salmi, ⁵⁾Jari Setälä, ¹⁾Annukka Vainio, ¹⁾Esa-Jussi Viitala

¹⁾Luonnonvarakeskus (Luke), Latokartanonkaari 9, 00790 Helsinki

^{1*)} nykyinen osoite: Itä-Suomen yliopisto, Metsätieteiden osasto, PL 111, 80101 Joensuu

²⁾Luonnonvarakeskus (Luke), Paavo Havaksen tie 3, 90570 Oulu

³⁾Luonnonvarakeskus (Luke), Eteläranta 55, 96300 Rovaniemi

⁴⁾ Luonnonvarakeskus (Luke), Lönnrotinkatu 5, 50100 Mikkeli

⁵⁾Luonnonvarakeskus (Luke), Itäinen Pitkätie 3, 20520 Turku

Suomessa valtaosa biomassan tuotannossa olevasta maatalous- ja metsätalousmaasta on yksityisomistuksessa. Maanomistuksen muutoksessa päättäjät ovat olleet omistuksen rakenteen sekä omistajien arvojen ja tavoitteiden muutokset. Rakenteellisista muutoksista tärkeimpiä ovat olleet maaomistuksen polarisaatio, pirstoutuminen ja suuruusrationalisointi, aktiivimaatilojen väheneminen, omistajien ammatillinen eriytyminen, kaupungistuminen ja tietyiltä osin myös ikääntyminen. Näillä muutoksilla on suuria vaikutuksia biotalouteen, ruoan ja raakapuun tuotantoon ja tulevaisuudessa entistä enemmän ekosysteemipalvelujen tuotantoon. Tässä raportissa maanomistajuutta tarkastellaan kokonaisuutena. Raportissa nostetaan esiin maanomistukseen liittyviä ongelmia ja tutkimuksen vastauksia niihin. Ennen kaikkea pyritään olemassa olevan tiedon perusteella luomaan tulevaisuuden tutkimustarpeita. Raportissa tarkastellaan aluksi maanomistusrakenteen muutosta tilan sukupolvenvaihdoksien ja omistajien muutoksen näkökulmasta. Tarkastelua laajennetaan maanomistajien arvojen, tavoitteiden ja käyttäytymisen kuvaukseen. Raportti tarkastelee myös epäselviä omistusoikeuksia ja psykologisen omistajuuden näkökulmaa. Tilusjärjestelyjen, sekä pellon ja metsän vuokrauksen lisäksi raportissa käsitellään yhteisomistusta, osuustoimintaa sekä institutionaalista omistusta. Metsästysoikeuksien tarkastelun jälkeen luodaan katsaus maanomistajatutkimuksessa käytettävissä oleviin rekistereihin. Lopuksi vedetään yhteen tärkeimpiä tulevaisuuden tutkimustarpeita.

Asiasanat: kalavedet, maanvuokraus, metsästys, omistusrakenne, pellon omistus, yhteisomistus, yksityismetsänomistus

Abstract

¹⁾Heimo Karppinen (ed.), ^{1*)}Teppo Hujala, ¹⁾Harri Hänninen, ¹⁾Jussi Leppänen, ¹⁾Antti Miettinen, ¹⁾Sami Myyrä, ²⁾Erkki Mäntymaa, ¹⁾Olli Niskanen, ¹⁾Sami Ovaska, ¹⁾Jani Pellikka, ³⁾Rainer Peltola, ¹⁾Eija Pouta, ⁴⁾Pasi Rikkonen, ⁵⁾Pekka Salmi, ⁵⁾Jari Setälä, ¹⁾Annukka Vainio, ¹⁾Esa-Jussi Viitala

¹⁾ Natural Resources Institute Finland (Luke), Latokartanonkaari 9, FI-00790 Helsinki

^{1*)} Current address: University of Eastern Finland, School of Forest Sciences, PO Box 111, 80101 Joensuu

²⁾ Natural Resources Institute Finland (Luke), Paavo Havaksen tie 3, FI-90570 Oulu

³⁾ Natural Resources Institute Finland (Luke), Eteläranta 55, 96300 FI-Rovaniemi

⁴⁾ Natural Resources Institute Finland (Luke), Lönnrotinkatu 5, 50100 FI-Mikkeli

⁵⁾ Natural Resources Institute Finland (Luke), Itäinen Pitkätatu 3, 20520 FI-Turku

In Finland, most of the forest and arable land is privately owned by families. The main trends in the structural change of ownership have been the changes in owner demographics as well as changes in their values and landowner objectives. These changes have included polarization of holding size structures, parcelization and enlargement of holdings, decreasing of active farms, occupational differentiation, urbanization and aging of the owners. These changes have had tremendous impacts on bioeconomy, on food and wood production, and in the future they will also have more and more effects on the production of ecosystem products and services. This reports deals with landownership as a whole. It raises problems, gives solutions based on study results, and, above, all sketches future research needs. The report describes the problems of ownership changes of the holdings and the changes in owner characteristics, values and objectives for land ownership and their impacts on owners' behavior. Also obscure property rights and psychological ownership are dealt with. Reallocation of pieces of land, land renting, joint ownerships, co-ops and institutional ownership are also among the topics of this review. Thereafter hunting rights and landownership are discussed which is followed by a review of landowner registers. Finally, conclusions are drawn on future research avenues.

Keywords: family forests, farmland ownership, hunting, joint ownership, land renting, structure of ownership, water ownership

Sisällys

1. Johdanto	6
2. Maanomistusrakenne ja sukupolvenvaihdokset	7
2.1. Tausta.....	7
2.2. Ongelmana pirstoutuminen ja sukupolvenvaihdosten hitaus	9
2.3. Tutkimustieto.....	9
2.4. Tutkimustarpeita.....	11
3. Maanomistajat bioressurssien tuottajina ja kuluttajina.....	13
3.1. Tausta.....	13
3.2. Ongelmana rakennemuutos ja politiikan tempoilevuus.....	14
3.3. Vastauksia	15
3.4. Tutkimustarpeita.....	16
4. Maanomistajien arvot, tavoitteet ja niiden muutos	18
4.1. Puuhuollon uhkakuva: metsänomistajien tavoitemuutos	18
4.2. Pellonomistajien muuttuvat tavoitteet ja ruoan tuotanto	19
5. Määrittelemättömät omistusoikeudet ja omistajuus	22
5.1. Taustaa.....	22
5.2. Agrometsätalous.....	23
5.3. Kalaveden omistusjärjestelmä	24
5.4. Perinnebiotoopit ja laiduntaminen.....	26
6. Psykologinen omistajuus	29
6.1. Teoria	29
6.2. Tutkimustieto.....	30
6.3. Tutkimustarpeita.....	30
7. Tilus- ja yhdistämisjärjestelyt keinona parantaa rakennekehityksen hallittavuutta ja kilpailukykyä	32
7.1. Taustaa.....	32
7.2. Tilus- ja yhdistämisjärjestelyihin liittyvä tutkimus	35
7.3. Tilusjärjestelytuen toteutettavuuden SWOT	36
7.4. Tutkimustarpeita.....	37
8. Pellon ja metsän vuokraus – tarve vauhdittaa vai jarruttaa?.....	39
8.1. Taustaa ja ongelmia	39
8.2. Tutkimustietoa	40
8.3. Tutkimustarpeita.....	41
9. Osuustoiminta, yhteisomistus, yhteishallinta ja institutionaalinen omistus	43
9.1. Taustaa.....	43
9.2. Käytännön ongelmia	44
9.3. Tutkimustuloksia.....	45
9.4. Tutkimustarpeita.....	45
10. Maanomistajat, metsästysoikeus ja metsästys	47
10.1. Tausta.....	47
10.2. Viimeaikainen tutkimus – maanomistajat ja metsästys	48
10.3. Tutkimustarpeita.....	50
11. Rekisteriaineistojen käyttö maanomistaja-tutkimuksissa	52
11.1. Ongelma.....	52
11.2. Ratkaisu.....	53
12. Lopuksi.....	57

1. Johdanto

Heimo Karppinen

Valtaosa biomassan tuotannossa olevasta maasta, maatalous- ja metsätalousmaasta, on yksityisomistuksessa. Omistajina voivat olla yksittäiset henkilöt, puoliset yhdessä tai lasten kanssa sekä perheen kaltaiset yhtymät ja kuolinpesät. Maanomistus voi kohdistua peltomaahan tai metsämaahan tai vesialueisiin, sillä ranta-alueiden maanomistajat ovat useimmiten vesialueiden omistajia. Vesien käyttöä, kuten kalastusta, koskevat päätökset tehdään kuitenkin yleensä kollektiivisesti osakaskunnissa. Toki tonttimaankin omistus on maanomistusta, mutta tässä yhteydessä tarkastellaan maanomistusta biotalouden tuotannon näkökulmasta.

Maanomistus ei kuitenkaan ole joko-tai asia. Omistusoikeus on jatkumo täydellisestä omistajan vapaudesta mahdollisten rajoitusten tai muiden ihmisten käyttöoikeuksien kautta täydelliseen omistamattomuuteen. Esimerkiksi Metsälaki velvoittaa metsänomistajaa huolehtimaan hakatun metsän uudistumisesta. Metsää ei saa hävittää tai maankäyttömuotoa muuttaa omin päin. Lisäksi jokamiehen oikeus antaa kaikille metsässä liikkujille tiettyjä käyttöoikeuksia.

Maanomistuksen muutoksessa päättäreitä ovat olleet omistuksen rakenteen sekä omistajien arvojen ja tavoitteiden muutokset. Rakenteellisista muutoksista tärkeimpiä ovat olleet maanomistuksen polarisaatio, pirstoutuminen ja suuruusrationalisointi, omistajien ammatillinen eriytyminen, kaupungistuminen ja tietyiltä osin myös ikääntyminen. Näillä muutoksilla on suuria vaikutuksia biotalouteen, ruoan ja raakapuun tuotantoon ja tulevaisuudessa entistä enemmän ekosysteemipalvelujen tuotantoon. Tällaisia palveluja ovat maisema, virkistys, luonnonsuojelu, hiilen sidonta ja pohjavesi.

Tämän raportin näkökulma on harvinainen: maanomistajuutta tarkastellaan kokonaisuutena. Yleensä tarkastelu kohdistuu erikseen maatalousmaan, metsien tai vesien omistukseen. Raportissa nostetaan esiin maanomistukseen liittyviä ongelmia ja tutkimuksen vastauksia niihin. Ennen kaikkea pyritään olemassa olevan tiedon perusteella luotaamaan tulevaisuuden tutkimustarpeita.

Aluksi raportissa tarkastellaan maanomistusrakennetta sukupolvenvaihdoksen näkökulmasta (luku 2). Maanomistus pirstoutuu mutta myös suuruusrationalisointia tapahtuu. Kun metsä vaihtaa omistajaa, se tarkoittaa yleensä tilan jakamista. Kun luvussa 2 lähtökohtana on maa- tai metsätila, luvussa 3 tarkastellaan maanomistuksen muutosta omistajien näkökulmasta. Millaisia maanomistajat ovat ja miten he tuottavat ja kuluttavat bioresursseja? Maanomistajien arvojen, tavoitteiden ja käyttäytymisen muutosta tarkastellaan luvussa 4. Onko tavoitemuutos uhka bioresurssien tuotannolle? Luvussa 5 epäselviä omistusoikeuksia tarkastellaan jokamiehen oikeuksien (esim. agrometsätalous) ja kalavesien omistuksen näkökulmasta. Siinä yhtenä omistajuuden muutosprosessin piirteinä ovat olleet kiistat omistajatahon mahdollisuuksista vaikuttaa harrastaja- ja ammattikalastajien kalastusoikeuksiin. Lisäksi tarkastellaan perinnebiotooppinen säilyttämisen ongelmia ja laiduntamista. Luvussa 6 nostetaan esiin maanomistuksen tarkastelussa tuore psykologisen omistajuuden näkökulma: Omistajuuden kokemus voi olla osittain tai täysin riippumaton siitä, omistaako henkilö juridisesti maa-alueen vai ei. Maisema on tyypillisesti usein psykologisen omistajuuden kohde. Tilusjärjestelyjä keino parantaa maa- ja metsätalouden kannattavuutta tarkastellaan luvussa 7 ja pellon ja metsän vuokrausta luvussa 8. Pellonvuokraus on vakiintunut käytäntö, mutta metsänvuokraustoiminta on vasta kehittämisvaiheessa. Maanomistukseen liittyvää yhteisomistusta ja -hallintaa, osuustoimintaa sekä institutionaalista omistusta käsitellään luvussa 9. Esimerkiksi erilaisten metsärahastojen metsänomistus on lisääntynyt viime aikoina selvästi. Luvussa 10 käsitellään metsästysoikeuksia. Millaisia maanomistajat ovat metsästäjinä ja metsästäjien sopimuskumppaneina? Sen jälkeen luodaan katsaus maanomistajatutkimuksessa käytettävissä oleviin rekistereihin. Lopuksi luvussa 12 vedetään yhteen tärkeimpiä tulevaisuuden tutkimustarpeita.

Kaikki raportin kirjoittajat toimivat tutkijoina Luonnonvarakeskuksessa.

2. Maanomistusrakenne ja sukupolvenvaihdokset

Jussi Leppänen, Harri Hänninen ja Sami Myyrä

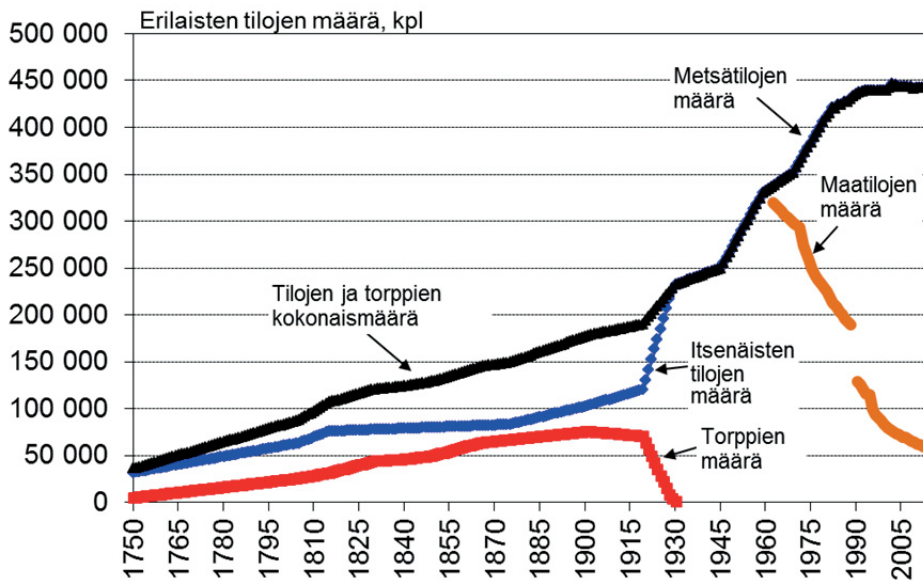
2.1. Taustaa

Maanomistus ja sen kehitys liittyy kiinteästi yhteiskunnalliseen kehitykseen ja kulloinkin vallinneeseen politiikkaan (Leppänen 2008). Ilman yhteiskunnallisia vallankumouksia maanomistus kehittyi hitaasti, vuosikymmenien ja vuosisatojen aikana. Suomessa ja Ruotsissa itsenäiset talonpojat ovat suuressa määrin pystyneet säilyttämään maanomistuksensa, kun muualla Euroopassa satoja vuosia kestänyt feodalismi ohjasi talonpoikien maat aatelin suurmaanomistukseen. Venäjällä ja myöhemmin itäisessä Euroopassa sosialismi ohjasi sekä aatelin että jäljelle jääneiden harvojen talonpoikien maat valtion suuromistukseen. Joissakin sosialistisissa maissa muodostettiin hyvin pieniä tiloja, jotka säilyvät yksityisomistuksessa.

Suomessa keskiajalta aina 1700-luvulle yksityisen maanomistuksen keskittyminen perustui vahvasti verovapauteen eli ”rälssiin” tai feodalistisessa ajattelussa jopa yksityiseen veronkanto-oikeuteen tietyllä alueella eli ”läänitykseen”. Sittemmin keskittymisen ilmiönä oli metsäteollisuuden buumi 1800-luvun lopulta alkaen, joka johti yksityisten metsävaltaisten tilojen nopeaan ajautumiseen puunjalostusyhtiöiden omistukseen. Kehitys estettiin Ruotsin mallin mukaisesti lailla 1900-luvun alussa. Toinen metsätaloutta samoihin aikoihin ja jonkin verran aikaisemminkin koskenut maanomistuksen keskittyminen tapahtui, kun isojaossa jakamattomiksi jääneet maat päättyivät valtion omistukseen.

Myös maanomistuksen pirstoutuminen on osa yhteiskunnallista kehitystä. Aikaisemmin tilojen jakamista rajoitettiin voimakkaasti, ja pirstoutuminen oli olematonta tai hyvin hidasta. Ennen koneellistumista ihmistyö oli keskeinen tuotantoresurssi, ja torppien perustaminen oli yksi tapa saada tiloille työvoimaa. Se sallittiin aatelin lisäksi myös talonpoikien mailla 1700-luvun puolivälissä. Tilojen jakamisrajoituksia poistettiin erityisesti 1800-luvun loppua kohden, mutta vasta itsenäistyminen ja sisällissota 1900-luvun alussa johtivat merkittävään uusien tilojen perustamiseen, kun torpat itsenäistyivät ja myös maata omistamattomalle väestölle muodostettiin uusia tiloja.

Pirstoutuminen kiihtyi uudelleen toisen maailmansodan jälkeen 1940–50 -luvulla, kun luovutettujen alueiden väestölle muodostettiin uusia maatiloja. Lähestulkoon samaan aikaan maa- ja metsätaloudessa alkoi uudenlainen suuruusrationalisointiin johtava kehityssuunta: maa- ja metsätalouden koneistuminen ja työvoiman tarpeen vähentyminen. Toisaalla hyvinvointiyhteiskunnan rakentaminen ja sen vaatima verotus kohdistuivat myös maatalouteen ja erityisesti maan ainoaan merkittävään luonnonvaraan, metsään. Metsätaloudessa kasvava progressiivinen verotus ehkäisi pitkään tehokkaasti koneistumisen vaatimaa tilatason suuruusrationalisointia ja edisti pirstoutumista, kun lisämaan tuotto saattoi olla verojen jälkeen jopa negatiivinen. 1960-luvulta alkaen työvoiman tarpeen vähentymisen aiheuttama maaltamuutto ja kiristynyt verotus vaikuttivat yhdessä erityisesti metsänomistuksen irtautumiseen maataloudesta ja sen pirstoutumiseen (kuva 1).

Kuva 1. Erilaisten tilojen määrän kehitys vuosina 1750-2013 (päivitetty julkaisuista Leppänen (2008), Vihinen (2004). Vuonna 1960 maa- ja metsätalous eivät olleet vielä irtautuneet toisistaan ja aktiivimaatiloja (metsätiloja) oli noin 330 000 kappaletta. Sen jälkeen aktiivimaatilojen (määritelmä on muuttunut ajassa) määrä on vähentynyt siten, että vuonna 2013 enää noin 50 000 aktiivimaatilalla oli metsää, kun metsälöitä oli yhteensä noin 440 000.

Koneellistuminen vaikutti 1960-luvulta alkaen merkittävästi maa- ja metsätilojen määrään ja kokoon, mutta päinvastaisiin suuntiin. Maataloudessa maatilat koneistuivat, mutta metsätaloudessa koneistuminen keskittyi urakointiperiaatteella toimiviin puunkorjuuryrityksiin. Metsätalouden koneistuminen edellytti suurta toiminnan mittakaavaa, ja toisaalta tilojen metsätaloutta varten omien koneiden hankinta oli verotuksen vuoksi epäedullista. Näin metsätaloudessa tilakoko ei ole vaikuttanut koneistumisen aiheuttamien rationalisointivaatimusten kautta samalla tavoin kuin maataloudessa. Maataloudessakin suuruusrationalisointi kiihtyi nykymittoihin vasta EU-jäsenyyden myötä 1995, kun maatalouden tuet ohjattiin voimakkaasti tilakoon kasvun tukemiseen.

Viimeisten 50 vuoden aikana pirstoutumista on tapahtunut erityisesti metsätaloudessa, kun taas maataloudessa suuntaus on ollut päinvastainen eli suuruusrationalisointi, jota maataloudesta luopuvien tilojen vuokralle antamat pellot ovat tukeneet. Vasta viimeisten 20 vuoden aikana myös metsätaloudessa tilakoossa ja jonkin verran tilamäärässä on havaittavissa suuruusrationalisoinnin merkkejä. Kehitys on pitkälti perustunut metsävähennyksen käyttöön. Myös yhteismetsien ja sijoitusrahastojen metsien lisääntyminen kuuluvat tähän ilmiöön. Määrällisesti metsätilojen kehitystä on tänäkin aikana hallinnut pirstoutuminen, joka liittyy siihen että metsäkiinteistöjen omistajanvaihdoksiin ohjataan markkinaehtoisten kauppojen eikä verohelpotettujen sukupolvenvaihdosten avulla. Metsätalouden harjoittaminen on metsävähennyksen ansiosta edullisempaa ostetulla kuin kokonaan tai osittain lahjana tai perintönä saadulla metsätilalla. Se aiheuttaa metsätilojen jakamista eri ostajille sekä sukupolvenvaihdoksissa että ulkopuolisille myytäessä.

Maanomistuksen muutoksessa yksi kehityssuunta onkin maanomistuksen polarisaatio: samanlainen maanomistuksen pirstoutuminen eli tilakokonaisuuden jako pienempiin omistusyksiköihin ja sille päinvastainen ilmiö eli maanomistuksen keskittyminen. Polarisaatio on Suomessa nykymuotoisen yhteiskunnan ilmiö. Vaikka polarisaatiota on ollut ajoittain myös aikaisemmin, pitkällä aikavälillä pirstoutuminen ja keskittyminen on pääosin voitu nähdä erillisinä kehityssuuntina.

2.2. Ongelmana pirstoutuminen ja sukupolvenvaihdosten hitaus

Maa- ja metsätalous pohjautuvat pääsääntöisesti talonpoikaiseen maanomistukseen, jonka ominainen piirre on, että tila siirtyy pääosin suvun sisällä joko perintönä, lahjana tai sukulaiskaupalla. Metsätilansa on vapailta markkinoilta hankkinut vain 15 prosenttia metsänomistajista, peltonsa vain joka kymmenes (Myyrä ym. 2008, Hänninen ym. 2011). Maataloudessa on toimivat kannusteet siirtää tila elinaikana seuraavalle sukupolvelle, mutta metsäpuolella vastaavia kannusteita ei ole. Niinpä metsänomistajat ovat huomattavan iäkkäitä; muiden kuin maanviljelijämetsänomistajien keski-ikä oli 62, kun päätoimisten maataloudenharjoittajien keski-ikä oli 54 vuotta vuonna 2009 (Hänninen ym. 2011). Kaikkien pellonomistajien keski-ikä oli 58 vuotta vuonna 2006 (Myyrä ym. 2008).

Metsätilojen pirstoutumisen hillitsemiseksi on aikojen saatossa tehty useita ehdotuksia (Metsätaloon ja...2011), mutta käytäntöön asti ne eivät ole yltäneet lukuun ottamatta yhteismetsien perustamista tukevia toimia. Elinaikaisten sukupolvenvaihdosten kannusteeksi kehitetty metsälahjavähennys metsätilan omistajille, joka vast'ikään hyväksyttiin eduskunnassa ja tulee voimaan 2017 (HE 158/2016 vp), tuskin on yksinään riittävä keino sukupolvenvaihdosten aktivoimiseen. Metsälöiden pirstoutuminen, jolla tässä yhteydessä tarkoitetaan tilojen jakamista tai lohkomista, ei tilan sisäistä kiinteistörakennetta, on koettu puuntuotannon näkökulmasta ongelmalliseksi, vaikkakaan vahvaa tutkimusnäyttöä tästä ei ole. Jos oletetaan, että pirstoutumiskehitys jatkuu tai vaikka se pysähtyisikin, tulee pienten metsälöiden määrä olemaan suuri. Esimerkiksi 1-5 hehtaarin suuruisia metsätilakokonaisuuksia on koko maassa tällä hetkellä noin 95 000 kappaletta (Leppänen ja Torvelainen 2015).

Pieni tilakoko, olipa kyse maataloudesta tai metsätaloudesta, ei tarjoa hyviä edellytyksiä yritysmäisen, kustannustehokkaan toiminnan harjoittamiseen. Metsätaloudessa pienen metsätilan taloudellinen merkitys omistajilleen, ja varsinkin yhteisomistajuudessa kuolinpesien jäsenille, saattaa jäädä niin vähäiseksi, että tilan hoito laiminlyödään. Espanjassa pienet heitteille jätetyt metsäpalstat ovat kasvava ongelma (Quiroga ym. 2015). Suomessa pienen tilakoon ongelmaa on maataloudessa osin kompensoitu peltojen vuokrauksella, mutta metsätaloudessa vuokrausta ei toistaiseksi ole harjoitettu (vuokrausta käsitellään tarkemmin luvussa 8). Sen sijasta metsänomistajat ovat harjoittaneet yhteistoimintaa metsänhoitoyhdistysten kautta, mutta vuonna 2014 pakollisen jäsenyyden poistuttua pienimmät tilat ovat usein jättäytyneet metsänhoitoyhdistysten ulkopuolelle.

2.3. Tutkimustieto

Metsänomistukselle on Suomessa ominaista, että yksityishenkilöt omistavat suurimman osan metsämaasta. Metsätiloja ja omistajia on paljon. Vähintään yhden hehtaarin metsämaata sisältävien tilojen lukumäärä oli vuonna 2013 noin 376 000, joihin kuului keskimäärin 27,8 hehtaaria metsämaata. Metsänomistajien lukumäärä oli noin 685 000 henkilöä. Kun tarkasteltavan metsäkokonaisuuden koon alarajaksi otetaan kaksi hehtaaria, oli tilojen lukumäärä 347 000, keskikoko 30,1 hehtaaria ja metsänomistajien kokonaismäärä 632 000 (Leppänen ja Torvelainen 2015).

Metsälökokojakauma on polarisoitumassa (Leppänen ja Torvelainen 2015). Alle 20 metsähehtaarin (minimikoko 1 ha) tilakokonaisuuksia oli kaikista yksityisten omistamista tiloista 61 prosenttia, mutta niiden osuus metsämaan alasta jäi 17 prosenttiin. Vähintään sadan hehtaarin metsätiloja oli vain viisi prosenttia, mutta niiden osuus metsäalasta oli 30 prosenttia. Viimeisen seitsemän vuoden aikana (2006–2013) sekä alle kymmenen hehtaarin tilojen että yli sadan hehtaarin tilojen lukumäärät ovat kasvaneet. Keskikoko ei ole lähtenyt kasvuun poliittisesta tahdosta huolimatta; keinot ovat puuttuneet.

Metsälöiden pirstoutumisen puun tarjontaa vähentävästä vaikutuksesta ei ole selkeää tutkimusnäyttöä. Hehtaarikohtaisten hakkuiden ja hakkuumahdollisuuksien hyödyntämisen on havaittu olevan vähäisempää pienillä tiloilla kuin suurilla tiloilla (Karppinen ja Hänninen 1990). Toisaalta esimerkiksi Favadan ym. (2009) tutkimuksessa todettiin päinvastoin suurten tilojen hehtaarikohtaisten hak-

kuiden olevan pienemmät kuin pienten tilojen. Kuuluvainen ym. (2014) havaitsivat metsälökoon kasvulla olevan hehtaarikohtaisia hakkuita lisäävää vaikutusta. Metsälökoon vaikutusta metsänhoidon tasoon on tutkittu vain vähän. Tutkimusta on todennäköisesti hankaloittanut se, että tilakoon vaikutus ei voikaan olla pinta-alan suhteen täysin vakio johtuen metsämaan erilaisesta tuottokyvystä maan eri osissa ja erilaisilla kasvupaikoilla, puuston rakenteesta puhumattakaan. Ovaskaisen ym. (1994) mukaan pienet tilat olivat metsänhoidollisesti aktiivisimpia. Tilakoon sijasta viime vuosikymmeninä on useissa tutkimuksissa käsitelty erityisesti metsänomistajien metsätaloudelleen ja metsänomistukselleen asettamien tavoitteiden merkitystä.

Pirstoutumista voidaan puuntuotannon sijasta katsoa myös toisesta näkökulmasta. Mitä enemmän metsät pirstoutuvat, sitä enemmän on metsänomistajia ja sitä useammalla kansalaisella on välitön kosketus omaan metsään. Tämä voi lisätä paitsi metsätalouden hyväksyttävyyttä myös metsäluonnon monimuotoisuutta omistajien erilaisesta toiminnasta johtuen.

Maatilarekisterin pohjalta pellonomistajat on voitu luokitella viiteen luokkaan sen mukaan, kuinka paljon he omistivat peltoa yhteensä. Mikäli omistaja omisti useampia tiloja, joissa oli maatalousmaata, laskettiin maatalousmaapinta-ala yhteen. Pelto sisältää pellon, puutarhan sekä niityn ja laitumen. Luokittelu perustui puolison kanssa yhdessä omistettuun maatalousmaa-alaan. Luokkarajat olivat 1 ha, 3 ha, 7 ha, ja 15 ha. Näin maanomistajat jakoutuivat tasasuuruisiin luokkiin niin, että jokaisessa luokassa oli noin 20 % maanomistajista. Luokittelu ei kuitenkaan mahdollistanut aktiiviviljelijöiden tarkempaa tarkastelua tilakokoluokittain, koska aktiiviviljelijöitä oli valtaosin vain suurimmassa tilaluokassa.

Maatilarekisterin perusteella vuonna 2004 Suomessa oli 487 010 pellonomistajaa, kun kuolinpesät ja institutionaaliset omistajat lasketaan yksittäisiksi omistajiksi. Pelloista 9 % oli yhteensä 45 325 kuolinpesän omistuksessa. Institutionaaliset omistajat omistivat vain 3 % pelto-alasta. Yli 15 hehtaaria suurempia pellonomistuksia oli viidesosalla maanomistajista. Myös alle yhden hehtaarin tiloja omisti viidesosa omistajista. Vaikka pienten peltoalojen omistajia oli paljon, yhdessä he omistivat kuitenkin hyvin vähän peltoa. Koko peltoalasta vain 148 000 hehtaaria (noin 6 %) oli vuonna 2004 pellonomistajilla, jotka omistavat peltoa vähemmän kuin kolme hehtaaria. Suurin osa (61 %) peltopinta-alasta oli pellonomistajilla, jotka omistavat vähintään 15 hehtaaria viljelysmaata.

Maatalouden tilakoon kehitystä on osattu tutkimuksessa ennakoida melko hyvin. Kymmenen vuotta sitten maataloustukea saavia maatiloja oli Suomessa noin 70 000. Sitä edeltävien kymmenen vuoden aikana tukea saavien tilojen määrä vähentyi noin 25 000 tilalla eli yli neljänneksellä. Keskimäärin tämä on merkinnyt noin 3,5 prosentin vuotuista poistumaa.

Lehtosen ja Pyykkösen (2005) selvityksessä arvioitiin maatalouden toteutunutta ja tulevaa rakennekehitystä geometrisen trendin ja viljelijöiden demografisen analyysin avulla. Vuosien 1995–2004 keskimääräisen vähenemisvauhdin mukaan aktiivitulojen määrän arvioitiin vähenevän vuoden 2004 noin 72 000 tilasta 50 000–53 000 tilaan vuoteen 2013. Alle 20 hehtaarin tilojen suhteellinen osuus pienentyi 56 %:sta 43 %:iin ja yli 50 hehtaarin tilojen osuus vastaavasti yli kaksinkertaistui 7 %:sta 17 %:iin vuotta 2003 edeltävän kymmenen vuoden aikana. Tilojen keskikoon kasvusta huolimatta tilarakenne painottui edelleen suhteellisen pieniin tiloihin. Suuret, yli sadan hehtaarin tilat edustivat noin 3 % tiloista vuonna 2003, mutta niiden osuus kokonaispeltoalasta oli yli 10 %. Keskimäärin ennakoitiin kasvavan trendin mukaan noin 44 hehtaariin vuoteen 2013 mennessä (Lehtonen ja Pyykkönen 2005).

Jälkeenpäin tarkasteltuna Lehtosen ja Pyykkösen tutkimus ennusti tulevan tilakehityksen hämmästyttävän hyvin. Vuonna 2015 Suomessa oli 50 999 maatalous- ja puutarhayritystä. Vuodesta 2010 noin 8 500 tilaa on lopettanut toimintansa. Jäljelle jääneet tilat suurenevät. Tilojen keskimääräinen peltoala oli 44 hehtaaria vuonna 2015 (Luke 2016).

2.4. Tutkimustarpeita

Maanomistusrakennetta ja sen muutoksia voi seurata maa- ja metsätalousmaata koskevista tilastoista, mutta muutoksen taustalla olevien tila- ja omistajakohtaisten syiden selvittäminen vaatii tilastotietoja monipuolisempia aineistoja. Niitä edellyttävät myös tilakoon kasvua, pelto- ja metsätilamarkkinoita sekä sukupolvenvaihdoksia edistäviä politiikkakeinoja koskeva tutkimus. Maatalouspuolella tällaista tutkimusta löytyy hieman enemmän (ks. luvussa 8 katsaus peltomarkkinoita aktivoivista politiikkakeinoista) kuin metsäpuolelta, jossa tutkimus on jäänyt hyvin vähäiseksi (ks. kuitenkin Hänninen ja Leppänen 2016a, 2016b).

Osin metsäpuolen vähäinen tutkimus selittyy sillä, että metsätilojen kasvua ei ole politiikkatoimin tavoiteltu muutoin kuin yleisen maatalojen koon kasvutavoitteen yhteydessä ja viimeisten hieman yli kymmenen vuoden ajan yhteismetsien muodostumista edistämällä (Viitala ja Leppänen 2014, Hänninen ja Leppänen 2016a). Metsäverotukseen vuonna 1993 tuodusta metsävähennyksestä on sen sijaan muodostunut kuin varkain tilakoon kasvua ja osittain myös sukupolvenvaihdoksia edistävä politiikkakeino, vaikka sen perimmäiset tavoitteet ovat muualla.¹ Vuonna 2008 tehty metsävähennyksen laajentaminen² näyttäisi myös ainakin osittain pääomittuneen metsäkiinteistökauppojen hintoihin (Hänninen ja Leppänen 2016a). Kun käytetyt metsätilakoon kasvattamiskeinot ovat muodostuneet jopa ilman täsmällisiä tavoitteita, niiden vaikutusten analysointi olisi ensisijaisen tärkeää.

Maatalouden osalta tilakoko sinänsä ei ole ratkaiseva, sillä suuruusrationalisointi voidaan saavuttaa pellon vuokrauksen kautta. Maatalouden osalta haasteeksi tulee ylipäättään maatalouspolitiikan vaikuttavuus aktiivitulojen ja passiivisten pellonomistajien välillä. Maatalouspolitiikan keskeisimpinä tavoitteina ovat maataloustuotannon tuottavuuden nostaminen ja maatalousväestön tulotason turvaaminen. Maataloustuotannon irtaantuessa pellon vuokrauksen kautta maanomistuksesta on seurauksena myös se, että maatalouspolitiikan vaikutukset eivät enää kohdistu pelkästään maataloustuotantoon ja maatalousväestöön vaan myös maan omistukseen ja omistajiin laajemminkin. Keskeisimpänä lieveilmiönä on pidetty maataloustukien pääomittumista pellon vuokra- ja kauppahintoihin.

Vuokraviljelyn keskeisimpänä ongelmana on kautta aikojen pidetty pellon hallintaoikeuteen liittyvää epävarmuutta ja vuokraviljelijöiden tuotannon kehittämismahdollisuuksien rajautumista vakuusvajauden johdosta. Pelto onkin keskeisin maatalouden tuotannollisten investointien vakuus. Vakuuksien puute voi olennaisesti hidastaa maatalouden tuotannollisia investointeja ja siten vaarantaa tuottavuus- ja tulotasokehityksen. Suomessa pellonvuokrauksen taso ei vielä ole eurooppalaista keskitasoa, mutta vuokrauksen yleistymisen on ollut nopeaa (Swinnen ja Knops 2013). Keskeisenä tutkimustarpeena onkin selvittää, onko havaittu kehityssuunta yhteiskunnan kannalta edullinen ja voidaanko siihen jotenkin vaikuttaa esimerkiksi sukupolvenvaihdoksia vauhdittavia politiikkatoimia (luopumistuki ja nuoren viljelijän aloitustuki) muuttamalla.

¹ Metsävähennyksen perimmäinen tarkoitus oli kohdistaa puun myyntitulon verotus metsän pääoman tuotantoon, eikä itse pääomaan. Rakennepoliittinen keino metsävähennyksestä tuli luovutusvoittoverotukseen ja sen kautta myös metsävähennyksen vuonna 1992 valiokuntakäsittelyssä tehdystä muutoksesta, joka aiheutti metsävähennyksen tuloutumattomuuden lähisukulaisluovutuksissa.

² Metsävähennyksen käyttömahdollisuus laajennettiin koskemaan kaikkia saman metsänomistajan metsiä, kun se aiemmin koski vain vastikkeellisesti saatua tilaa, metsävähennyspohja laajennettiin 60 prosentiksi (aikaisemmin 50 %) saannon vastikkeellisesta arvosta ja vuosittainen suurin mahdollinen metsävähennys säädettiin 60 prosentiksi (aikaisemmin 40 %) metsätalouden pääomatulosta.

Viitteet

- Favada, I.M., Karppinen, H., Kuuluvainen, J., Mikkola, J. & Stavness, C. 2009. Effects of timber prices, ownership objectives, and owner characteristics on timber supply. *Forest Science* 55(6):512-523.
- HE 158/2016 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle metsälahjavähennystä koskevaksi lainsäädännöksi. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Sivut/HE_158+2016.aspx
- Hänninen, H., Karppinen, H. & Leppänen, J. 2011. Suomalainen metsänomistaja 2010. [Finnish forest owner 2010] Metlan työraportteja/Working Papers of the Finnish Forest Research Institute 208. 94 p.
- Hänninen, H. & Leppänen, J. 2016a. Metsätilamarkkinoiden aktivointi. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 23/2016. 44 s. <http://jukuri.luke.fi/handle/10024/534907>
- Hänninen, H. & Leppänen, J. (toim.) 2016b. Metsäverotuksen kehittämistarpeet metsä- ja elinkeinopoliittikan kannalta. Loppuraportti maa- ja metsätalousministeriölle. *Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus* 27/2016. 76 s. <http://jukuri.luke.fi/handle/10024/535237>
- Karppinen, H. & Hänninen, H. 1990. Yksityistilojen hakkuumahdollisuuksien käyttö Etelä-Suomessa. *Folia Forestalia* 747. 117 s.
- Kuuluvainen, J., Karppinen, H., Hänninen, H. & Uusivuori, J. 2014. Effects of gender and length of land tenure on timber supply in Finland. *Journal of Forest Economics* 20(4): 363-379
- Lehtonen, H. & Pyykkönen, P. 2005. Maatalouden rakennekehitysnäkymät vuoteen 2013. MTT:n selvityksiä 100.
- Leppänen, J. 2008. Parcelisation of family forests in Finland. *Scandinavian Forest Economics* 42: 361-377.
- Leppänen, J. & Torvelainen J. 2015. Metsämaan omistus 2013. [Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 5/2015. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 10 s. http://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/485473/luke-luobio_5_2015.pdf;sequence=4
- Luke 2016. Maatalous- ja puutarhayritysten määrä vähenee ja tilakoko kasvaa. <https://www.luke.fi/uutiset/maatalous-ja-puutarhayritysten-maara-vahenee-ja-tilakoko-kasvaa/>
- Metsätilakoon ja rakenteen kehittäminen. – Työryhmän kannanotot. 2011. Työryhmämuistio, mmm 2011:2, osa 1. http://mmm.fi/documents/1410837/1724539/trm_2011_3_osa_1.pdf/7d4c5716-398a-4518-9ce6-5d5dbf0c45dd
- Myyrä, S., Pouta, E. & Hänninen, H. 2008/2010. Suomalainen pellonomistaja. 2. korjattu painos. *Maa- ja elintarviketalous* 115: 125 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-263-8>
- Ovaskainen, V., Hänninen, E. & Hänninen, H. 1994. Metsänhoidollinen aktiivisuus yksityistiloilla. *Julkaisussa: Ovaskainen, V. & Kuuluvainen, J. (toim.). Yksityismetsänomistuksen rakennemuutos ja metsien käyttö. Metsätutkimuslaitoksen tiedonantoja* 484: 60-74.
- Quiroga, S., Domínguez, G., Suárez, C., Gorriz, E., Barrio, M., Marey, M., Martínez de Arano, I., Ojea, E. & Solís, J. D. 2015. Forest Land Ownership Change in Spain. COST Action FP1201 FACESMAP Country Report, European Forest Institute Central-East and South-East European Regional Office, Vienna. 40 pages. [<http://facesmap.boku.ac.at/index.php/activities/country-reports>]
- Swinnen, J. & Knops, L., 2013. Land, Labour & Capital markets in European Agriculture. Centre for European Policy Studies. Brussels.
- Vihinen, H. 2004. Maatilatalouden rakennemuutos. *Julkaisussa: Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen.* SKS, Helsinki. Ss. 255-288.
- Viitala, E.-J. & Leppänen, J. 2014. Yhteismetsien edistämisen perustelut, tutkimusnäyttö ja tilakoonmerkitys. *Metsätieteen aikakauskirja* 1/2014: 33-57.

3. Maanomistajat bioressien tuottajina ja kuluttajina

Harri Hänninen, Heimo Karppinen ja Sami Myyrä

3.1. Taustaa

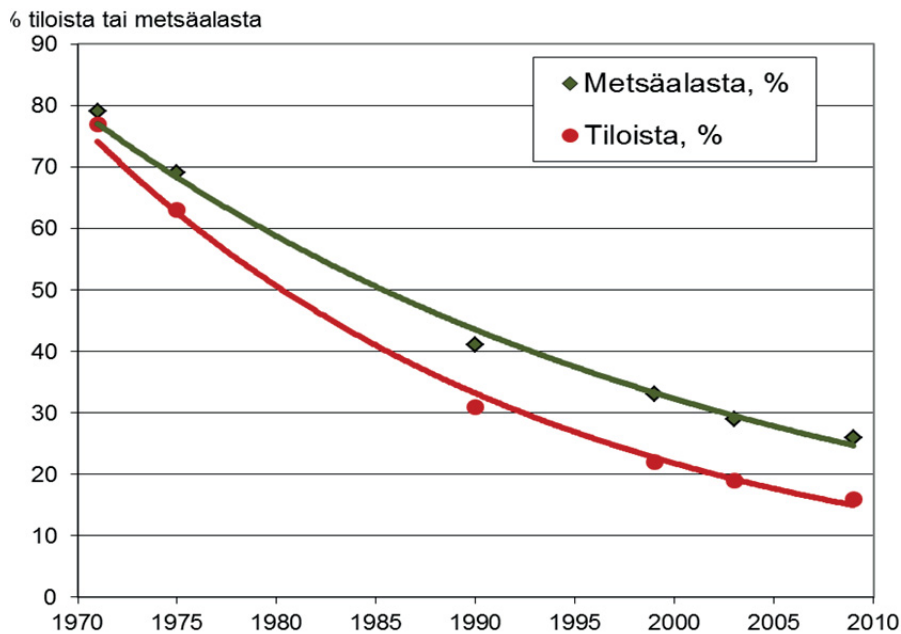
Valtaosa biomassan tuotannossa olevasta maatalous- ja metsämaasta on Suomessa yksityisomistuksessa, yksilöiden ja perheiden tai perheen kaltaisten yhtymien ja kuolinpesien hallussa. Maatalousmaan eli peltojen omistajia on lähes puoli miljoonaa ja metsäkiinteistöjen omistajia runsaat 600 000 (Myyrä ym. 2010, Leppänen ja Torvelainen 2015). Kyseessä ovat osittain samat henkilöt, sillä pellon omistajista vain noin puolet omistaa myös metsää (Myyrä ym. 2010). Maanomistajien kokonaismäärä lienee lähes miljoona henkilöä. Biomassaresurssien omistus ja niiden käytöstä päättäminen jakautuvat siten monien, tavoitteiltaan hyvinkin erilaisten päättäjien kesken.

Maanomistuksen muutoksessa päättäjät ovat olleet maanomistuksen rakenteen, omistajakunnan piirteiden sekä arvojen ja tavoitteiden muutokset. Maanomistuksen rakenteellisia muutoksia kuten maanomistuksen pirstoutumista ja suuruusrationalisointeja tarkastellaan luvussa 2 ja arvojen tavoitteiden muutosta luvussa 4. Omistajakunnan tärkeitä muutostrendejä ovat olleet ammatillinen eriytyminen, ikääntyminen ja kaupungistuminen (Hänninen ym. 2011). Kun vielä 1970-luvun alussa maataloudenharjoittajat edustivat valtaosaa metsänomistajista, osuus on nykyisin noin kuudesosa (kuva 2). Näillä muutoksilla on suuri vaikutus biotalouteen, ruoan ja raakapuun tuotantoon mutta tulevaisuudessa entistä enemmän myös ekosysteemipalvelujen tuotantoon (maisema, virkistys, luonnonsuojelu, hiilen sidonta).

Rakennemuutoksen moottorina on perimysjärjestelmä. Maatalous- ja metsäkiinteistöjen omistajanvaihdoksista 85–90 prosenttia on perintöjä, lahjoituksia tai sukulaiskauppoja tai näiden yhdistelmiä ja vain 10–15 % on hankittu vapailta markkinoilta (Myyrä ym. 2010, Hänninen ym. 2011). Suomessa ei ole mitään mekanismeja tai rajoitteita pelto- tai metsämaan pirstoutumisen ehkäisemiseksi sukupolvenvaihdosten yhteydessä, joten maanomistus jakautuu pienemmissä yksiköissä yhä useampiin käsiin.

Maanomistajia on hedelmällistä tarkastella sekä bioressien tuottajina että kuluttajina. Perinteisessä pientilavaltaisessa agraariyhteiskunnassa elettiin pitkälti omavaraistaloudessa, jolloin suuri osa oman tilan tuotannosta sekä pelloilta että metsästä kulutettiin itse. Tuottajan rooli oli vallitseva vasta suuremmilla tiloilla. Yhteiskunnan rakennemuutoksen ja niin sanotun kuoriutumisen³ myötä maanomistajan kaksoisrooli tuottajana ja kuluttajana on eriytynyt, kun pientilat, tyypillisesti asutustilat, osoittautuivat elinkelvottomiksi. Sekä maatalouden että metsätalouden harjoittajista tuli ensisijaisesti tuottajia, ja maa- ja metsätalouden vahva kytkös murtui.

³ Peltolan (2000) mukaan maatalojen uusien toimeentulomahdollisuuksien kehittymiseen liittyy keskeisesti niin sanottu kuoriutumisen ilmiö, joka tarkoittaa työtehtävien siirtymistä pois tiloilta. Monet tilojen aiemmista toiminnoista, kuten esimerkiksi työvälaineiden valmistus ja perustuotannon jalostus, tehdään tilan ulkopuolella tehtäissä ja laitoksissa. Maataloudessa työtä on korvattu enenevässä määrin pääomalla, mistä johtuen yhä suurempi osa kokonaistuotosta kuluu kustannuksiin.

Kuva 2. Maatalousyrittäjien osuuden kehitys metsätilojen lukumäärästä ja metsäalasta 1970–2010. Lähde: Hänninen ja Karppinen 2010, Hänninen ym. 2011.

3.2. Ongelmana rakennemuutos ja politiikan tempoilevuus

Metsäalalla yksityismetsänomistuksen rakennemuutoksen on pelätty johtavan metsänhoidon tason laskuun ja raakapuun tarjonnan supistumiseen, toisin sanoen tuottajan roolin heikkenemiseen. Maatalousyrittäjien metsänomistuksen vähenemisen, palkansaajien ja kaupunkilaismetsänomistajien määrän lisääntymisen on arvioitu vähentävän metsänomistajien puunmyyntihalukkuutta. Myös kuolinpesien osuuden mahdollisen kasvun, metsänomistajien ikääntymisen ja naisten metsänomistuksen lisääntymisen on katsottu heikentävän puuntarjontaa. Metsänomistajilla ei ole sukupolvenvaihdosta nopeuttavaa järjestelmää toisin kuin maatalousyrittäjillä.

Maatalouden luopumistuen tavoitteena on helpottaa yritystoiminnan jouhevaa siirtymistä nuoremmille yrittäjille. Pellon omistus on kuitenkin osoittautunut luopumistuen haasteellisimmaksi kohdaksi. EU-jäsenyyden aikana maataloustuotannosta luopuva on päässyt luopumistuen piiriin vuokraamalla peltonsa pois vuosina 1995–1999, 2003–2006, 2007–2008, 2011–2012. Luopumistuen ehto ja pellonvuokrauksen suhteen on muutettu ohjelmakausittain sekä ohjelmakausien sisällä⁴. Tällä hetkellä luopumistuen piiriin ei voi päästä vuokraamalla peltonsa aktiiviviljelijälle. Tempoileva politiikkaohjaus kertoo siitä, että politiikan tekijöillä ei ole yhtenäistä näkemystä pitäisikö pellon vuokrausta vauhdittaa hyväksymällä se luopumistuen ehtoihin. Jos pellonvuokraus hyväksytään luopumistuen ehtoihin, se nostaa väistämättä pellonomistajien keski-ikä.

Maatalouden jatkaja on ollut oikeutettu sukupolvenvaihdokseen liittyviin tukiin pellonvuokrauksen kautta vain vuosina 1995–1999. Maataloustuotannon jatkajan tuet ovat siis pääsääntöisesti edellyttäneet pellon ostoa ja omistusta. Tämän linjauksen tavoitteena lienee ollut pelkästään vuokraukseen perustuvan maataloustuotannon estäminen. Suomessa maatalousyrittäjillä on aina jonkin verran omaa peltoa. Tätä voidaan pitää suomalaisen maataloustuotannon erityispiirteenä.

Maatalouden ympäristöpalvelujen tuottaminen valtion tukemana edellyttää viiden hehtaarin vähimmäispeltoalaa, kuten myös ympäristötuki ja luomukorvaus. Jos kyseessä on puutarhakasvien viljelyyn liittyvästä ympäristökorvauksesta, on vähimmäisala hehtaari (MAVI 2016). Hallinnassa oleva

⁴ Minna Väre, Luke, suullinen tieto 10.11.2016.

peltoala voi olla omaa tai vuokrattua. Tukijärjestelmän minimivaatimukset, sekä tukihakuun liittyvät kustannukset (hakuehtoihin perehtyminen ja hakemuksen tekeminen) ohjaavat pienten peltoalojen omistajia vuokraamaan peltonsa pois osaksi suurempia toimivia aktiiviviloja. Pellonvuokramarkkinoiden on osoitettu toimivan tukien kohdentumisen suhteen niin, että merkittävä osa tuista välittyy aina omistajille asti, vaikka varsinaisena tuensaajana olisikin aktiiviviljelijä (Feichtinger ja Salhofer 2011). Tätä tukien kohtaantoa on pidetty aktiiviviljelijöiden toimesta ongelmana, sillä he katsovat tuen olevan korvausta tehdystä työstä, eikä omistamisesta. EU:n maatalouspolitiikassa toteutettiin laaja tukioikeusreformi, jonka tavoitteena oli antaa tukioikeus vain aktiiviviljelijöille. Tukioikeusviidakko ei kuitenkaan ratkaissut perustavaa laatua olevaa kysymystä Suomessa: voiko maataloustuotannon suhteen passiivinen pellonomistaja olla oikeutettu tukeen, jos vain omistaa peltoa?

3.3. Vastauksia

Metsänomistajatutkimukset ovat vahvistaneet oikeaksi arviot päätoimisten maatalousyrittäjien metsänomistuksen vähenemisestä. Heidän osuutensa metsänomistajista oli vuonna 2009 enää 16 prosenttia, sivutoimiset viljelijät mukaan lukien viidesosa (Hänninen ym. 2011). Metsäalaosuus ei ole supistunut aivan yhtä nopeasti, koska viljelijöiden metsälöt ovat keskimääräistä suurempia. Metsänomistajakunta on kuitenkin kaupunkilaistunut odotettua hitaammin. Vasta neljäsosa metsänomistajista asui yli 20 000 asukkaan kaupungeissa ja kaksi viidestä metsänomistajista asui vielä tilallaan. Metsänomistajat ovat ikääntyneet yleistä väestökehitystä nopeammin. Ammattiasemaltaan eläkeläiset ovatkin suurin metsänomistajaryhmä. Metsänomistajien keski-ikä nousu johtuu muiden kuin maatalousyrittäjien ikäkehityksestä. Naisten osuuden kehityksen arviointia hankaloittaa kyselyjen vastausharha miesten eduksi. Uusimpien arvioiden mukaan naisten osuus metsänomistajista olisi 40 prosentin luokkaa (Paaja 2015), mikä vastaa pellonomistajien sukupuolijakaumaa (Myyrä ym. 2010).

Maatilojen koon kasvun myötä maatalouden harjoittaminen on muuttunut entistä yrittäjämäisemmäksi, mikä näkyy paitsi maatilojen liikevaihdossa myös niiden metsien käytössä. Maatalousyrittäjät tekevät puukauppoja säännöllisemmin ja myyvät puuta enemmän hehtaaria kohden kuin muut omistajaryhmät (Hänninen ym. 2011, Kuuluvainen ym. 2014). Toisaalta metsä on maataloilla myös tärkeä vakuus erilaisissa tuotannollisissa investoinneissa. Metsäomaisuuden hajaantuessa sukupolvenvaihdoksissa perillisten kesken, maatilojen vakuusvaranto on pienentynyt ja kehityssuunta on näin vastakkainen maatalouden paisuvien investointitarpeiden kanssa.

Näkemyks metsänomistajien ikääntymisen vaikutuksista metsätaloudelliseen aktiivisuuteen on osoittautunut niin ikään oikeaksi. Metsänomistajien iän on todettu olevan yhteydessä puuntarjontaan: iäkkäät metsänomistajat tekevät puukauppaa harvemmin ja myyvät puuta vähemmän kuin nuoret metsänomistajat (Kuuluvainen ym. 2014). Käyttäytymisero selittyy osin elämänkaaren liittyvällä kulutustarpeiden vähenemisellä ja toisaalta sukupolvien välisellä käyttäytymiserolla eli kohortti-vaikutuksella. Ikääntyminen näkyy myös metsien hoidon vähentymisenä ja puutteina sekä omatoimisten metsänhoitotöiden vähentymisenä (Hänninen ym. 2011). Metsänomistajien ikääntyminen vaikuttaa puun tarjontaan siten myös pitkällä aikavälillä. Naiset myivät hehtaaria kohden vähemmän kuin miehet ja myynnit toistuivat harvemmin mutta myyntierät olivat suurempia kuin miehillä (Kuuluvainen ym. 2014).

Maataloudessa pellonomistajien ikääntyminen ei ole samalla tapaa ongelma kuin metsätaloudessa, sillä luopumistuki on edistänyt maatalon siirtämistä elinaikana nuoremman sukupolven käsiin. Sen sijaan maataloustuen saamiselle ei ole yläikärajaa, joten se ei ole ohjannut pellonomistajien ikärakennetta. Alle 40-vuotiaiden pellonomistajien osuus on noin 17 %. Pellonomistajissa nuorten osuus oli selvästi suurempi kuin metsänomistajissa, mikä liittyy maatalouden luopumistuen ehtoihin. Alle 40 vuoden ikäiset pellonomistajat omistivat myös suuremman osuuden pellostaan (22 %) kuin saman ikäiset metsänomistajat yksityismetsien pinta-alasta (13 %). 40–59-vuotiaita pellonomistajia on 42 % kaikista omistajista ja yli 60-vuotiaita 41 %. Yli 60-vuotiaat omistavat osuuttaan pienemmän osan pelto-pinta-alasta, 30 %. Tarkasteltaessa pellonomistajia vuosittaisissa ikäluokissa käy ilmi pelton-

omistajien luopuminen maan omistuksesta luopumistuen ehtojen mukaisesti sukupolvenvaihdoksen yhteydessä 58- tai 59-vuotiaana. Näiden ikävuosien jälkeen maanomistus siirtyy usein seuraavalle sukupolvelle vasta luopujan kuollessa. Näyttää myös siltä, että aktiiviviljelyä harjoittavaksi pellon-omistajaksi ei ryhdytä 40 ikävuoden jälkeen. Tilalla tapahtuvan maataloustuotannon jatkumisen kannalta merkittävänä virstanpylväinä voidaankin pitää luopuvan sukupolven 60 ja jatkavan sukupolven 40 ikävuotta.

Maa- ja metsätalousyrittäjät omistavat 48 % peltoalasta, mikä kertoo maatalouden nopeasta rakennemuutoksesta. Vaikka pellon hallinta onkin siirretty lyhyillä vuokrasopimuksilla pääsääntöisesti viljelijöille, ovat pitkän aikavälin pellon käyttöä koskevat päätökset, kuten perusparannukset vahvasti myös muiden kuin maa- ja metsätalousyrittäjien käsissä.

3.4. Tutkimustarpeita

Metsänomistajia on tutkittu pääosin puun tuottajina ja myyjinä. Nykyään tuotanto ymmärretään huomattavasti laajemmin. Kyse voi olla myös esimerkiksi energian (pilke, hake) tai erilaisten aineettomien tuotteiden, kuten virkistyspalveluiden tuotannosta, monimuotoisen metsäluonnon ylläpitämisestä, kauniin maiseman suojelusta tai biomassan hiilivaraston kasvattamisesta ilmastomuutoksen ehkäisemiseksi. Osa tuotteista voi olla markkinahyödykkeitä, osa on luonteeltaan julkishyödykkeitä. Tuotannon käsitteen laajentumisen ja luonteeltaan erilaisten tuotteiden vuoksi onkin ryhdytty puhumaan ekosysteemipalveluiden tuotannosta.

Monet metsänomistajat ovat kiinnostuneita julkishyödykkeiden tuottamisesta, mutta haluaisivat siitä jonkinlaisen rahallisen korvauksen. Omaehtoisuus esimerkiksi metsien suojelussa laskee korvausmäärää (Horne ym. 2004, Horne 2006, Mäntymaa ym. 2009, Koskela 2011). Oikeudenmukaisen korvauksen määrittäminen ei ole kuitenkaan ole yksinkertaista (Kosenius ym. 2013). Lisäksi ekosysteemipalveluiden tuotantoon vaikuttavat perinteisten metsätaloustuotteiden kysynnän volyyymi ja hinnat sekä politiikan ohjauskeinot, omistajien henkilökohtaiset ominaisuudet sekä maantieteelliset ja alueelliset tuotanto-olosuhteet.

Metsänomistajia voidaan tutkia myös kuluttajana. Esimerkiksi hajautetun energian tuotannosta (polttopuu, biokaasu) tavallisesti vain yli oman tarpeen jäänyt osa myydään markkinoilla. Maanomistaja voi virkistäytyä (marjastaa ja sienestää, ulkoilla, metsästä) tai ”puuhailla” omilla maillaan. Hyvin pienetkin tilat voivat tuottaa omistajilleen monenlaisia aineellisia ja aineettomia hyötyjä. Pieni metsätila voi olla henkinen ja fyysinen yhteyside kotiseutuun varsinkin, jos se on vapaa-ajan asunnon yhteydessä. Jokamiehen oikeuden nojalla monista metsien hyödyistä voivat nauttia ketkä tahansa metsässä liikkujat.

Julkishyödykkeiden tuottaminen yksityismailla on vähän tunnettu asia. Vapaaehtoisesta, usein pienialaisesta, luonnonsuojelusta METSO-ohjelman kautta on jossain määrin tutkimustietoa (esim. Horne ym. 2004, Horne 2006, Mäntymaa ym. 2009, Koskela 2011). Metsänomistajien halukkuudesta hiilensidontaan omilla metsissään on hyvin vähän tutkimusta (Karppinen ym. 2016). Vielä ei tosin ole METSO:n kaltaista vapaaehtoista hiilen sidontaa edistävää politiikkaohjelmaa hiilen sitomiseksi yksityismetsissä, mikä johtuu paljolti kansainvälisestä hiilipolitiikasta ja sitoumuksista. Metsään sitoutuvaa hiiltä ei toistaiseksi lasketa mukaan hiilitaseisiin. Hiiltä voidaan varastoida metsään pidättymällä hakkuista kokonaan, viivästyttämällä harvennuksia tai päätehakkuita ja lannoittamalla metsiä. Myös puulajivalinnalla, istutus- tai kasvatustiheyden valinnalla ja peitteistä (jatkuvaa) metsänkasvatusta harjoittamalla metsään sitoutuvan hiilen määrään pystytään vaikuttamaan. Karppisen ym. (2016) mukaan suomalaiset metsänomistajat vodaan jakaa neljään eri ryhmään sen mukaan, miten he suhtautuivat hiilen varastointiin metsissään: pioneereihin, mahdollisiin, kieltäjiin ja epätietoisiiin.

Puun tarve lisääntyy väestön kasvaessa ja kaupungistuessa, toisaalta ilmastomuutoksen torjunta, luonnonsuojelu ja yhdyskunta- ja muu infrastruktuurirakentaminen supistavat metsätalouden tuotantoon käytettävissä olevaa maa-alaa. Samalla lisääntyvät tarpeet ylläpitää ja tuottaa ekosysteemipalveluita. Tulevaisuudessa metsänomistajatutkimuksissa voitaisiinkin perinteisen metsähoi-

tomääriin ja puun tarjontaan keskittyvän näkökulman lisäksi avata ikkuna ekosysteemipalvelujen tuotannon tarkasteluun yksityismetsissä. Myös pienten metsätilojen potentiaali ekosysteemipalvelujen ja kokonaisyhyinvointivaikutusten tuottajana on syytä tunnistaa.

Maatalouden luopumistuen ehdoilla on keskeinen merkitys pellonomistajien ikärakenteeseen. Yhteiskunnan tavoitteista riippuu halutaanko pellonomistajat kammeta irti pellonomistuksesta 60 vuoden iässä vai ei. Tutkimustiedon perusteella näyttää siltä, että yhteiskunnan tavoitteet eivät ole selvät. Myös tutkijayhteisön tutkimusasetelmat etsivät vielä uomiaan.

Pellon vuokraukseen liitetään paljon etuja, kuten pääoman vapautuminen tuotannollisiin investointeihin ja tilakoon joustavuus. Toisaalta pellon vuokrauksen haittoina nähdään perusparannusten laiminlyönnit ja ongelmat tilusjärjestelyissä. Aihetta tutkitaan sekä omistuksen että yritystoiminnan näkökulmista. Pellonomistajien ikärakenteen vaikutukset ovatkin moninaiset, eivätkä rajoitu vain tuottaja-kuluttaja akselille. Ulottuvuuksina on myös pääoma, riskienhallinta, sukupolvien välinen oikeudenmukaisuus ja maataloustuotannon elinvoimaisuus. Pellonomistukseen liittyvät tutkimusteemat ovat erittäin politiikanrelevantteja ja koskettavat huomattavasti suurempaa kansalaisryhmää kuin maanviljelijöitä.

Viitteet

- Feichtinger, P. & Salhofer, P. 2011. The Value of Agricultural Land and the Influence of Government Payments. FactorMarkets Working Paper. 10. 24 p.
- Hänninen, H. & Karppinen, H. 2010. Yksityismetsänomistajat puntarissa. Julkaisussa: Sevola, Y. (toim.). Metsä, talous, yhteiskunta. Katsauksia metsäekonomiseen tutkimukseen. Metlan työraportteja 145: 55-67
- Hänninen, H., Karppinen, H. & Leppänen, J. 2011. Suomalainen metsänomistaja 2010. Metlan työraportteja 208. 94 p.
- Horne, P., Koskela, T. & Ovaskainen, V. (toim.). 2004. Metsänomistajien ja kansalaisten näkemykset metsäluonnon monimuotoisuuden turvaamisesta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 933. 110 s.
- Horne, P. 2006. Forest owners' acceptance of incentive based policy instruments in forest biodiversity conservation – a choice experiment based approach. *Silva Fennica* 40(1): 169–178.
- Karppinen, H., Hänninen, M. & Valsta, L. 2016. Forest owners' views on storing carbon in their forests. In: Weiss, G. et al. (eds.). *Forest ownership changes in Europe: trends, issues and needs for action*. Final conference of the COST Action FP1201 FACESMAP, Vienna, Austria, 7 – 9 September 2016, Book of Abstracts. p. 116-118.
http://www.efi.int/files/images/eficeec/library/book_of_abstracts_facesmap_final_conference.pdf
- Kosenius, A-K., Haltia, E., Horne, P., Kniivilä, M. & Saastamoinen O. 2013. Value of ecosystem services? Examples and experiences on forests, peatlands, agricultural lands, and freshwaters in Finland. PTT Reports 244. 103 s.
- Koskela, T. 2011. Vapaaehtoinen metsäluonnon monimuotoisuuden turvaaminen - metsänomistajien näkemyksiä METSO-ohjelmasta. Metlan työraportteja 216. 27 s.
- Kuuluvainen, J., Karppinen, H., Hänninen, H. & Uusivuori, J. 2014. Effects of gender and length of land tenure on timber supply in Finland. *Journal of Forest Economics* 20(4): 363-379.
- Leppänen, J. & Torvelainen J. 2015. Metsämaan omistus 2013. [Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 5/2015. Luonnonvarakeskus. Helsinki. 10 s.
http://jukuri.luke.fi/bitstream/handle/10024/485473/luke-luobio_5_2015.pdf;sequence=4
- Myyrä, S., Pouta, E. & Hänninen, H. 2010. Suomalainen pellonomistaja. 2. korjattu painos. *Maa- ja elintarviketalous* 115: 125 s. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-263-8>
- MAVI 2016. Tuenhakijan muistilista. <http://maaseutuvirasto.mobiezone.fi/zine/175/article-2987>
- Mäntymaa, E., Juutinen, A., Mönkkönen, M., & Svento, R. 2009. Participation and compensation claims in voluntary forest conservation: A case of privately owned forests in Finland. *Forest Policy and Economics* 11: 498–507.
- Paaja, P. 2015. Naismetsänomistajan muotokuva. Pro gradu -tutkielma. Metsäekonomia ja markkinointi. Metsätieteiden laitos, Helsingin yliopisto. 66 s +liitt.
- Peltola, A. 2000. Viljelijäperheiden monitoimisuus suomalaisilla maataloilla. Maatalouden taloudellinen tutkimuslaitos. MTTL:n julkaisuja 96.

4. Maanomistajien arvot, tavoitteet ja niiden muutos

Heimo Karppinen, Sami Myyrä ja Eija Pouta

4.1. Puuhuollon uhkakuva: metsänomistajien tavoitemuutos

Usein mainittu rakennemuutokseen liittyvä haaste puuhuollolle on metsänomistajien tavoitteiden muuttuminen. On pelätty, että muiden kuin puuntuotannollisten arvojen yleistymisen metsänomistajien keskuudessa ilmenisi vähäisempinä puunmyyntimäärinä ja puutteina metsien hoidossa. Riippuvuus metsätuloista on vähäisempi kuin ennen.

Metsänomistajien tavoitteita on pyritty kuvaamaan omistajaryhmittelyn kautta muutostrendien seuraamiseksi. Ryhmittelyjen erilaisuuden vuoksi selkeää kuvaa tavoitemuutoksen suunnasta ei ole kuitenkaan saatu (Hänninen ym. 2011). Metsänomistajien metsiinsä liittämien tavoitteiden on kuitenkin havaittu selittävän metsien käyttöä. Vielä 1980-luvun loppupuolen puunmyyntitietoihin perustuvissa aineistoissa tavoitteiden erot eivät heijastuneet selvästi puun tarjontaan (Kuuluvainen ym. 1996). Sen sijaan 1990-luvun loppupuolen puunmyyntien perusteella tavoiteryhmien välillä oli todettavissa selkeitä eroja (Favada ym. 2009). Virkistyskäyttäjät ja tavoitteiltaan epätietoiset myivät selvästi vähemmän metsähehtaaria ja vuotta kohden (2 m³/ha/vuosi) kuin valtaosa metsänomistajista. Tuoreimmassa tutkimuksessa tämä hakkuukäyttämiserö on pysynyt samankaltaisena (Kuuluvainen ym. 2014). Mikäli tämä vähemmän hakkaava kolmasosa metsänomistajista myisi puuta saman verran kuin aktiivisin osa metsänomistajista, tulisi markkinoille vuosittain viitisen miljoonaa kuutiometriä lisää puuta. Pelko metsänomistajien tavoitteiden muutoksen puuntarjontaa vähentävästä vaikutuksesta saattaa siten osoittautua oikeaksi.

Tavoitteiden on todettu vaikuttavan myös metsien hoitoon, mutta osin päinvastoin kuin ennakointiin. Taloudellisten arvojen painottumisen metsänomistajan tavoitteissa on havaittu edistävän julkisen tuen käyttöä nuoren metsän hoitoon ja siten välillisesti lisäävän myös nuoren metsän hoitoa. Virkistyskäyttötavoitteiden painottumisen on puolestaan todettu lisäävän sekä nuoren metsän hoitotöiden todennäköisyyttä että tehtyä työmäärää (Ovaskainen ym. 2006). Metsän tuottaman taloudellisen turvallisuuden korostumisen metsänomistajan tavoitteissa on havaittu lisäävän uudistusalan varhaishoitoon, ts. metsänviljelyn ja täydennysistutuksen, toteutumista ja säännöllisten puunmyynti- ja työtulojen korostumisen uudistusalojen jälkihoitoa, kuten taimikonhoitoa (Hänninen ym. 2001). Tavoitteilla siis näyttäisi olevan vaikutusta metsien hoitoon, mutta esimerkiksi virkistystavoitteiden painottuminen metsänomistuksessa ei näyttäisi heikentävän metsien hoidon tasoa. Osalle metsänomistajista metsän hoitaminen jo sinänsä tuo virkistystä ja hoidettua nuorta metsää pidetään maisemallisesti ja kulkuominaisuuksiltaan parempana kuin hoitamaton tiheikkö. Puuntuotanto- ja virkistyskäyttötavoitteet näyttäisivät tukevan toisiaan.

Metsänomistajien arvoja on myös verrattu kansalaisten arvoihin käyttäen Schwartzin mittaria (Karppinen ja Korhonen 2013). Tutkimuksessa tarkasteltiin yleisten väestön arvomuutosten yhteyttä metsänomistajien arvoihin ja metsänomistuksen tavoitteisiin, jotka puolestaan voidaan kytkeä metsätaloudelliseen käyttäytymiseen aiemman tutkimustiedon valossa. Sekä kansalaiset että metsänomistajat pitivät tärkeimpinä arvoina hyväntahtoisuutta, turvallisuutta ja yhdenmukaisuutta. Valta oli tärkeysjärjestyksessä alimpana molemmissa ryhmissä. Metsänomistajille perinteet olivat neljänneksi tärkein arvo, kansalaisille sen merkitys oli selvästi vähäisempi, mikä ei ole yllättävä: suurimmalla osalla metsänomistajista on vielä maaseutujuuret. Metsänomistajat pitivät universalismia, joka sisältää mm. luonnon esteettisen arvon, luonnonsuojelun korostuksen ja ihmisen ja luonnon ykseyden kokemisen, viidenneksi tärkeimpänä arvona eli hieman vähemmän tärkeänä kuin muu väestö. Naismetsänomistajille universalismi oli selvästi vähemmän tärkeä kuin naisille koko väestössä. Arvoeroa selittävät osittain aineiston keruuseen liittyvät syyt, minkä vuoksi vastanneet naismetsänomistajat olivat varsinaisia päätöksentekijöitä metsäasioissa ja edustivat kenties sen vuoksi ”kovempia” arvoja. Nais-

metsänomistajat korostivat kuitenkin miehiä enemmän universalismia, perinteitä ja hyväntahtoisuutta.

Yleensä ottaen omistajaryhmittäiset arvoerot eivät olleet suuria. Yli 60-vuotiaat metsänomistajat korostivat universalismia, perinteitä, hyväntahtoisuutta, turvallisuutta ja yhdenmukaisuutta enemmän kuin alle 40-vuotiaat, jotka puolestaan pitivät tärkeinä vastakkaisia arvoja virikkeisyyttä, mielihyvää ja suoriutumista. Koulutus lisäsi itseohjautuvuuden, virikkeisyyden ja suorittamisen arvostusta. Niin taloudellisia kuin ei-puuntuotannollisia tavoitteita arvostavien monitavoitteisten metsänomistajien arvoprofiili oli samankaltainen kuin virkistystavoitteisten metsänomistajien. Puuntarjontatutkimusten mukaan monitavoitteisten ja virkistystavoitteisten puunmyyntimäärissä on kuitenkin systemaattinen ero: virkistystavoitteiset hakkaavat hehtaaria ja vuotta kohden laskettuna selvästi vähemmän puuta myyntiin kuin monitavoitteiset (Kuuluvainen ym. 2014). Arvojen ja metsänomistajien käyttäytymisen välinen yhteys jää epäselväksi.

Metsänomistajat voidaan jakaa tavoitteidensa suhteen tuottajiin ja kuluttajiin. Tähän saakka metsänomistajia on tutkittu pääosin puun tuottajina, kasvattajina ja myyjinä. Tuotanto voi olla myös monimuotoista metsäluontoa tai kauniin maiseman ylläpitoa, so. ekosysteempipalveluja. Myös metsän hiilivarantojen säilyttäminen tai kasvattaminen yksityismetsissä ilmastonmuutoksen ehkäisemiseksi (ks. luku 3) on mahdollista. Markkinahinnattomien julkishyödykkeiden tuotanto edellyttää useimmiten kompensatiota metsänomistajille.

Metsänomistajaa kuluttajana tarkastellaan, kun tutkitaan esimerkiksi hänen virkistytymistään omissa metsissään. Perinteinen kotitarvepuun, kuten polttopuun, käyttö on myös ei-tuotannollista puunkäyttöä. Tulevaisuudessa tutkimusten painopiste saattaa siirtyä puuntuotannosta enemmän metsien muiden hyödykkeiden ja palvelujen tuottamisen ja käytön suuntaan, jos metsäteollisuuden tuotanto Suomessa merkittävästi supistuu tai metsänomistajien tavoitteet muuttuvat selvästi. Biodiversiteetin ylläpidon, hiilensidonnan ja virkistykseen hyvinvointivaikutusten tutkimus nousee tärkeämpään rooliin perinteisen metsätaloudellisen tutkimuksen ohessa.

Metsänomistuksen tavoitteiden voidaan olettaa tulevaisuudessakin pysyvän paljolti samanlaisina, vaikka esimerkiksi hiilensidontaan, biodiversiteetin suojeluun tai bioenergiaan liittyvät näkökohdat voivat korostua (Karppinen ja Tiainen 2010). Suurimmat muutokset metsänomistajien tavoitteissa liittyvät todennäköisesti erilaisten tavoitteiden tärkeyteen, so. eri tavoiteryhmien osuuksiin. On ilmeistä, että puuntuotannon ulkopuolisten tavoitteiden merkitys korostuu.

Tulevaisuudessa metsänomistajatutkimuksissa on syytä tarkastella erityisesti metsänomistuksen tavoitteiden muutoksen vaikutusta ekosysteempipalvelujen tuotantoon yksityismetsissä. Myös väestön arvomuutosten seuraaminen on yksityismetsätalouden näkökulmasta tärkeää vaikka yleiset arvomuutokset eivät suoraan heijastu sellaisenaan metsänomistajakuntaan. Olisikin selvitettävä perusteellisemmin arvojen, tavoitteiden ja metsätaloudellisen käyttäytymisen välisiä yhteyksiä.

4.2. Pellonomistajien muuttuvat tavoitteet ja ruoan tuotanto

Pellonomistajien tavoitteiden *muutoksesta* ei ole tutkimustietoa. Ensimmäinen ja toistaiseksi ainoa systemaattinen pellon omistajien tavoitteiden kartoitus tehtiin vuonna 2008 (Myyrä ym. 2008). Omistamisen tavoitteet vaikuttavat olennaisesti pellon hallintaan ja käyttöön (Pouta ym. 2011). Peltomarkkinoilta on tehty havaintoja vuokrauksen lisääntymisestä ja kaupankäynnin hiipumisesta (ks. luku 8). Näiden markkinamuutosten taustalla olevista arvo- ja asennemuutoksista tarvitaan uutta tietoa, jonka perusteella voidaan suunnitella tehokkaita politiikkatoimenpiteitä biotalouden toimintaedellytysten takaamiseksi peltoviljelyn osalta. Uutta tietoa voidaan tuottaa esimerkiksi tarkastelemalla arvojen perusteella muodostettujen pellonomistajaryhmien kehitystä.

Pellonomistajat jakautuivat aikaisemmassa tutkimuksessa melko tasan sen suhteen, millaisia tavoitteita he asettivat omistamalleen pellolle. Maataloustuloja painottavien ja välinpitämättömien omistajien ryhmät jäivät hieman muita ryhmiä pienemmiksi, eli molempia oli noin 18 %. Reilu viides-

osa omistajista luettiin harrastusviljelijöiksi ja lähes yhtä suuri osa taloudellista turvaa painottaviksi. Suurin omistajaryhmä olivat omistamisen aineettomia tavoitteita arvostavat, lähes 23 % omistajista.

Maataloustuloja painottavien pellonomistajien profiili on melko ilmeinen, sillä sitä luonnehtivat maa- tai metsätalousyrittäjyys, pienet asuinkunnat, tilan sijainti Etelä-Suomessa ja runsas peltopinta-ala. *Harrastusviljelijöihin* kuulumisen liittyi myös keskimääräistä useammin maa- tai metsätalousyrittäjyyteen, ilmeisesti lähinnä metsätalousyrittäjyyteen. Ryhmään kuuluvat asuivat pienissä kunnissa ja he omistivat peltoa keskimääräistä enemmän, mutta metsätulojen osuus liikevaihdosta oli keskimääräistä suurempi. Harrastusviljelijät olivat henkisesti sidoksissa tilan sijaintikuntaan. *Taloudellista turvaa korostaville, aineetonta arvostaville ja välinpitämättömille* oli kaikille yhteistä muu sosioekonominen asema kuin maa- tai metsätalousyrittäjyys. He asuvat myös muita omistajia useammin suuressa kunnassa. Sen sijaan omistajan asenteet tilan sijaintikuntaa kohtaa erottelivat omistajia näiden ryhmien välillä. Taloudellista turvaa korostavilla oli myönteinen asenne tilan sijaintikuntaan toisin kuin aineetonta arvostavilla ja välinpitämättömillä. Välinpitämättömien siteet tilan sijaintipaikkakunnalle olivat lisäksi vähäiset. Myös tilojen ominaisuudet erottelivat näitä ryhmiä. Taloudellista turvaa korostavilla peltopinta-ala oli lähellä keskiarvoa ja tilat painottuvat Länsi-Suomeen. Aineetonta arvostavilla metsätalouden osuus tilan tuloista oli keskimääräistä suurempi, tilat sijaitsivat useammin Itä-Suomessa ja peltopinta-alat olivat pieniä. Välinpitämättömät omistivat puolestaan keskimääräistä useammin Pohjois-Suomessa sijaitsevan peltopinta-alaltaan pienen tilan.

Omistajien tavoiteryhmien ja pellon käytön välillä on havaittu joitain yhteyksiä. Ylipäättään myönteisimmin omistajat asennoituivat vuokralle antamiseen. Yli 59 % omistajista piti pellon vuokralle antamista erittäin hyvänä tai melko hyvänä käyttömuotona. Pellon hoitamiseen viljelemättä sekä metsittämiseen omistajat suhtautuivat melko neutraalisti. Huonoimpina pellon käyttömuotoina pidettiin pellon myymistä sekä viljelemättä ja hoitamatta jättämistä. Pellon myyntiasenteet vaihtelivat tavoiteryhmittäin. Välinpitämättömien tavoiteryhmässä myyntiä pidettiin huomattavasti parempana vaihtoehtona kuin muissa tavoiteryhmissä. Heistä 10 % piti myyntiä erittäin hyvänä ja 15 % melko hyvänä pellonkäyttövaihtoehtona, kun vastaavat osuudet keskimäärin olivat 5 ja 14 prosenttia. Aineetonta arvostavat ja taloudellista turvaa korostavat pellonomistajat pitivät pellon myymistä muita useammin erittäin huonona vaihtoehtona.

Kaikkiaan pellon poisvuokraajien määrä näyttäisi lisääntyvän. Sekä maataloustuloja painottavat että harrastusviljelijät arvioivatkin vuokraavansa peltonsa pois yhä useammin. Myös muissa tavoiteryhmissä oltiin halukkaita vuokraamaan peltoa. Potentiaaliset vuokraajat olivat tyypillisesti iäkkäämpiä, tilan ulkopuolella asuvia omistajia, joiden tila oli peltoalaltaan keskikokoa. Tulevaisuudessa useampi pellonomistaja arvioi hoitavansa peltojaan viljelemättä. Tämä antaa viitteitä siitä, että peltoon liittyvät muut kuin maataloustuotannolliset arvot ovat nousussa.

Maatalouden rakennekehitys näyttäisi jatkuvan tulevaisuudessa nykyisellä tahdilla. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että omistajan hallinnoiman pellon keskimääräinen ala kasvaa. Poliitikalla voidaan vaikuttaa hieman kasvun mahdollisuuksiin ja siihen tapahtuuko kasvu vuokraamalla vai ostamalla. Iso poliittikkakysymys on myös se, että miten maataloustuki jaetaan maataloustyön tekijöiden ja pellon omistajien kesken. Nyt tuesta noin 40 % menee maanomistajille ja 60 % viljelijöille. *Pellonomistajien arvot ja asenteet mahdollistavat sekä pellon siirtämisen vuokraamalla aktiiviseen maataloustuotantoon että passiiviseen pellon hoitamiseen ilman tuotannollisia tavoitteita. Pellonomistajien asenne- ja arvoilmaston kehitystä tulisi seurata, jotta tunnistettaisiin tehokkaat keinot päästä moniin luonnonvarapolitiikan tavoitteisiin, joita maataloudelta odotetaan.*

Viitteet

- Favada, I.M., Karppinen, H., Kuuluvainen, J., Mikkola, J. & Stavness, C. 2009. Effects of timber prices, ownership objectives, and owner characteristics on timber supply. *Forest Science* 55(6):512-523.
- Hänninen, H., Karppinen, H., Ovaskainen, V. & Ripatti, P. 2001. Metsänomistajan uudistamiskäyttäytyminen. *Metsätieteen aikakauskirja* 4/2001: 615-629.
- Hänninen, H., Karppinen, H. & Leppänen, J. 2011. Suomalainen metsänomistaja 2010. Metlan työraportteja 208. 94 s.
- Karppinen, H. & Korhonen, M. 2013. Do forest owners share the public's values? An application of Schwartz's value theory. *Silva Fennica* 47(1) article id 894.
- Karppinen, H. & Tiainen, L. 2010. "Semmonen niinkun metsäkansa" – suurten ikäluokkien perijät tulevaisuuden metsänomistajina. *Metsätieteen aikakauskirja* 1/2010: 19-38
- Kuuluvainen, J., Karppinen, H. & Ovaskainen, V. 1996. Landowner objectives and nonindustrial private timber supply. *Forest Science* 42(3): 300-309.
- Kuuluvainen, J., Karppinen, H., Hänninen, H. & Uusivuori, J. 2014. Effects of gender and length of land tenure on timber supply in Finland. *Journal of Forest Economics* 20(4): 363-379
- Myyrä, S., Pouta, E. & Hänninen, H. 2008. Suomalainen pellonomistaja. *Maa- ja elintarviketalous* 115: 182 s.
- Ovaskainen, V., Hänninen, H., Mikkola, J & Lehtonen, E. 2006. Cost-Sharing and Private Timber Stand Improvements: A Two-Step Estimation Approach. *Forest Science* 52(1): 44-54.
- Pouta, E., Myyrä, S. & Hänninen H. 2011. Farm land owners' objectives in Finland: two approaches for owner classifications. *Society and Natural Resources* 24: 1042-1062.

Kuva: Henna Hurttala

5. Määrittelemättömät omistusoikeudet ja omistajuus

Pekka Salmi, Jari Setälä, Erkki Mäntymaa, Rainer Peltola, Eija Pouta ja Antti Miettinen

5.1. Taustaa

Suomessa maan tai vesialueen omistajilla ei ole kaiken kattavaa omistusoikeutta omistamaansa maan tai vesialueeseen. Omistajuuteen voi kuulua erilaisia elementtejä. Ne elementit, jotka eivät kuulu omistajuuteen ovat tyypillisesti yhteiskäytössä. Maan ja vesialueiden omistajuus tarkoittaa eri asioita eri yhteyksissä. Näin omistajan valta voi olla joissain tilanteissa keskeinen ja toisaalta hyvinkin heikko tai vaikeasti määriteltävissä. Omistajan valta määrätä käyttöoikeuksista on usein rajattu. Esimerkiksi jokamiehenoikeuksien kautta jokaisella on pieni siivu omistajuutta mihin tahansa luonnonalueeseen.

Jokamiehenoikeuksilla tarkoitetaan jokaisen Suomessa oleskelevan mahdollisuutta käyttää rakentamatonta luontoa siitä riippumatta, kuka omistaa alueen tai on sen haltija. Luonnosta nauttimiseen ei tarvita maanomistajan lupaa eikä siitä tarvitse maksaa. Jokamiehenoikeuden perusteella retkeilijä ei kuitenkaan saa aiheuttaa luonnossa vähäistä suurempaa haittaa, häiriötä tai vahinkoa. Jokamiehenoikeus on tapaoikeuteen perustuva, ns. väistävä oikeus. Maanomistajaa ei voi vaatia rajoittamaan lainmukaista toimintaa kuten hakkuita ja metsänhoitotöitä omissa metsissään. Näiden seurauksena metsän käyttöarvo muihin tarkoituksiin voi alentua ilman, että omistaja on korvausvelvollinen jokamiehenoikeuden käyttäjille (MTK 2013). Liiketoimintaa saa harjoittaa toisen maalla jokamiehenoikeudella, jos yleissääntöä ei rikota eli jos siitä ei aiheudu vähäistä suurempaa haittaa tai häiriötä.

Ristiriitaiset käsitykset omistusoikeuden ja yleiskäyttöoikeuden laajuudesta sekä omistajan valasta ovat omiaan aiheuttamaan sekaannusta ja ristiriitoja. Esimerkiksi organisoitu kaupallinen marjastus ja sienestys jokamiehenoikeutta hyödyntäen on johtanut konflikteihin maanomistajien sekä muiden luonnontuotteita keräävien tahojen kanssa. Yleiskalastusoikeudet ovat sekä purkaneet että luoneet uusia jännitteitä vapakalastajien ja vesienomistajien välillä. Uusien tuotteiden ja palvelujen, kuten luontomatkatilaukset ja ekosysteemipalvelut, tuottaminen voi myös johtaa hankaliin määrittelyihin omistusoikeuksista.

Omistusoikeuksien tarkempi määrittely voi johtaa myös heikennykseen ekosysteemipalveluiden tarjonnassa. Leimallinen piirre on ollut yleiskäyttöoikeuksien muuntuminen ja supistuminen aikojen kuluessa. Ennen isojakoa metsät olivat pääsääntöisesti joko kylien yhteismetsiä tai valtion omistuksessa olevia kruununmetsiä, jotka olivat vapaita laidunalueita. Yleiskäyttöoikeudet loivat näin arvokkaita ekosysteemejä, kuten maatalouden perinnebiotoopit. Nämä ekosysteemit ovat harvinaistuneet omistusoikeuksien täsmentyessä sekä maa- ja metsätalouden käytäntöjen muuttuessa. Toisaalta vapaa-ajankalastuksessa lakiin perustuvat yleiskäyttöoikeudet ovat viime vuosikymmeninä lisääntyneet.

Omistusoikeuksien ohella omistajuus on ollut muutoksessa. Vesien- ja maanomistuksen muutoksessa päätrendejä ovat olleet omistuksen rakenteen sekä arvojen ja tavoitteiden muutokset. Tässä luvussa tarkastellaan tutkimuskysymyksiä, jotka kumpuavat omistajuuden määrittelemättömyydestä tai omistajuuden yhä tarkemmasta määrittelystä. Kiinnostuksen kohteena ovat intressit, arvot, oikeudet ja omistajuus. Luvussa pohditaan mistä kiistat luonnonvarojen omistajuudessa juontuvat ja miten niitä voisi lievittää. Käsiteltävät esimerkkitaipaukset ovat agrometsätalous, kalaveden omistajuus sekä perinnebiotoopit ja laidunnus.

5.2. Agrometsätalous

Luonnonvaraisia marjoja ja sieniä voi poimia jokamiehenoikeudella. Maanomistaja ei voi varata luonnonmarjoja tai sieniä omaan käyttöönsä kieltämällä alueella oleskelun tai keräämisen, ellei kyseessä ole tosiasiallisesti erityiseen käyttöön otettu alue. (Tuunanen ym. 2012, 84.)

Marjoja, sieniä tai muita kasveja voidaan myös viljellä metsämaalla, jolloin puhutaan agrometsätaloudesta. Tässä yhteydessä se tarkoittaa puuntuotannon ohessa tapahtuvaa ravintokasvien tuotantoa, jossa yhdistetään maatalouden ja metsätalouden tuotantotekniikoita. Luontaisesti metsässä kasvavien ravintokasvien elinolosuhteita ja satoisuutta parannetaan käyttämällä erityisiä tuotantopanoksia kuten maanmuokkausta, kitkemistä, lannoitusta tai kasvuston hoitoa. Tällaisessa tuotannossa hyväksytään usein myös vaihtoehtokustannuksia, kuten pidennettyä metsän kiertoaikaa, jotka pienentävät puuntuotannon arvoa. Voi myös tapahtua niin, että maanomistaja ottaa jonkin alueen erityiseen käyttöön, jolloin jokamiehenoikeuden käyttömahdollisuus väistyy. Erityiseen käyttöön otetun metsämaalla sijaitsevan viljelmän tulee erottua selvästi luonnonvaraisista oloista, jotta jokamiehenoikeudella harjoitettava marjastus ja sienestys syrjäytyvät. Sieni- tai marjaviljelmän voi esimerkiksi aidata erityisen käytön osoittamiseksi.

Ongelmaksi agrometsätalouden kehittämisessä voi tulla se, että siihen sopivia metsäalueita ei ole viljelyä suunnittelevan tahon omistuksessa. Silloin yksi mahdollisuus on etsiä aluetta jonkun toisen omistamalta maalta. Koska voidaan olettaa, että jo puoliviljely, puhumattakaan peltomaisesta viljelystä, voi aiheuttaa lievää suurempaa haittaa, häiriötä tai vahinkoa metsässä, tällainen ulkopuolinen käyttö ei kuulu jokamiehenoikeuden piiriin. Toisaalta vaikka toiminta olisikin niin lievä, että siitä ei aiheutuisi riittävää haittaa, hyvän käytännön mukaista on sopia toiminnasta.

Agrometsätalouden käytännöistä sopimisen perusedellytyksenä metsänomistajalle on, että sopimuksen ehdot, kuten saatava korvaus, ovat hänen kannaltaan hyväksyttäviä. Marjojen, sienten tai muiden kasvien viljelijän puolelta toiminnan tulee taas olla niin tuottavaa, että hänellä on varaa maksaa omistajan vaatima korvaus. Miten sopimukset metsänomistajan ja viljelijän kesken poikkeavat ekstensiivisessä ja intensiivisessä agrometsätaloudessa? Jos kyseessä on puoliviljely, osapuolina sopimuksessa tulisi olla maanomistajan ja viljelijän lisäksi julkinen valta. Julkista tukea tarvitaan, koska jokamiehenoikeus on voimassa, ja viljelijä tuottaa oman hyödyn lisäksi julkista hyötyä. Sopimus sallii viljelijälle rajoitetun viljelytoiminnan alueella, mutta ei estä jokamiehenoikeuden toteutumista. Se korvaa maanomistajalle aiheutuneen haitan ja menetetyn potentiaalisen puuntuoton ja viljelijälle ”jokamiehen” aiheuttaman sadonmenetyksen.

Intensiivisen viljelyn tapauksessa tilanne on yksinkertaisempi. Sopimuskuppaneina ovat silloin maanomistaja ja viljelijä ja kyseessä on tavanomainen vuokrasopimus, joka sallii intensiivisen viljelytoiminnan alueella. Sopimuksella viljelijä sitoutuu korvaamaan maanomistajalle aiheutuneen haitan ja menetetyn potentiaalisen tuoton.

Metsämarjan viljelyn kannattavuus perustuu molemmissa tapauksissa pääosin lisääntyneisiin marjasatoihin. Niiden lisäksi kannattavuutta voidaan parantaa ekstensiivinen viljelyn tapauksessa matkailijoille suunnatuilla ohjatuilla poimintarekillä ja intensiivisen viljelyn tapauksessa maksullisella itsepoiminnalla. Tämä kuitenkin edellyttää, että viljelyalue ei kuulu jokamiehenoikeuden piiriin.

Puoliviljelyn tapauksessa sopimuksen syntymiseen tarvitaan siis julkista tukea. Tilanne on verrannollinen Metso-sopimukseen, joilla suojellaan luonnon monimuotoisuutta tai esimerkiksi maisematarvoja. Luonnonhoidon rahoitusta voidaan perustella elinkeinojen kehittämisellä, jos samalla edistetään monimuotoisuutta. Intensiivisen viljelyn tapauksessa tukea ei tarvita jokamiehenoikeuden takia, koska viljelijä saa kaiken hyödyn. Jos luonnonmarjojen viljelyä ajatellaan suhteessa maataloustukeen, EU:n yhteisen maatalouspolitiikan mukaista tuotantoperusteista tukea luonnon- tai puutarhatuotteiden viljelylle ei myönnetä. Sen sijaan pinta-alatuki ja kansallinen tuki ovat mahdollisia. Kysymykseksi nouseekin tässä se, milloin agrometsätalous muuttuu tavalliseksi peltoviljelyksi ja siten tukikelpoiseksi.

Agrometsätaloutta voidaan harjoittaa erilaisilla intensiteeteillä. Ekstensiivisessä viljelyssä viljelijä ei voi sulkea pois muita sadon hyödyntäjiä, koska jokamiehenoikeus on silloin voimassa. Jotta uusi viljelytapa voisi kehittyä, puoliviljelyn ja jokamiehenoikeuden suhdetta olisi syytä täsmentää. Lisäksi viljelijän ja metsänomistajan maankäyttösopimukseen tarvitaan julkista tukea, koska viljelijä ei saa investoinneistaan kaikkea hyötyä itselleen jokamiehenoikeuden takia. Nykyisessä maatalouden tukijärjestelmässä ei ole sellaista rahoitusmuotoa, jolla puoliviljelyä voitaisiin tukea.

5.3. Kalaveden omistusjärjestelmä

Kalavesien omistus on ollut pääsääntöisesti sidoksissa maan omistajuuteen, joten lähes kaikki vesialueiden omistajat ovat myös maanomistajia. Kun kiinteistöllä on osuus yhteiseen kalaveteen, kiinteistön omistaja on osakaskunnan (aiemmin kalastuskunnan) jäsen. Oikeus vesialueeseen määräytyy jaetuilla vesialueilla veden omistajan manttaaliosuuden mukaan. Kiinteistön vesialue voi olla myös jakamaton tai erotettu kiinteistön omaksi vesialueeksi. On arvioitu, että vuosituhaten vaihteessa Suomessa oli noin 550 000 yhteisten vesialueiden omistajaa ja lähes 15 000 yksityistä vesialuetta (Salmi ym. 2002).

Valtiolla on yksityisiä ja yleisiä vesialueita. Yleiset vesialueet ovat yleensä rannikolla ulkomerialueita ulompien saarien ulkopuolella. Isoimmilla järvillä avoimia laajoja vesialueita kuuluu valtiolle. Pääasiassa Metsähallitus hallinnoi valtion vesialueita. Vedenomistajien oikeus päättää kalastuksesta on vuosikymmenten aikana kaventunut, kun kansalaisten yleiskalastusoikeuksia on lainsäädännöllä laajennettu. Omistaja ei voi sulkea yleisoikeuksilla kalastavia pois vaikkapa tekemiensä kalanistutusten perusteella. Sen sijaan ELY-keskus voi erityisin perustein määrättyllä vesialueella rajoittaa onkimista, pilkkimistä ja viehekalastusta taikka kieltää ne. Yleiskalastusoikeuksia on rajoitettu esimerkiksi istuta ja ongi -tyyppisissä urheilukalastuspaikoissa.

Kalaveden omistajalla on ollut perinteisesti oikeus päättää kalastuksen järjestämisestä vesialueellaan. Päätöksentekojärjestelmää on jo yli 100 vuoden ajan vaivannut vastakkainasettelu vesien omistajuuden ja kalavesien uusien käyttöintressien välillä. Yhteiskunnallisten muutosten myötä nousseet uudet tarpeet ovat lakimuutosten kautta murtaneet kalavedenomistajien valta-asemaa, vaikka omistusjärjestelmä on edelleen säilynyt osana moniportaista hallintasysteemiä.

Kalavesien omistusjärjestelmän perusongelma on, että omistajuus ja vesien käyttö ovat yhä enemmän eriytyneissä toisistaan. Monella vedenomistajalla ei ole enää kiinnostusta kalastusasioihin tai edes käsitystä omistajuudestaan. Kun omistajakunta on muuttunut rakenteellisten muutosten myötä, päätöksentekijäryhmät osakaskunnissa ovat yleensä vakinaisesti paikkakunnalla asuvat ja vapaa-ajanasukkaat. Muutos heijastuu osin konflikteina harrastajakalastajien ja etenkin ammattikalastajien kalastusoikeuksista sekä omistajan valtaoikeuksista.

Rannikon ja sisävesien kaupallisen kalastuksen toimintaedellytyksenä on usein kalavedenomistajalta saatu oikeus vesien käyttöön. Lupien saatavuudessa riittävän laajoille alueille on paikoin ongelmia, jotka liittyvät mm. kalastajaryhmien väliseen kilpailuun tai ajatukseen ammattipyyntin aiheuttamista haitoista kalakannalle tai virkistäytymiselle. Viimeaikoina lupaongelmia on esiintynyt esimerkiksi Saaristomerellä, Inkoossa ja Saimaalla.

Vapaa-ajankalastajat ovat vuosikymmenten kuluessa saaneet aikaan lakimuutoksia, jotka siirsivät aiemmin kalavedenomistajille kuuluvaa päätäntävaltaa valtiolle. Koettiin, että kalastusoikeuksien saatavuus omistajilta oli hankalaa. Ensimmäiseksi yleiskalastusoikeudeksi tuli onginta (1952) ja tämän jälkeen pilkintä vuonna 1983. Läänikohtainen viehekorttijärjestelmä tuli voimaan 1990-luvulla ja nyt vuoden 2016 alusta voimaan tulleen uuden kalastuslain mukaan voi lunastaa valtakunnallisen luvan, joka oikeuttaa vapapyyntiin koko maassa. Aiemmin pilkinnän ”vapauttaminen” ja viimeksi viehekorttijärjestelmä nostattivat tunteikkaita kiistoja jopa eduskunnassa. Erityisesti kalavesien- ja maanomistajien edustajat vastustivat lakiehdotuksia ja pitivät niitä jopa kalavesien ”sosialisointina”. Lisäksi vuonna 2012 taattiin kalastusoppaille lain turvin mahdollisuus järjestää ELY:n myöntämällä luvalla, ilman paikallisen kalastusoikeuden haltijoiden suostumusta, tuotteistettuja kalastusmatkoja.

Kuva: Pekka Salmi, Luke

Myös kalankasvatukseen tarvitaan vedenomistajan lupa. Tosin ympäristölupamenettely on elinkeinon tulevaisuuden kannalta tärkeämpi kysymys. Teknologia on kuitenkin kehittynyt ympäristöystävällisempään suuntaan. Aikaisemmin osa kesäasukkaista on vastustanut kalankasvatusta omalla lähialueellaan, mihin vaikuttaa myös mökiltä avautuvan maiseman psykologinen omistajuus. Kalankasvatuksen sijainninohjauksen avulla maanomistajien intressit tulevat paremmin huomioon otetuiksi.

Kalavesien omistajuutta sekä paikallis- ja aluehallintoa tutkittiin viime vuosituhatosen vaihteessa Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen Kalaveden omistajan profiili -hankkeessa. Tavoitteena oli tuottaa tietoa, jonka avulla päätöksentekojärjestelmää voitaisiin kehittää vastaamaan paremmin eri intressiryhmien tarpeita (Toivonen ym. 2003). Tutkimuslaitos teki valtakunnalliset postikyselyt kalastuskunnille ja kalastusalueille (Salmi ym. 2002). Tämän lisäksi tehtiin seitsemän alueellista tapaustutkimusta ja laadittiin kolme aihekohtaista tutkimusraporttia. Myös Kalatalouden Keskusliitto on tehnyt aiheeseen liittyviä postikyselyitä. Pääpaino näissä tutkimuksissa oli omistajavaltaa käyttävissä organisaatioissa, mutta tapaustutkimuksissa kiinnitettiin huomiota myös eri omistajaryhmien motiiveihin ja osallistumisaktiivisuuteen.

Profiilitutkimuksessa todettiin, että omistusyksiköiden suuri määrä, hajanaisuus ja pieni yksikkökoko vaikeuttavat monin paikoin merkittävästi kalavesien käyttöä ja hallintaa. Kalavesien pirstoutumisen aiheuttamia ongelmia on paikoin onnistuttu lieventämään yhdistämistoimituksilla. Vain puolella osakaskunnista oli taloudellista toimintaa. Yhteisten vesialueiden osakasomistajia on yli puoli miljoonaa. Valtaosa osakasomistajista asui vakituisesti melko lähellä kalavesiään, mutta vapaa-ajanasukkaista oli muodostunut myös tärkeä omistajaryhmä. Paikoin muualla kuin paikkakunnalla asuvat kalaveden omistajat olivat enemmistönä osakaskunnissa, mutta hallittavan vesipinta-alan osalta he olivat vähemmistönä. Osakaskuntien kokouksiin ei-paikalliset osallistuivat verrattain harvoin.

Valtakunnallisissa kyselyissä osakaskuntien edustajat korostivat usein pyrkimystä päättää itse kalastuksesta omilla vesillään ja painottivat osakkaiden kotitarpepyynnin edellytysten turvaamista. Kalastusalueiden edustajat suhtautuivat osakaskuntia myönteisemmin mahdollisuuksiin lisätä ammattija vapaa-ajankalastusta kalakantoja vaarantamatta. Erityisesti Saaristomerellä Nauvon tapaustutki-

muksessa tiivistyi kriittinen suhtautuminen muutama vuosi aiemmin voimaan astuneeseen läänikohtaiseen viehekalastuslupajärjestelmään. Katsottiin, että lupajärjestelmä vaikeuttaa kalavesien hoitoa, rajoittaa ammattikalastajien ja matkailuyrittäjien toimintaedellytyksiä, tuo mukanaan häiriöitä saaristoluonnolle sekä rajoittaa paikallisten mahdollisuuksia vaikuttaa alueen luonnonvarojen käyttöön.

Vaikka kalavesien omistajuus on kytköksissä maanomistukseen, sen luonne on erilainen. Omistusoikeutta voidaan kuvata omistajille kuuluvista erilaisista oikeuksista ja velvollisuuksista muodostuneeksi kokonaisuudeksi. Kalavesien omistajuuteen liittyy oikeus sekä käyttää vesialuetta että tehdä päätöksiä sitä koskien, mutta erityisesti hallintaoikeus on kaventunut muun muassa yleiskalastusoikeuksien myötä. Osakaskunnat jakavat tuottoja harvoin osakkailleen, joten vesialueella on suoraa rahallista merkitystä omistajalle vain poikkeustapauksissa. Nämä tekijät osaltaan vaikuttavat kiinnostuksen puutteeseen ja omistusjärjestelmän vajaatoimintaan. Vesien omistajuus koetaan tärkeäksi silloin kun itse harjoitetaan kalastusta tai halutaan pitää yllä kalavedenhoitoa ja paikallista kalastuskulttuuria.

Kalaveden omistajan profiili -tutkimuksesta on kulunut 15 vuotta ja vesialueiden omistaminen, intressit ja arvot ja lainsäädäntö ovat sen jälkeen muuttuneet. Tärkeä tutkimustarve koskee omistamisen rakenteellista muutosta ja sen vaikutuksia käyttöoikeuksien saatavuuteen erityisesti kaupalliseen kalastukseen ja vesiviljelyyn. Tutkimuksessa selvitettäisiin kalavesien omistajakuntaa ja sen rakennetta sekä paikallisen päätöksenteon toimivuutta ja muutostrendejä.

Vuonna 2016 voimaan astuneessa kalastuslaissa on mukana uusi mahdollisuus ammattikalastajille saada pyyntioikeuksia yksityisessä omistuksessa oleville vesialueille ELY-keskuksesta sellaisissa erityistapauksissa, joissa kalastaja ei pääse sopimukseen luvista osakaskunnan kanssa. Tulevassa tutkimuksessa tarkasteltaisiin lupakiistojen keskeisiä syitä ja mahdollisuuksia niiden lieventämiseen.

Yleiskalastusoikeudet ja laajat viehekalastusmahdollisuudet ovat jo lähes 20 vuoden ajan avanneet uusia kalastusalueita vapaa-ajankalastajille. Lisääntyneen liikkuvuuden ohella on otettu käyttöön uusia kalastuskäytäntöjä. Paikoin on ilmennyt kiistoja uusien pyyntimuotojen myötä, esimerkiksi laajamittaisen jigikalastuksen ja siian onginnan osalta. Nyt voidaankin tutkia miten vapaa-ajankalastus ja sen suhde kalavesien omistukseen on muuttunut. Onko esimerkiksi kalastuksen valvontaa ja kalanistutuksia vähennetty yleisoikeuksien myötä? Ovatko muut uhkakuvat toteutuneet? Vai ovatko osakaskunnat ja paikallisyhteisöt hyötäneet kehityksestä? Lisäksi voidaan tarkastella vedenomistajien halukkuutta vuokrata vesiään vesiviljelytarkoituksiin sekä vertailla omistajuuden ja yleisoikeuksien suhteita agrometsätalouden ja kalatalouden välillä.

5.4. Perinnebiotoopit ja laiduntaminen

Toisin kuin monissa muissa maissa (esim. Islanti ja Norja) Suomessa ei ole alueita, jotka kuuluisivat vapaan laidunnuksen piiriin. Isojaon seurauksena sekä metsien hoidon tehostumisen ja maatalouden suurten murrosten myötä laiduntaminen luonnonalueilla on vähentynyt ja näin myös perinnebiotooppien pinta-ala on vähentynyt. Kokonaisuudessaan perinnebiotooppeihin liittyviä luontotyypppejä on jäljellä alle 1 % siitä alasta, jonka ne muodostivat 1800-luvun lopussa. Perinnebiotooppien 43 luontotyyppistä 40 luontotyyppiä on luokiteltu uhanalaisiksi (Schulman ym. 2008a ja 2008b). Ympäristöhallinnon vuonna 2010 julkaiseman arvion (Rassi ym. 2010) mukaan joka kymmenes Suomen eliölaji on uhanalainen, ja uhanalaisista lajeista yli viidesosa elää perinneympäristöissä ja muissa ihmisen muuttamissa ympäristöissä.

Monet perinnebiotoopit ovat yhteislaidunnuksen muokkaamia eliöyhteisöjä. Tyypillisesti ne syntyvät, kun laiduntavat eläimet köyhdyttävät maan ravinteita ja vaikuttavat näin lajien runsaussuhteisiin. Perinnebiotooppien synnylle otolliset institutionaaliset olosuhteet liittyvät ”tragedy of commons” -tilanteeseen eli yhteismaan ongelmaan. Tyypillisesti tilanne koetaan kielteisenä luonnonvarojen köyhtyessä, mutta Suomen oloissa se on myös tuottanut monipuolisen ekosysteemien kokonaisuuden ja näin lisännyt luonnon monimuotoisuutta.

Arvokkaiksi luokitelluista perinnebiotoopeista (18 640 ha) alle puolet (8 700 ha) oli säännöllisen hoidon piirissä, kun alueet inventoitiin ensimmäistä kertaa 1990-luvulla. Valtakunnallisen inventoinnin tietoja on myöhemmin päivitetty alueellisten päivitysinventointihankkeiden yhteydessä. Perinnebiotooppien hoidon tilaa ja hoitotarpeen priorisointia on tarkasteltu perinnebiotooppien alueellisten hoito-ohjelmien valtakunnallisessa koosteessa (Kempainen ja Lehtomaa 2009). Koosteen mukaan kaikista tiedossa olevista perinnebiotoopeista (noin 40 000 ha) oli 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälissä hoidossa noin 30 000 ha, mutta aiemmin arvokkaiksi inventoidusta kohteista edelleen vain alle puolet (8 700 ha).

Nykyinen hoidettu perinnebiotooppiala ei riitä turvaamaan perinnebiotooppien luontotyyppejä ja niillä elävää lajistoa, vaan alaa tulisi kasvattaa (Salminen ja Kekäläinen 2000, Kempainen ja Lehtomaa 2009). Perinnemaisemien hoitotyöryhmä (Salminen ja Kekäläinen 2000) asetti vuonna 2000 tavoitteeksi saada hoidon piiriin 60 000 hehtaaria vuoteen 2010 mennessä, mutta tavoitetta ei saavutettu. Nykyisellään maatalouden ympäristökorvauksen taso ei riitä kattamaan perinnebiotooppien hoidon kustannuksia. Perinnebiotooppien ja laiduntavien eläinten omistus ei myöskään kulje käsi kädessä, joten perinnebiotooppien säilyttäminen edellyttää alueellista yhteistyötä.

Maatalouden ympäristöpolitiikkaa tukevaa tutkimusta ja selvityksiä tehdään Lukessa jatkuvasti maa- ja metsätalous ministeriön tarpeisiin. Nykyiset biodiversiteetin tuotantoa ja tarjontaa ohjaavat keskeisimmät politiikkainstrumentit sisältyvät Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelmaan (MMM 2016). Luke (aiemmin MTT) on myös koordinoanut laajoja MYTVAS-hankkeita, joissa on arvioitu maatalouden ympäristötuen vaikuttavuutta.

MAAESP-tutkimus (2015–2017) maatalouden ekosysteemipalveluista ottaa kantaa myös perinnebiotooppien säilyttämiseen. Tutkimuksessa mitataan maatalousympäristöjen tuottamien ekosysteemipalveluiden arvoa ja arvioidaan nykyisen politiikan ja politiikkavaihtoehtojen vaikutusta maatalousympäristön tuottamiin ekosysteemipalveluihin ja niiden arvoon. Ekosysteemipalvelujen kysynnän tarkastelun rinnalla hankkeessa selvitetään myös viljelijöiden halukkuus ja valmius kehittää biodiversiteetin tuotantoa.

Perinnebiotooppien muodostamien laajempien kokonaisuuksien ja alueellisten verkostojen kehittäminen tukee uhanalaisten lajien suojelua (Arponen ym. 2013) samalla, kun yhtenäiset laajat laidunalueet tarjoavat kustannussäästöjä laiduneläinten omistajille. Alueelliset perinnebiotooppiverkostot edellyttävät maanomistajien ja laiduntavien eläinten omistajien yhteistoimintaa.

Toistaiseksi maatalouden ympäristöpolitiikka ei ole tue laajempien yhtenäisten laidunalueiden verkostojen muodostumista. Poliitiikan suunnittelussa painopiste on ollut ympäristökorvauksen toimenpiteiden viljelijöille aiheuttamien kustannusten ja tulonmenetysten korvaamisessa. Tästä syystä nykyinen ympäristöohjaus ottaa lähinnä suuntaa-antavasti huomioon perinnebiotooppien tuottamat ympäristöhyödyt.

Tulevaisuudessa tulisi tuottaa tietoa erityisesti laidunnuksesta perinnebiotooppien säilyttämisen ja luontoarvojen tuottamisen keinona. Tutkimuksella tulisi hahmotella myös uudentyypisiä hyötylähtöisiä ja toimijoiden yhteistoimintaan pohjaavia keinoja perinnebiotooppien säilyttämiseen. Tutkimuksella voitaisiin luoda alueellisia yhteistyön käytäntöjä ja kannustimia perinnebiotooppikokonaisuuksien säilyttämiseen ja laajentamiseen. Yhä suurempi osa maanomistajista on välinpitämättömiä alueidensa hoidon suhteen. Nämä omistajat ja heidän omistamansa maa-alueet voitaisiin nähdä resurssina perinnebiotooppien tuotannossa. Tulisi pohtia sitä, voitaisiinko omistusoikeutta institutionaalisilla järjestelyillä vapauttaa niin, että laiduntavien eläinten omistajat voisivat nykyistä joustavammin käyttää halukkaiden maanomistajien alueita perinnebiotooppien tuotantoon.

Viitteet

- Arponen, A., Heikkinen, R.K., Paloniemi, R., Pöyry, J., Similä, J. & Kuussaari, M. 2013. Improving conservation planning for semi-natural grasslands: Integrating connectivity into agri-environment schemes. *Biological Conservation* 160: 234–241. <http://dx.doi.org/10.1016/j.biocon.2013.01.018>
- Kempainen, R. & Lehtomaa, L. 2009. Perinnebiotooppien hoidon tila ja tavoitteet. Valtakunnallinen kooste perinnebiotooppien alueellisista hoito-ohjelmista. Lounais-Suomen ympäristökeskuksen raportteja 2/2009. Lounais-Suomen ympäristökeskus, Turku.
- MMM, maa- ja metsätalousministeriö 2016. Manner-Suomen maaseudun kehittämisohjelma 2014–2020. 29.2.2016 hyväksytty maaseutuohjelma (2. muutos). Maa- ja metsätalousministeriö, Helsinki. <https://www.maaseutu.fi/fi/maaseutuohjelma/Documents/2.%20ohjelmamuutos.pdf>
- MTK 2013. Jokamiehen oikeus antaa mahdollisuuden nauttia luonnosta. Saatavana elektronisena [viitattu 13.8.2014] URL: http://www.mtk.fi/ymparisto/omistusoikeus/fi_FI/jokamiehenoikeus/.
- Rassi, P., Hyvärinen, E., Juslén, A. & Mannerkoski, I. (toim.) 2010. Suomen lajien uhanalaisuus – Punainen kirja 2010. Ympäristöministeriö & Suomen ympäristökeskus, Helsinki. [http://www.ymparisto.fi/FI/Ajankohtaista/Julkaisut/Erillisjulkaisut/Suomen_lajien_uhanalaisuus__Punainen_kirja\(4709\)](http://www.ymparisto.fi/FI/Ajankohtaista/Julkaisut/Erillisjulkaisut/Suomen_lajien_uhanalaisuus__Punainen_kirja(4709))
- Salmi, J., Salmi, P. & Muje, K. 2002. Kalastuskuntien ja -alueiden profiilit vuonna 1999. Valtakunnallisten postikyselyiden tuloksia. Kala- ja riistaraportteja nro 247.
- Salminen, P. & Kekäläinen, H. (toim.) 2000. Perinnebiotooppien hoito Suomessa. Perinnemaisemien hoitotyöryhmän mietintö. Suomen ympäristö 443. Ympäristöministeriö, Helsinki.
- Schulman, A., Alanen, A., Hæggström, C., Huhta, A., Jantunen, J., Kekäläinen, H., Lehtomaa, L., Pykälä, J. & Vainio, M. 2008a. Perinnebiotoopit. Teoksessa: Raunio, A., Schulman, A. & Kontula, T. (toim.). Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Osa 1: Tulokset ja arvioinnin perusteet. Suomen ympäristö 8/2008. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. s. 149–174. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37930>
- Schulman, A., Alanen, A., Hæggström, C., Huhta, A., Jantunen, J., Kekäläinen, H., Lehtomaa, L., Pykälä, J. & Vainio, M. 2008b. Perinnebiotoopit. Teoksessa: Kontula, T., Raunio, A. & Schulman, A. Suomen luontotyyppien uhanalaisuus. Osa 2: Luontotyyppien kuvaukset. Suomen ympäristö 8/2008. Suomen ympäristökeskus, Helsinki. s. 397–465. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/37932>
- Toivonen, A.-L., Mikkola, J., Salmi, P. & Salmi, J. 2003. Vapaa-ajankalastuksen monet merkitykset. Kalatutkimuksia – Fiskundersökningar nro 187.
- Tuunanen, P., Tarasti, M. & Rautiainen, A. (toim.) 2012. Jokamiehen oikeudet ja toimiminen toisen alueella: Lainsäädäntöä ja hyviä käytäntöjä. Suomen ympäristö 30/2012. Ympäristöministeriö, Helsinki. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/38797>

6. Psykologinen omistajuus

Annukka Vainio

6.1. Teoriaa

Ihmiset kokevat omistajuutta erilaisia materiaalisia (maatila, esineet) ja immateriaalisia (ajatukset, mielipiteet) asioita kohtaan. Omistajuuden kokemus voi olla osittain tai jopa täysin riippumaton siitä, omistavaako henkilö lain perusteella asian vai ei. Psykologinen omistajuus ja lakiperustainen omistajuus voivat myös olla jännitteisessä suhteessa keskenään. Siirryttäessä biotalouteen, kysymykset luonnonvarojen omistajuudesta tulevat keskeisiksi ja sen vuoksi on tärkeää, että psykologisen omistajuuden kysymykset otetaan politiikkasuunnittelussa riittävästi huomioon.

Psykologinen omistajuus on määritelty yksilön kokemukseksi siitä, että jokin asia tai osa siitä kuuluu hänelle (Pierce ym. 2003). Psykologinen omistajuus on monimutkainen ilmiö ja koostuu kognitiivisesta ja affektiivisesta komponentista. Omistajuuden kokemuksen on todettu tuottavan yksilölle mielihyvää (esim. Beggan 1992) ja on siinä mielessä yksilölle palkitsevaa. Yhteisöllinen psykologinen omistajuus on määritelty yhteisön jakamana ymmärryksenä omistajuuden kohteen kuulumisesta ryhmälle, ja yhteisöllinen psykologinen omistajuus on riippuvainen ryhmäprosesseista (Rantanen ja Jussila 2011).

Ihmiset kokevat psykologista omistajuutta erilaisia aineellisia ja aineettomia asioita kohtaan eriyistä. On ehdotettu, että psykologisella omistajuudella on neljä keskeistä motiivia: se rakentaa henkilökohtaista identiteettiä, tarjoaa vaikuttavuuden ja tehokkuuden kokemuksia (eng. effectance, efficacy), tyydyttää paikkaan kuulumisen tarpeen (Pierce ym. 2003) ja toimii virikkeenä (Jussila ja Tuominen 2010, Pierce ja Jussila 2011). On jopa väitetty, että ihmisillä on synnynnäinen tilan omistamisen tarve (Ardrey 1966, Lorenz ja Leyhausen 1973). Piercen ym. (2003) mukaan omistajuuden kokemus kehittyy kolmen mekanismin avulla: hallitsemalla omistamisen kohdetta, oppimalla tuntemaan omistamisen kohde hyvin, ja investoimalla resursseja omistamisen kohteeseen.

Psykologisella omistajuudella on tunnistettu olevan myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia (Pierce ym. 2003). Positiivisia seurauksia ovat esimerkiksi vastuullinen kansalaiskäyttäytyminen, henkilökohtainen uhrautuminen ja riskinotto, sekä vastuunotto omistamisen kohteesta. Paikkaan liittyvän tyytyväisyyden kokemuksen ja paikkaan samastumisen on todettu edistävän halukkuutta toimia kestävästi paikan ylläpitämistä edistävällä tavalla (Stedman 2002). Piercen ym. (2003) mukaan psykologisen omistajuuden negatiivisia seurauksia ovat esimerkiksi haluttomuus jakaa omistamisen kohdetta toisten kanssa sekä vastuun liiallinen, kuormittava kasautuminen yksilölle. Negatiivisia seurauksia voi olla myös sillä, jos yksilö joutuu todistamaan psykologisen omistamisen kohteen radikaalia epätoivottua muuttumista, mikä saattaa johtaa menetyksen kokemiseen, turhautumiseen ja koettuun stressiin, ja voi lopulta uhata henkilökohtaista identiteettiä. Jotkut henkilön piirteet kuten tietynlainen persoonallisuus tai omistamisen taustalla olevat motiivit saattavat lisätä psykologisen omistamisen negatiivisten seurausten todennäköisyyttä.

On todettu, että tieto omistajuuden kohteesta syventää henkilön suhdetta tähän kohteeseen, minkä vuoksi tieto vahvistaa psykologisen omistajuuden kokemusta (Pierce ym. 2001, Lähdesmäki ja Matilainen 2014). Myös yrittäjyystoiminnan kaltainen toiminta vahvistaa psykologisen omistajuuden kokemuksia (Kets de Vries 1996). Yhteisöllistä psykologista omistajuutta on tutkittu perheomistajuuden kontekstissa ja on todettu, että sosiaalisen ryhmäidentiteetin syntyminen on edellytys yhteisöllisen psykologisen omistajuuden syntymiselle ja että yhteisöllistä psykologista omistajuutta edistävät yhteisölliset arvot, yhteisöön samaistuminen, koheesio ja ryhmäjäsenien keskinäisriippuvuus tehtävän ja tavoitteiden toteuttamisessa (Rantanen ja Jussila 2011).

6.2. Tutkimustieto

Maa- ja metsäalueisiin liittyvää psykologista omistajuutta koskevissa tutkimuksissa on todettu, että maa- ja metsäalueisiin liitetään erilaisia psykologisia omistajuussuhteita, jotka vaikuttavat monin tavoin siihen, miten maata käytetään ja hoidetaan. Lähdesmäki ja Matilainen (2014) luokittelivat metsänomistajia kahdelle ulottuvuudelle sen mukaan, kuinka vahvasti he kokivat identiteettinsä perustuvan omistamaansa metsään ja kuinka hallinnan kokemus heillä oli, ja totesivat että nämä psykologisen omistajuuden ulottuvuudet selittivät erilaisia metsänhoitotapoja. Eri ryhmät, kuten maanomistajat, kansalaiset, yrittäjät, luonnonsuojelijat ja virkamiehet, voivat kokea erityyppisiä psykologisia omistussuhteita ja niihin liittyviä koettuja oikeuksia maa-alueisiin ja niiden käyttöön. Matilainen ja Lähdesmäki (2009) ovat todenneet, että psykologinen omistajuus rakentaa yhteistyösuhteita eri toimijoiden kuten luontoyrittäjien ja metsänomistajien välille yksityismailla, joilla luontoyrittäjät toimivat jokamiehenoikeuksien pohjalta.

Yksityismetsänomistajat yleisesti hyväksyvät jokamiehenoikeudet, jotka takaavat muille toimijoille tiettyjä mahdollisuuksia käyttää metsien resursseja, mutta yksityismetsänomistajien ja muiden toimijoiden välisen yhteistyön jatkumisen vuoksi on tärkeää, että molemmat osapuolet käyttävät metsää ottaen huomioon toistensa arvot. Matilaisen ja Lähdesmäen (2009) tutkimuksessa omistajuuden kunnioittaminen oli yksityismetsänomistajille jopa tärkeämpää kuin rahallinen hyöty. Kansalaiset puolestaan voivat ilmaista yksityismetsien omistajille ”psykologisia vaatimuksia”, joille ei ole minkäänlaista laillista velvoitetta, kuten hyvien marjastusalueiden säilyttämistä. Psykologisen omistajuuden korostaminen on tehokas markkinointikeino erilaisille kuluttajaryhmille esimerkiksi luonto- ja maaseutumatkailun kontekstissa (Lee ym. 2013, Törn ym. 2015).

6.3. Tutkimustarpeita

Emme tiedä riittävästi, miten muut toimijaryhmät kuin metsänomistajat ja yrittäjät kokevat psykologista omistajuutta erilaisiin luonnonvaroihin ja miten nämä psykologisen omistajuuden kokemukset vaikuttavat uusiutuvien luonnonvarojen käyttöön. Koska useiden uusiutuvien luonnonvarojen omistajuus on jaettua ja moniulotteista, on tärkeää saada kokonaisvaltaista tietoa siitä, miten psykologisen omistajuuden ulottuvuudet vaikuttavat toimijoiden kokemuksiin ja velvollisuuksiin, jotka liittyvät näiden luonnonvarojen käyttöön ja suojeluun, sekä eri toimijaryhmien välisiin suhteisiin. Luonnonvaroihin liittyvän tiedon tullessa avoimeksi uusille toimijaryhmille todennäköisesti syntyy myös uusia tiedon käyttöön perustuvia luonnonvarojen omistamisen muotoja. Psykologisen omistajuuden lähestymistavalla on annettavaa toimijoiden väliseen yhteiseen päätöksentekoon sekä osallistumishalun lisäämiseen: on esimerkiksi todettu, että hallinnan kokemukset, tieto ja resurssien investoiminen hallinnan kohteeseen lisäävät koettua psykologista omistajuutta (Pierce ym. 2003). Tutkimuksen avulla voidaan kehittää osallistumista, yhteistyöhalukkuutta ja vastuullista luonnonvarojen käyttöä tukevia kannustimia, jotka perustuvat näille rakennuspalikoille (ks. myös Peck ja Shu 2015).

Nykyiset lakiin perustuvat omistamisen muodot eivät pysty riittävästi hillitsemään luonnonvarojen käytöstä johtuvaa luonnonvarojen köyhtymistä ja ympäristöongelmia (Dietz ym. 2003). Esimerkiksi ympäristönsuojelu yksityismailla on haasteellista osittain sen vuoksi, että maanomistajat kokevat suojelun loukkaavan heidän omistajuuttaan. Toisaalta kuluttajat kokevat psykologista omistajuutta kuluttamiinsa tuotteisiin, minkä vuoksi kulutusta muokkaavien politiikkainterventioiden saatetaan kokea uhkaavan omaa identiteettiä ja ”omaa tilaa”. On ehdotettu, että psykologisen omistajuuden huomioon ottavaa yhteistyötä eri toimijaryhmien kesken tulisi tukea erilaisin kannustimin (Elmendorf 2003), mutta tällaisia ei vielä ole riittävästi olemassa. Sen vuoksi tulisi tutkia erilaisia tukijärjestelmiä ja niiden myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia.

Myönteinen psykologinen omistajuus tukee luonnonvarojen kestävä ja vastuullista käyttöä. Emme kuitenkaan vielä todennäköisesti tiedä riittävästi kaikista mahdollisuuksista, joita myönteisen psykologisen omistajuuden tukemisella on kestävä luonnonvarojen käytön tavoitteiden toteutumisi-

nessa. On myös tarvetta tutkimukselle, joka selvittää helpottaako psykologisen omistajuuden kokemus uusien innovaatioiden hyväksyttävyyttä ja käyttöönottoa eri toimijaryhmissä. Sen vuoksi tarvitsemme tietoa siitä, miten eri toimijaryhmät voidaan saattaa tietoiseksi psykologisesta omistajuudesta, miten myönteisen psykologisen omistajuuden rakentumista voidaan tukea ja kielteistä purkaa, sekä miten psykologisen omistajuuden muotoja voidaan tehdä yhteiskunnallisesti näkyviksi.

Viitteet

- Ardrey, R. 1966. *The territorial imperative: A personal inquiry in to the animal origins of property and nations*. New York: Dell.
- Beggan, J.K. 1992. On the social nature of nonsocial perceptions: The mere ownership effect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 229–237.
- Dietz, T., Ostrom, E. & Stern P.C. 2003. The struggle to govern the commons. *Science*, 302, 1907–1912.
- Elmendorf, C.S. 2003. Ideas, incentives, gifts, and governance: toward conservation stewardship of private land, in cultural and psychological perspective. *University of Illinois Law Review*, 2, 423–506.
- Jussila, I. & Tuominen, P. 2010. Exploring the consumer co-operative relationship with their members: An individual psychological perspective on ownership. *International Journal of Co-operative Management*, 5, 23–33.
- Kets de Vries, M. 1996. *Human dilemmas in the family firm*. International Thomson Business Press.
- Lee, W.S., Kim, J., Graefe, A.R. & Chi, S.-H. 2013. Valuation of an eco-friendly hiking trail using the contingent valuation method: An application of psychological ownership theory. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 13, 55–69.
- Lorenz, K. & Leyhausen, P. 1973. *Motivation of human and animal behavior: An ethological view*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Lähdesmäki, M. & Matilainen, A. 2014. Born to be a forest owner? An empirical study of the aspects of psychological ownership in the context of inherited forests in Finland. *Scandinavian Journal of Forest Research*, 29, 101–110.
- Matilainen, A. & Lähdesmäki, M. 2009. Nature-based entrepreneurship in private forests – The preconditions for the sustainable co-operation between private forest owners and entrepreneurs. *Ruralia Institute, Reports*, 48.
- Peck, J. & Shu, S. 2015. From tragedy to benefit of the commons: increasing shared psychological ownership. Teoksessa K. Diehl & C. Yoon (toim.), *Advances in Consumer Research Volume*, 43, 40–44. Association for Consumer Research, Duluth, MN.
- Pierce, J.L., Kostova, T., & Dirks, K.T. 2001. Towards a theory of psychological ownership in organizations. *Academy of Management Review*, 26, 298–310.
- Pierce, J.L. & Jussila, I. 2011. *Psychological ownership and the organizational context*. Cheltenham, UK & Northampton, MA, USA. Edward Elgar Publishing Ltd.
- Pierce, J.L., Kostova, T., & Dirks, K.T. 2003. The state of psychological ownership: Integrating and extending a century of research. *Review of General Psychology*, 7, 84–107.
- Rantanen, N. & Jussila, I. 2011. F-CPO: A collective psychological ownership approach to capturing realized family influence on business. *Journal of Family Business Strategy*, 2, 139–150.
- Stedman, R.C. 2002. Toward a social psychology of place: predicting behavior from place-based cognitions, attitude, and identity. *Environment & Behavior*, 34, 561–581.
- Törn, A., Väisänen, H.-M., Matilainen, A., & Lähdesmäki, M. 2015. Tunteella ja tiedolla: Kestävyydellä markkinointi maaseutumatkailuyrityksessä. *Ruralia-Instituutti, Raportteja*, 150.

7. Tilus- ja yhdistämisjärjestelyt keinona parantaa rakennekehityksen hallittavuutta ja kilpailukykyä

Pasi Rikkinen, Sami Myyrä, Harri Hänninen, Jussi Leppänen ja Pekka Salmi

7.1. Taustaa

Yhteiskunnan asettamia tavoitteita luonnonvarojen kestäväälle hyödyntämiselle (mm. biotalousstrategia, kansallinen metsästrategia) toteuttavat käytännössä maa- ja metsätalouden yritykset resursseineen, joista tuotannon tekijänä tärkeässä osassa on maa ja luonnonvarat. Luonnonvarojen omistajuuden ja omistajarakenteen muutosten rinnalla oleellinen kysymys on, miten vallitseva tilusrakenne edesauttaa tai hankaloittaa yritysten toimintaa. Tilarakenteen taloudellisia vaikutuksia on tutkittu vuosikymmenten ajan Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskus MTT:n, Metsäntutkimuslaitoksen, Työtehoseuran, Helsingin yliopiston, Maanmittauslaitoksen sekä Salaojituksen tutkimussäätiön toimesta.

Tilusrakenne näkyy Suomessa pienenä lohkokokona sekä suurena ja usein hajanaisena palstamääränä erityisesti niillä alueilla, joilla harjoitetaan aktiivista maa- ja metsätaloutta. Rakenne on seurausta vuosisatojen aikaisesta kehityksestä, jossa tilusrakenteeseen ovat vaikuttaneet yhteiskunnan ohjaamat maanjako- ja asutustoiminnot, kuten sarkajako, isojako ja uusjako sekä torpparien vapautuminen ja sotien jälkeiset asutustoimet. Myös progressiivinen omaisuusverotus ja kiinteistönmuodostamisen rajoittamattomuus ovat olleet tilusrakennetta heikentäviä tekijöitä. Vallitsevat kiinteistö- ja maanomistusolosuhteet ovat siten vain pieneltä osin nykyisten maanomistajien oman toiminnan tulosta (Ylikangas 2004).

Vesialueiden omistusyksiköiden pirstoutuminen ja pieni koko on pitkään hankaloittanut riittävän laajojen pyyntialueiden saatavuutta erityisesti ammattikalastajien käyttöön. Viime vuosikymmeninä vesialueita on jaettu yhä pienempiin osiin erityisesti lisääntyneen vapaa-ajan asutuksen myötä. Suomessa oli vuonna 2004 lähes 20 500 yhteistä vesialuetta, joilla oli 1,39 miljoonaa osakaskiinteistöä (Vilksa 2005). Omistusyksiköiden suuri määrä ja hajanaisuus vaikeuttavat yhteistä päätöksentekoa osakaskunnissa. Lisäksi osakaskunnat ovat monin paikoin liian pieniä toimivan päätöksenteon kannalta. Tilanteen korjaamiseksi on tehty vesitilusrakennetta rakenteellisesti ongelmallisimmilla alueilla (Vilksa 2005).

Metsäkiinteistöjen- ja peltolohkojen pirstoutuneisuus ei välttämättä ole pysyvä haitta vaan asia, jota on mahdollista muuttaa tilusjärjestelyin. Tilusjärjestelytoiminnalla⁵ tarkoitetaan kaikkia niitä keinoja, joilla voidaan parantaa kiinteistöjaotusta ja edistää kiinteistöjen tarkoituksenmukaista käyttöä maa- ja metsätalouden yritystoiminnassa. Tilusjärjestelyn ideana on, että omistajien erillisiä palstoja vaihtamalla voidaan koota kullekin omistajalle yhtenäisiä suurempia käyttöyksiköitä. Tällöin ajan ja koneiden käyttö tehostuu ja helpottuu, kun käsiteltävät alat ovat suurempia ja kulkeminen erillisten palstojen välillä vähenee.

Tilusjärjestely käynnistyy aina yhden tai useamman maanomistajan hakemuksesta. Tilusjärjestely voi toteutua pienehköinä, muutaman maanomistajan tilukset käsittävänä tilusvaihtoina. Toisena, mutta tavanomaisempaa on suuremmalle alueelle (esim. kyläkunnalle) toteutettu tilusjärjestely. Tällöin kohteena ei ole muutamien maanomistajien tilusrakenteen uudelleenjärjestely, vaan laajempi tilusjärjestelytoiminta, joka käynnistyy tarveselvityksellä. Kannustimena tilusvaihdossa on vapautus varainsiirtoverosta sekä se, että sopimusta ei tarvitse vahvistuttaa kaupanvahvistajalla. Tilusjärjestely-

⁵ Tilusjärjestelyllä voidaan tarkoitaa uusjakoa tai hankeuusjakoa. Uusjako tehdään kiinteistörakenteen parantamiseksi, kun taas hankeuusjako (tai hanketilusjärjestely) tehdään tietyn maankäyttöhankkeen (esim. luonnonsuojelualueen tai tieväylän muodostaminen) kiinteistön käyttäjille aiheuttamien haittojen vähentämiseksi. Tässä kirjoituksessa tilusjärjestelyllä tarkoitetaan uusjakoa eli kiinteistörakenteen parantamista.

lyn juridinen käsittely suoritetaan uusjakotoimituksena, mikä turvaa maanomistajien oikeusturvan tilussijoituksen muuttuessa. Tilusjärjestely toimitus kestää keskimäärin viisi vuotta.

Tilusjärjestelyn toteuttaa Maanmittauslaitos. Maanomistajien halukkuuteen vaikuttavat paitsi toimituksen hinta, omat tavoitteet ja yritystoiminnan moninaisuus, myös päättäjien tuki ja tilusjärjestelyille alueellisella ja kansallisella tasolla osoitetut resurssit sekä paikallisyhteisössä tunnistettu tärkeys- ja kiireellisyysjärjestys. Tilusjärjestely vaatii ”myynti”- ja yhteistyötaitoja sekä esimerkiksi yritystoiminnan kehittämisen osalta kykyä nähdä pitkän aikavälin etuja paikallisen alueen kehityksessä. Uutena haasteena tilusjärjestelyissä on nopeasti lisääntynyt pellon vuokraus, joka kattaa nyt noin kolmasosan viljellystä peltoalasta (ks. luku 8). Pellonvuokrauksessa omistusyksikkö ja käyttöyksikkö erkanevat toisistaan ja tilusjärjestelyyn tulee huomattavaa epävarmuutta: pitäisikö pellot järjestellä käyttöyksikön vai omistusyksikön mukaan?

Koska vesialueiden yhdistämistoimitukset tähtäävät paikallisesta päätöksenteosta vastaavan osakaskuntatoiminnan elinvoimaisuuden parantamiseen, on yhteisiä vesialueita yhdistetty 2000-luvulla isommiksi ja yhtenäisemmiksi kokonaisuuksiksi. Yhdistämistoiminta alkoi Etelä-Savosta ja sieltä se on levinnyt muille alueille. Yhdistämismenettely on todettu monivaiheiseksi ja mutkikkaaksi. Se vaatii eri hallinnonalojen välistä kiinteää yhteistoimintaa. Vuoden 2003 loppuun mennessä oli koko maassa tehty 73 yhteisten vesialueiden yhdistämistä, joissa oli mukana 280 osakaskuntaa (Vilksa 2005). Ainakaan Etelä-Savossa sopimukseen perustuneet, toteutuneet yhdistämiset eivät laajemmin poistaneet pienten ja järjestäytymättömien osakaskuntien ongelmaa (Vilksa 2005), mutta ne edistivät kalavesiä koskevaa päätöksentekoa kohdealueillaan ja loivat perustan tuleville yhdistämismenettelyille esimerkkinä Puulan kalastusalueen osakaskuntien yhdistäminen (mm. Itä-Puulan osakaskunta syntyi 30 osakaskunnasta vuonna 2014).

Maataloutta harjoitetaan nykyään noin 1 000 000 peltolohkolla, joiden koko on keskimäärin 2,3 hehtaaria ja usein kaukana viljelijän talouskeskuksesta (keskimäärin 3,3 kilometrin etäisyydellä) (Hiiroinen ja Ettanen 2013). Lohkojen keskimääräinen etäisyys on kasvanut huomattavasti 2000-luvulla tilakoon kasvun myötä. Tilakokoluokittain tarkasteltuna muutos on ollut vähäinen. Suurimmat keskietäisyydet löytyvät länsirannikolta. Tilakeskuksen ja peltolohkojen etäisyydet ovat suurimmat sika- ja siipikarjataloutta harjoittavilla tiloilla (Niskanen ja Lehtonen 2014).

Maatalousmaan tilusrakenteen kehitykseen vaikuttavat olennaisesti pellon saatavuus ja hinta. Heikko saatavuus on joillakin alueilla lisännyt uusien peltojen raivausta 2000-luvulla erityisesti laajentavilla maitotiloilla. Tilakoon kasvaessa pienestä lohkokokoosta ja pidemmistä etäisyyksistä aiheutuvat haitat kasvavat (Myyrä 2006). Suurin haitta on lisääntynyt työaika yksikköä kohden, joka aiheutuu logistiikasta tilakeskuksen ja pellon välillä, pelloilla käänöksiin kuluva ajasta ja hidastuneesta työnopeudesta lohkon päisteissä ja reunoilla. Pienestä lohkokokoosta johtuvia haittoja ovat myös päällekkäisleivityksen lisääntyminen sekä haitalliset vaikutukset maan rakenteeseen ylimääräisen päisteajon ja maan tiivistymisen kautta (Myyrä 2006). Pienillä lohkoilla suurempien koneiden parempaa tehokkuutta ei päästä täysin hyödyntämään.

Toisin kuin maataloudessa, metsätaloudessa Suomessa noudatettu talouspolitiikka on ollut korostuneesti omaisuudenjakopolitiikkaa, millä on ollut haitallisia vaikutuksia yhtenäisille metsätiloille. Taustalla ovat olleet käsitykset metsätaloudesta lähinnä omaisuuden tuottamien tulojen lähteenä, jolloin metsiin on sovellettu yleisiä sijoitusomaisuuksiin kohdistettuja talouspolitiikan säännöksiä. Metsiin kohdistuvan tulonjakopolitiikan on myös usein katsottu lisäävän puun tarjontaa puunjalostusteollisuudelle, mikä on heikentänyt mahdollisuuksia vaihtoehtoisille politiikoille. Suuret metsätilat on nähty tulonjakopolitiikassa hyväksyttävänä lähinnä silloin, kun omistus on jakautunut useille henkilöille. Tätä tavoitetta on edistetty lähinnä yhteismetsiä koskevalla lainsäädännöllä. Poliitiikan vaikutukset ovat aikaisemmin näkyneet metsänomistusrakenteessa myös kuolinpesien yleisyytenä. Toisaalta maanviljelijöiden metsänomistukseen on suhtauduttu tulonjakopolitiikassa metsätilanomistajia ja metsätalousyrittäjiä ymmärtäväisemmin. Viime aikoina keskimääräistä suurempia metsätiloja on muodostunut myös metsävähennysjärjestelmän ansiosta, mutta tällä tavoin markkinaehtoisesti muodostuneet tilat ovat kiinteistörakenteeltaan usein hyvin hajanaisia.

Kun metsäomaisuutta on käytetty omaisuudenjaon välineenä pitkään ja talouspolitiikka on kannustanut siihen jo melko pienilläkin metsätiloilla, toistuvilla jaoilla on ollut vaikutusta kiinteistörakenteeseen. Metsätaloudessa kiinteistörakenteen ongelmatyyppejä ovat nauhamaiset, kapeat ja pitkät metsäpalstat, enklavien⁶ rikkomat metsäalueet, ulkometsäpalsta-alueet ja pienten metsäpalstojen muodostamat alueet sekä hajallaan olevat metsäpalstat. Pirstoutunut kiinteistörakenne aiheuttaa ongelmia puun myyjille, ostajille ja suunnitteluorganisaatioille. Se lisää muun muassa rajaselvitystyötä, pienentää kauppa- ja leimikkokokoa, lisää puunostajien ostotavoitteen saavuttamiseksi tarvittavia yhteydenottoja ja hallintotyötä, kasvattaa korjuu- ja maanmuokkauksen yksikkökustannuksia, lisää varastopaikkojen määrää ja vaikeuttaa ajourien suunnittelua. Metsäpalstojen nauhamaisuudesta aiheutuvia haittoja ovat erityisesti rajojen aukkipidon kustannusten lisääntyminen, leimikkokoon pienentyminen ja korjuu- ja kuljetusolojen sekä ojituksen vaikeutuminen (Airaksinen ym. 2006).

Kiinteistörakenteeltaan epäedullisella metsällä on omistajalleen usein vain vähäinen taloudellinen merkitys. Heikon leimikkorakenteen vuoksi puuta on vaikea saada kaupaksi muun muassa korjuun kalleuden vuoksi. Esimerkiksi Väätäisen ym. (2007) tutkimuksen mukaan korjuukustannukset olivat keskimäärin 48 % suuremmat Pohjois-Pohjanmaalla kuin Saimaan korjuualueella. Merkittävimmän eroa selittivät Saimaan keskimääräisen korjuukohteen selvästi suurempi keskirunkokoko, mutta myös Saimaan suurempi kertymä leimikolla sekä lyhyemmät metsäkuljetus- ja siirtomatkat, jotka johtuvat kiinteistörakenteesta.

Maanmittauslaitos on kehittänyt työkaluja alueellisen metsätilusjärjestelytarpeen selvittämiseen (ns. Mekira-projekti), joiden avulla on arvioitu noin neljällä miljoonalla metsähehtaarilla olevan tarvetta kiinteistörakenteen eheyttämiseksi (Airaksinen ym. 2007, Uimonen 2011). Metsätalouskäytön kannalta heikoimmat alueet sijoittuvat pääosin länsirannikolle ja Pirkanmaan alueelle sekä osiin etelärannikkoa. Uimonen (2011) vertasi Suomen tilannetta myös Ruotsin yksityismetsiin. Kun Ruotsissa tilusjärjestelyä tarvittaisiin noin 400 000 hehtaarilla, Suomen neljän miljoonan hehtaarin tilusjärjestelytarve on kymmenkertainen naapurimaahamme verrattuna.

Metsien tilusjärjestelyä on käytetty lähinnä Pohjanmaalla perinteisillä uusjakoalueilla. Muualla sitä ei ole käytetty, koska tilusjärjestelytarpeet on koettu peltoviljelyalueilla suuremmiksi ja kiireellisimmiksi. Näin linjattiin myös maa- ja metsätalousministeriön tilusjärjestelystrategiassa 2008–2013 (2007). Vuosina 1990–2010 tehtiin kaikkiaan neljä metsätilusjärjestelyä, joiden pinta-ala oli yhteensä noin 17 000 ha⁷. Yhteistä näille hankkeille oli, että niiden kiinteistörakenne oli niin sekava, etteivät usein edes maanomistajat tienneet palstojensa sijaintia. Tilusjärjestelyiden yhteydessä alueille rakennettiin myös kattavat tie- ja kuivatusverkot, joita sinne aiemmin ei ollut koettu järkeväksi tehdä. Kaikki hankkeet arvioitiin valmistuttuaan metsätaloudellisesti kannattaviksi (Uimonen 2011).

Yhteismetsä voidaan nähdä tilusjärjestelyn vaihtoehtona mutta se voi olla myös osa tilusjärjestelyä. Tällöin maanomistajalle voidaan usein tarjota hänen tarpeidensa mukainen ratkaisu: joko oma metsätila parannetulla kiinteistörakenteella tai osuus jakoalueelle muodostettuun yhteismetsään. Tällaisia järjestelyitä on tehty ja valmisteltu muutamia (Tilusjärjestelyn... 2011, Uimonen 2011). Yhteismetsä perustetaan kiinteistötoimituksessa, jonka kustannukset maksetaan kokonaan valtion varoista.

⁶ Enklaavi on kiinteistö, joka on kokonaan toisen omistajan kiinteistön sisällä, ikään kuin saari, ilman yhteistä rajaa minkään muun kiinteistön kanssa.

⁷ Vuosina 1990-2010 tehtiin myös 18 tilusjärjestelyä, joissa peltoalueiden lisäksi oli mukana myös metsää kaikkiaan noin 58 000 ha.

7.2. Tilus- ja yhdistämisjärjestelyihin liittyvä tutkimus

Ongelmallisen tilusrakenteen taustalla on usein se, että maa ei vaihda omistajaa vapailla markkinoilla. Tilusrakenne voisi korjaantua markkinaehtoisesti, jos kaupankäynti olisi vilkkaampaa. Tutkimuspuolella on kiinnitetty tähän huomiota ja tarkasteltu niitä politiikkakeinoja, joilla metsä- tai pelto-kauppaa voitaisiin vauhdittaa. Vauhdittuvan kaupankäynnin etuna voisi olla pellonvuokrauksen väheneminen ja tilusjärjestelytoiminnan tehostuminen.

POLKEVA hankkeessa (2012-2015) tarkasteltiin minkälaisia mahdollisuuksia, etuja ja haittoja liittyisi tilusjärjestelyjen aktivoimiseen lisätukelementin avulla. Tutkimuksessa tarkasteltiin asiantuntija-arviona (käytössä kaksikierroksinen Delfoi-kysely ohjauskeinoista) kahta eri tavalla toteutettavaa ja kohdentuvaa tukikeinoa (Rikkonen ym. 2015).

Vaihtoehto 1: Laajentavien maatilojen tilusjärjestelyn starttituki

Ohjauskeinoon **päättävöitteena** on edistää peltomaan siirtymistä kotieläintilojen käyttöön erityisesti alueilla, joilla on viime vuosien aikana raivattu eloperäisiä maita peltomaaksi. **Keinona** on alueellisesti kohdennettu, pellonomistajille suunnattu tilusjärjestelyn starttituki, jolla aktivoidaan maanomistajia käynnistämään tilusjärjestely maanomistajan ja aktiiviviljelijän välillä. Tarkoituksena on ohjata viljelyssä olevaa peltoalaa erityisesti laajentavien kotieläintilojen tarpeisiin. **Ohjausvaikutus** syntyy paremman tilusrakenteen ansiosta kokonaiskestävyydessä mm. ympäristövaikutusten parempana hallintana ja lohkoetäisyyksien lyhenemisenä. Ohjauskeino edistää myös maan perusparannusten toteutumista sekä tehokasta ja tarkoituksenmukaisempaa kiinteistörakennetta sekä parantaa siten maa- ja metsätalouden elinkeinojen kilpailukykyä.

Toisella kierroksella ohjauskeino laajeni koskemaan pelto- ja metsämaan tilusrakenteen kehittämistä tarkoituksenmukaisemmaksi kiinteistörakenteeksi.

Vaihtoehto 2: Tilusjärjestelyn lisätuki pellon- ja metsänomistajille

Ohjauskeinoon **päättävöitteena** on edistää pelto- ja metsämaan tilusrakenteen kehittämistä tarkoituksenmukaisemmaksi kiinteistörakenteeksi ja siten parantaa maa- ja metsätalouden elinkeinojen kilpailukykyä. **Keinona** on tilusjärjestelyn kustannuksiin liittyvä lisätuki, jota voisi käyttää kylätasolla paikallisesti niin, että tilusrakenteen parantaminen ulotettaisiin koskemaan sekä peltoja että metsää tietyllä rajatulla tilusjärjestelyalueella. Tilusjärjestelyssä etsitään toimitusmenettelyllä ratkaisuja aktiiviviljelijän, metsätalousyrittäjän ja maanomistajan (sekä pellon- että metsänomistajat) välille esimerkiksi pelto- ja metsäalan keskinäisellä tilusjärjestelyllä, jossa huomioidaan yksittäisen yrittäjän ja maanomistajan tavoitteet laaja-alaisesti. **Ohjausvaikutus** syntyy paremman tilusrakenteen ansiosta alkutuotannon kokonaiskestävyydessä mm. taloudellisesti kannattavampana tuotantotoimintana mm. peltolohko- ja metsäkuvioetäisyyksien lyhentyessä sekä ympäristövaikutusten parempana hallintana. Ohjauskeino edistää myös maan perusparannusten toteutumista ja järkevää kiinteistörakennetta maa- ja metsätalouden harjoittamisessa.

Keinona peltomaiden tilusjärjestelyn starttituki koettiin kannatettavampana kuin laajemman, kylä- tai paikallistason tilusjärjestelyn lisätuki (jo olemassa olevan tuen lisäksi).

Tilusjärjestelyille annettiin selkeä tuki monestakin eri syystä. Silti jonkin verran kyseenalaistettiin sitä, pitääkö valtion sitä tukemalla kiihdyttää vai pitäisikö sen antaa hoitua maamarkkinoiden normaalin toiminnan kautta. Parhaana tukimallina pidettiin sitä, että tilusjärjestelyn lisätuki maksetaan jälkikäteen osuutena maanmittaustoimituksen kokonaiskustannuksista. Tämä on myös laajemmissa tilusjärjestelyissä nykykäytäntö. Jonkin verran tukea sai myös malli, jossa maksetaan määritelty tukisumma tilusjärjestelyn kokonaissuunnitelmaa vasten (selvitetään tilusjärjestelyn toteutettavuus) tai maksetaan kasvava tukisumma tilusjärjestelyyn osallistuvien maanomistajien lukumäärän kasvaessa (Rikkonen ym. 2015).

Kohdennettu starttituki voisi toimia tilusjärjestelyiden kiihdyttäjänä muutamien maanomistajien välisissä tilusjärjestelyissä, joissa toimituskustannukset koetaan suuriksi. Sillä saadaan aikaan yritystasolla (niin maatilalla kuin metsätalalla) järkeviä parannuksia, jotka ovat taloudellisesti, ympäristöllisesti ja yrittäjän hyvinvoinnin näkökulmasta kannattavia. Tukitason nostoa suuremmissa, alue- tai kylätason tilusjärjestelyissä ei niinkään nähty kannatettavana. Asiantuntijat näkivät, että lisätuella aikaansaadut tilusjärjestelyt vähentäisivät tarvetta vuokrata peltomaata lyhyillä vuokrasopimuksilla ja siten pitää paremmin huolta pellon perusparannuksista. Samoin nähtiin, että lisätuki toteutuessaan vähentäisi metsätilojen pirstoutumiskehitystä (Rikkonen ym. 2015).

7.3. Tilusjärjestelytuen toteutettavuuden SWOT

Tilusjärjestelyillä voidaan saada aikaan merkittäviä hyötyjä niin yhteiskunnan kuin yritystoiminnankin kannalta esimerkiksi kohdealueen maa- ja metsätalouteen liittyvän yritystoiminnan edellytysten parantuessa (taulukko 1). Hyötyjä syntyy, kun tiluksia kootaan suuremmiksi yhtenäisiksi käyttöyksiköiksi, jolloin ajan ja koneiden käyttö tehostuu ja helpottuu sekä kulkeminen erillisten palstojen välillä vähenee. Lisäksi tilusjärjestelyjen yhteydessä toteutettavilla perusparannushankkeilla (teiden ja ojien tekeminen) saavutetaan merkittäviä hyötyjä logistiikan ja kuivatuksen tehostumisen kautta ja samalla luodaan edellytyksiä palstakoon kasvattamiselle niin peltolohkoilla kuin metsätalousmailla. Valtion tuki tilusjärjestelyhankkeille on tärkeä kannustin, jonka avulla mm. laajempia peltotilusjärjestelyjä on jo saatu aikaiseksi.

Taulukko 1. Tilusjärjestelyn tukimuotojen toteutettavuuden SWOT-arviointi. Lähde: Rikkonen ym. 2015.

Vahvuudet	Heikkoudet
Taloudellisesta näkökulmasta katsoen tilusjärjestelyt tuovat selkeitä hyötyjä (tuotannolliset parannukset, vähentynyt liikenne, isommat lohkokoot) Kun tilusjärjestelyssä on luovuttajalle taloudellinen porkkana mukana, se aktivoi parannusten hakuun Pellon ja metsän tuominen tilusjärjestelyn piiriin yhdessä lisää toimitusten järkevyyttä ja hyväksyttävyyttä	Laajempi tilusjärjestely on prosessina hidasa, raskas ja byrokraattinen Tilusjärjestelyt aiheuttavat epäilyä, että joku siitä hyötyy enemmän kuin toinen, mikä taas aiheuttaa paikallisesti sosiaalisia ongelmia. Vahvimmat puolensa pitäjät saavat etuuksia ja osa maanomistajista voi tulla kaltoin kohdelluksi
Mahdollisuudet	Uhat
Vaikka valtiontalouden tila on haastava, valtio voisi olla mukana tilusjärjestelyissä organisaattorina omakustannushintaan, ikään kuin parannusten mahdollistajana ja käynnistäjänä Itse maamarkkinoita tulisi aktivoida keinoja tukevilla toimilla	Suuremmat yhtenäisesti hoidetut maa-alueet eivät välttämättä ole parannus biodiversiteetin tai maiseman monimuotoisuuden näkökulmasta Vahvimmat tilusjärjestelyyn osallistujat saavat etuuksia ja heikommat eivät tule samalle viivalle

7.4. Tutkimustarpeita

Maatalouden rakennekehitys on nopeaa, eikä toistaiseksi ole näkyvissä mitään merkkejä rakennekehityksen hidastumisesta. Huonosta kiinteistörakenteesta johtuvien haittojen taloudellinen arvo kasvaa tilakoon kasvaessa (Myyrä ja Pietola 2002). Paine tilusten järjestämiseen siis kasvaa rakennekehityksen myötä, eikä nykyinen tilusjärjestelyjen tahti riitä. Tilusjärjestelyt ovat isoja investointeja niin yhteiskunnalle kuin yksittäisille tiloille. Investoinnit edellyttävät tarveharkintaa, jonka tulisi perustua tutkittuun tietoon. Vaikka tutkimusta aiheesta löytyy, se on suurimmalta osaltaan vanhentunutta ja pääsoin maatalouteen painottunutta. Uusilla tutkimusmenetelmillä voidaan myös ottaa aikaisempaa paremmin huomioon niin ympäristölliset kuin yhteiskunnallisetkin vaikutukset.

Aktiivimaatilojen määrä on vähentynyt Suomessa nopeasti ja se on lisännyt maataloutta harjoittamattomien metsätilojen määrää. Samalla maatilat ovat kasvaneet ja sekä maa- että metsätilojen tilusrakenne on heikentynyt. Markkinaehtoinen kehitys usein hajauttaa kiinteistörakennetta, jolloin tilusjärjestelyille on tarvetta, mikäli pyritään yhtenäisempiin ja suurempiin tilusrakenteisiin. Siten tutkimusta toimivista politiikkakeinoista, joilla tilusrakenteen järkevöitymistä voitaisiin edistää elinkeinon edellytysten näkökulmasta, tulisi edistää. Samalla tulisi tarkastella keinoja, joilla metsä- ja peltokauppaa voitaisiin vauhdittaa.

Tilusjärjestelyjen toteuttaminen sekä peltojen, metsien ja jopa tonttien osalta samanaikaisesti siten että mukana olisi vaihtomaavarantojärjestelmä eli maapankkitoimintaa saattaisi olla yksi vaihtoehto aikaisempiin tilusjärjestelyihin verrattuna. Vaihtomaavarantojärjestelmän uusi innovatiivinen käyttö voisi perustua siihen, että maanomistajilla on halukkuutta muuttaa merkittävästikin maanomistustaan. Tämä voisi tapahtua esimerkiksi 1) luopumalla kokonaan joko pellon tai metsän omistuksesta, 2) vaihtamalla metsää pelloksi, 3) vaihtamalla peltoa metsäksi 4) vaihtamalla tiluksen sijaintialuetta jollekin muulle alueelle, jossa vaihtomaita olisi paremmin tarjolla tai mahdollisesti lähemmäs etämaanomistajan asuinalueita tai ostamalla ja myymällä maa-alueita vaihtomaavarantoon myös tilusjärjestelyalueiden ulkopuolella. Lisäksi voitaisiin tarkastella mahdollisten verokeinojen vaikutusta tilusjärjestelyjen yhteydessä. Myös Metsähallituksen maiden mukana olo maapankin avulla saattaisi tehostaa tilusjärjestelyjä. Maanomistajien halukkuutta näihin muutoksiin ei toistaiseksi tunneta.

Tilusjärjestelytoiminnan kehittämiseksi olisi tarpeen koota kokemukset onnistuneista ja epäonnistuneista (ei saatu aikaan tai saatiin aikaan, mutta lopputulokseen ollaan tyytymättömiä) tilusjärjestelyhankkeista. Näin mahdolliset ongelmakohdat voitaisiin tunnistaa ja kehittää parempia menetelytapoja. Keskeinen yhteistyökumppani tilusjärjestelyiden uusien toimintatapojen pilotoinnissa olisi Maanmittauslaitos.

Viitteet

- Airaksinen, M., Lääti, M. & Mikkola, M. 2006. Metsätilusjärjestely, tilusrakenne, pirstoutuneisuus. Maanmittauslaitoksen julkaisuja nro 104. 52 s.
- Airaksinen, M., Honkanen, N., Lääti, M. & Mikkola, M. 2007. Metsätilusjärjestelyjen tarpeen selvittäminen. Maanmittauslaitoksen julkaisuja nro 107. 27 s.
- Hiironen, J. & Ettanen, S. 2013. Peltoalueiden tilusrakenne ja sen parantamismahdollisuudet. Maanmittauslaitoksen julkaisuja nro 113. ISBN 978-951-48-0236-2.
- Maa- ja metsätalousministeriön tilusjärjestelystrategia 2008–2013. 2007. Maa- ja metsätalousministeriö. 20 s.
- Myyrä, S. & Pietola, K. 2002. Economic importance of parcel structure on Finnish farms. *Agricultural and Food Science in Finland* 11, 3: 163-173.
- Myyrä, S. 2006. Putkituksen hyödyt maankuivatushankkeissa. Maa - ja elintarviketalouden tutkimuskeskus. *Selvityksiä* 130: 68 s.
- Niskanen, O. & Lehtonen, E. 2014. Maatilojen tilusrakenne ja pellonraivaus Suomessa 2000-luvulla.
- Rikkonen, P., Hujala, T., Makkonen, M., Rintamäki, H., Ervola, A., Niinistö, S & Uusivuori, J. 2015. Tulevaisuuden kestävä maa- ja metsätalous. Uusien ohjaukeinojen toteutettavuusarviointi Luke Publications, Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus, No 22/2015, 66 p.
- Tilusjärjestelyn tarveselvityksen loppuraportti ja rahoitusesitys Haukiputaan kunnan ns. Ulkometsän alueelle. 2011. Maanmittauslaitos, Pohjois-Pohjanmaan maanmittaustoimisto. 26 s.
http://www.maanmittauslaitos.fi/sites/default/files/Haukiputaan%20ulkomets%C3%A4n%20tarveselvitysraportti%20ja%20rahoitusesitys_ministeri%C3%B6lle.pdf
- Uimonen, M. 2011. Metsätilusjärjestelyt Suomessa 1990- ja 2000-luvuilla. Teoksessa: Metsätaloon ja rakenteen kehittäminen – Työryhmän taustaselvitykset. Työryhmämuistio, mmm 2011:3, osa 2: 93-108.
- Vilka, P. 2005. Yhteiset vesialueet ja niiden yhdistäminen. Maanmittauslaitoksen julkaisuja nro 100. 165 s.
- Väätäinen, K., Liiri, H., Asikainen, A., Sikanen, L., Jylhä, P., Rieppo, K., Nuutinen, Y. & Ala-Fossi, A. 2007. Korjureiden ja korjuuketjun simulointi ainespuun korjuussa. *Metlan työraportteja* 48. 78 s.
- Ylikangas, V. 2004. Pelto-tilusjärjestelyjen tarve ja mahdollisuudet Suomessa. Maanmittauslaitoksen julkaisuja 95. 24 s. + liitteet. ISBN 951-48-0180-6.

Kuva: Erkki Oksanen, Luke

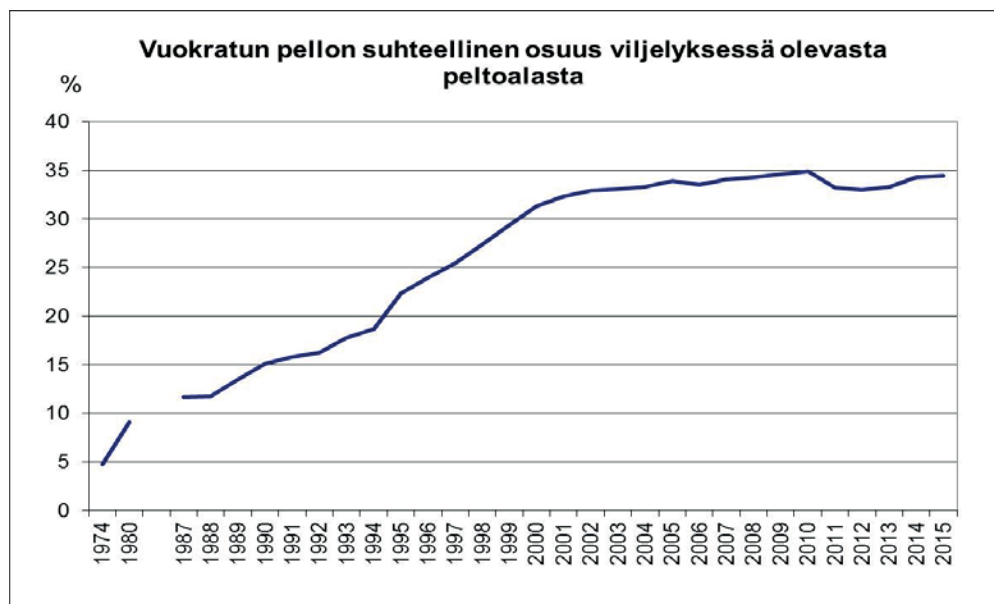
8. Pellon ja metsän vuokraus – tarve vauhdittaa vai jarruttaa?

Teppo Hujala, Sami Myyrä, Harri Hänninen ja Sami Ovaska

8.1. Taustaa ja ongelmia

Torppareiden vapautus lakkautti pellonvuokrauksen kokonaan suomessa 1900 –luvun alussa. Pellonvuokraus alkoi yleistyä 1980-luvun lopulla ja nykyisin noin kolmannes viljellyistä pelloista on vuokralla (kuva 3). Aktiivitulojen peltoalan kasvusta 2/3 on perustunut pellon vuokraukseen ja vain kolmannes lisäämaan ostoon. Peltojen vuokraus on näin mahdollistanut maatalouden nopean rakennekehityksen. Pellon omistuksen ja viljelyn erkaneminen toisistaan on aiheuttanut haasteita perusparannusten hoitoon, tilusrakenteen kehittämiseen sekä tukien kohdistamiseen (Myyrä 2009). Pellonomistajilla on aikaisempaa vähemmän kokemusta maataloustuotannosta, eikä vuokrasopimuksissa tavallisesti oteta huomioon pellon kasvukunnon ylläpitämisen kannalta välttämättömiä perusparannuksia. Jo nyt on nähtävissä merkkejä siitä, että vuokrapeltojen perusparannustila on heikompi kuin omistajaviljelijän. Kehitys aiheuttaa tehottomuutta varsinaiseen tuotantotoimintaan, ja samalla lisää olennaisesti maatalouden ympäristökuormitusta. Vuokrapelloilla saadaan samalla muuttuvien panosten, kuten lannoitteiden käytöllä aikaan vähemmän tuotantoa, kuin omistajaviljelijöiden pelloilla.

Viljelijän omien ja vuokrapeltojen pH:n tasoero on nyt 1/2 viljavuusluokkaa ja helppoliukaisen fosforin tasoero 1/3 viljavuusluokkaa viljelijän omien peltojen hyväksi. Peltojen kasvukunnon ollessa kohtalaisen hyvä ei viljavuuden tasoero aiheuta kuitenkaan vielä merkittävää eroa omien ja vuokratujen peltojen satotasojen välille. Keskeisin tulos piileekin juuri tässä. Viljavuuden tasoeron kehitys on niin hidasta, että markkinat eivät pysty reagoimaan siihen ja vuokramiehet voivat jatkaa vuokrapeltojen perusparannuksia rapauttavaa viljelytapaa. Tästä syntyy matalan tuottavuuden loukku, johon reilusti yli kolmannes Suomen pelloista on luisumassa (Myyrä ym. 2005).

Kuva 3. Vuokratun pellon suhteellinen osuus viljelyssä olevasta peltoalasta. Lähde: Luke 2016.

Metsänvuokraus päättyi samoihin aikoihin pellonvuokrauksen kanssa 1910-luvun lopulla, kun metsäyhtiöt luopuivat vuokrausta vastaavista pitkäkestoisista hakkuusopimuksista (Peltonen 2004, Kiviniemi 2006). Metsätalouden maata vuokrataan Suomessa nykyään turvetuotantoon sekä pienessä mittakaavassa sähkölinjojen, mastojen ja tuulivoimaloiden sijoittamiseen. Jälkimmäisessä tapauk-

nessa yksittäisten maanomistajien vuokratulot voivat olla huomattavat, mutta jäävät kuitenkin paikallisiksi. Laajemmassa mitassa metsä-alueita vuokrataan metsästysmaiksi, joskin hehtaarikohtaista rahallista vuokraa maksetaan lähinnä vain metsäyhtiöiden, kaupunkien, kuntien, Metsähallituksen ja joidenkin suurten metsänomistajien maiden metsästysoikeuksista (Hänninen ym. 2016).

Peltojen vuokraamisesta metsien vuokraaminen poikkeaa ennen muuta erilaisen aikahorisontin vuoksi. Perusasetelma pellon ja metsän vuokraamisessa on kuitenkin samankaltainen: maaresurssin omistaja (sijoittaja) ja maaresurssia alkutuotantoon käyttävä yrittäjä kohtaavat. Siksi pellonvuokrausmarkkinoiden ja metsänvuokrauksen kehityksellä on yhtymäkohtia, jotka voivat auttaa kysynnän ja tarjonnan yhteensovittamisessa.

8.2. Tutkimustietoa

Suomessa pellon vuokraukseen liittyvää epävarmuutta on pidetty eksogeenisena. Vuokraviljelijä ei siis tämän ajattelutavan mukaan voi juurikaan itse vaikuttaa pellon vuokraukseen liittyvään pellon hallintaoikeuden epävarmuuteen. Viljelijän toiminnan rationaalisuuteen, kuten voiton maksimointiin, nojaavat mallit on rakennettu aikaisemman tutkimustiedon varaan viljelysmaan pH:n ja fosforilannoituksen vaikutuksesta satoon (Myyrä ym. 2007). Mallin tulokset osoittavat, että vuokrasopimuksen uusiutumisen todennäköisyyden laskiessa vuokraviljelijät vähentävät nopeasti sekä kalkitusta että fosforilannoitusta. Myös kunnostusojitukset jäävät vuokrapelloilla usein toteutumatta. Tästä seuraa satotason asteittainen aleneminen. Pellon peruskunnon heikkeneminen, johtaa helposti myös ympäristön kannalta kielteiseen kehitykseen, kun viljelykasvit eivät pysty käyttämään lannoitteiden ravinteita heikon vesitasapainon tai pH:n vuoksi.

Vuokraviljelyn lisääntymisestä aiheutuvien ongelmien ratkaisuksi on tarjottu peltokauppoja vauhdittavia politiikkatoimia. Näistä politiikkainstrumenteista on toistaiseksi testattu pellon kiinteistövero (Myyrä ja Pouta 2010), myyntivoittoveron väliaikaista poistamista (Pietola ym. 2011) ja pellon perusparannusvelvoitetta (Pouta ym. 2012). Tutkimusten mukaan, jos pellon kiinteistövero nostettaisiin 50–70 €/ha, seuraavan viiden vuoden aikana noin joka kymmenes peltohehtaari tulisi myyntiin vapaille markkinoille. Pellon kiinteistöverolla oli vaikutusta myös pellon metsittämiseen. Peltojen metsitysten määrä saattaisi nousta jopa kolminkertaiseksi perusskenaarioon verrattuna. Pellon metsittämiskäyttötymisellä olisi olennaisia vaikutuksia ilmastomuutokseen liittyvien päästötavoitteiden leikkaamisen kannalta. Kiinteistövero voitaisiin toteuttaa aktiiviviljelijöiden kannalta tuloneutraalisti esimerkiksi niin, että maksetun kiinteistöveron voisi vähentää maatalouden maksettavasta verosta. Kiinteistöveron vaikutukset peltomarkkinoihin tulisivat tässä tapauksessa passiivisten pellonomistajien (ei viljelijä) kautta. Pellon myyntivoiton veron väliaikaisella huojennuksella todettiin lievä vaikutus pellon myyntihalukkuuteen seuraavan viiden vuoden aikana. Viiden vuoden määräaikainen pellon myyntivoittoveron täydellinen poistaminen kylläkin kaksinkertaistaisi pellon myynnit, mutta absoluuttisina myyntimäärinä se tarkoittaisi vain muutosta 21 000 hehtaariin noin 42 000 hehtaariin vuodessa. Fiskaalisilta vaikutuksiltaan väliaikainen myyntivoittoveron huojennus todettiin neutraaliksi. Kunnossapitovelvoitteella ei ollut juurikaan vaikutusta itse viljeltyyn tai viljelemättä hoidettuun peltoalaan. Kunnossapitovelvoite vaikutti kuitenkin vuokrapellon määrään, niin että sillä vauhditettaisiin peltokauppoja samaan tapaan kuin em. korkealla kiinteistöverolla.

Metsänvuokraus on viime vuosina noussut uudelleen keskusteluun, pääasiallisena ponttimena huoli yksityismetsien puuntarjonnan ja metsänhoidon tason tulevaisuudesta. Maa- ja metsätalousministeriön metsätilakoon ja -rakenteen kehittämissyöryhmässä (Metsätilakoon ja... 2011, 2012) esitettiin metsänvuokrausta, jotta saataisiin pienmetsälövaltaiseen puunhankintaan mittakaavaetuja, lisättäisiin metsien suunnitelmallisen käyttöä ja hoitoa sekä parannettaisiin metsäyrittäjyyden edellytyksiä. Metsänvuokraus ei kuitenkaan edennyt tuosta kehittämissyöryhmästä ehdotusta pidemmälle.

Muutamaa vuotta myöhemmin metsänvuokrausteema nytkähti eteenpäin, kun Luonnonvarakeskus ja Itä-Suomen yliopisto käynnistivät Tekesin sekä kuuden metsä- ja omaisuudenhoitoalan yrityksen rahoittamana tutkimusprojektin, jossa metsänvuokrausta tarkasteltiin metsäomaisuuden

hoidon kokonaispalveluna. Tässä projektissa metsänvuokraus kytkettiin entistä vahvemmin metsänomistajien palvelumarkkinoiden kehittymiseen tilanteessa, jossa metsätalouden sääntelyä on purettu ja palveluita avattu kilpailulle. Metsänvuokraus on parin viime vuoden aikana saanut näkyvyyttä useissa tiedotusvälineissä (mm. Kauppalehti, Maaseudun Tulevaisuus, Karjalainen, Keski-Uusimaa, Metsänhoitoyhdistysten jäsenlehdet). Eräessä Maaseudun Tulevaisuuden haastattelussa Maanmittauslaitoksen pääjohtaja ennakoi metsänvuokrauksen tulevan ennen pitkää myös Suomeen, koska peltojakin on osattu vuokrata jo iät ja ajat. Pellon- ja metsänvuokrauksen rinnastaminen toisiinsa ei kuitenkaan ole suoraviivaista. Tuotannon tehostamiseen liittyvät ongelmat on maataloudessa liitetty vuokraukseen ja metsätaloudessa omistamiseen.

Metsänvuokrauksessa metsänomistaja käytännössä luovuttaisi yhdellä päätöksellä metsiensä hakkuiden ja hoidon toteuttamisen määräajaksi (esim. 10 vuodeksi) vuokralaisen hoidettavaksi metsänomistajalle maksettavaa (vuotuista) korvausta vastaan. Vuokralainen tekisi itse tai teettäisi kolmansilla osapuolilla metsien hoitotyöt ja hakkuut metsänomistajan puolesta noudattaen yhdessä sovittuja periaatteita ja metsänhoitomenetelmiä. Vuokralainen vastaisi töiden toteutuksesta, yksittäisistä metsänkäsitteypäätöksistä, hallinnosta sekä tuloista ja menoista. Vuokralainen voisi olla esimerkiksi metsäyhtiö, metsäpalveluyritys, metsänhoitoyhdistys tai esimerkiksi metsänomistajayrittäjä.

Päijät-Hämeessä ja Pohjois-Karjalassa toteutetun kyselytutkimuksen (Hänninen ym. 2016) mukaan noin viisi prosenttia metsänomistajista olisi kiinnostunut vuokraamaan metsänsä sopivalle palveluntarjoajalle. Osuus on pieni, mutta yhdessä kannastaan epävarmojen kanssa metsänvuokrauksen markkinapotentiaali kasvaa valtakunnallisesti kymmeniin tuhansiin metsätiloihin. Merkillepantavaa tutkimustuloksissa on, että metsän vuokraaminen näyttää kiinnostavan etenkin oletettua omistajajoukkoa, joka on muita korkeammin koulutettu, asuu kaukana tilaltaan ja ei ole viime aikoina ollut aktiivinen puukaupassa tai tehnyt omatoimisesti metsänhoitotyötä. Metsänvuokrauksella voisi tämän perusteella olla mahdollisuuksia tasoittaa kaupungistumiskehityksen vaikutuksia yksityismetsien käyttöön. Tämän varmistamiseksi jatkokehittämisessä on syytä syventyä huolellisesti hyvin koulutettujen etämetsänomistajien asiakasarvoihin ja hioa liiketoimintamallia sen mukaisesti.

Toinen huomionarvoinen tulos Hännisen ym. (2016) kyselyssä oli, että luottamus palveluntarjoajaan korostuu metsänvuokrauksessa kenties jopa vielä enemmän kuin perinteisissä metsäpalveluissa. Metsänvuokraus-sanana mukanaan kantama negatiivinen maineperintö voi kadota ainoastaan, jos metsänvuokrauksen pelisäännöt saadaan selkeiksi ja julkiseen keskusteluun saadaan onnistuneita käytännön esimerkkejä ja toimivat sopimusmallit.

8.3. Tutkimustarpeita

Kaikilla aikaisemmin tarkastelluilla politiikkatoimilla oli vaikutusta pellon tarjontajoukosta ja siten niiden voidaan olettaa vaikuttavan myös pellon hintaan. Hintavaikutuksia ei ole kuitenkaan toistaiseksi tutkittu. Pellon hintatilastojen perusteella hinnat eivät enää ole perusteltavissa tuotannollisella arvolla. Tämä on tuotannon näkökulmasta huolestuttava kehitys, sillä käytännössä se tarkoittaa sitä, että viljelijöillä ei ole varaa ostaa peltoa. Tämä näkyy jo nyt markkinoilla niin, että ns. vapaat kaupat ovat vähentyneet. Peltojen omistajavaihdokset tehdään pääasiassa sukulaisten välillä. Tarvitaan siis ratkaisuhakuista tutkimusta niistä keinoista, joilla peltokauppa saadaan säilymään aktiivisena ja joilla peltojen hinnan ja tuotannollisen arvon yhteys säilyy. Erityisesti on paneuduttava etsimään keinoja, joilla voidaan välttää maataloustukien pellonhintaa nostava vaikutus.

Pellon- ja metsänvuokrausta yhdistää ajatus siitä, että kokeeko vuokramies vuokrasuhteen jatkuvuuden eksogeeniseksi vai endogeeniseksi tapahtumaksi. Jos vuokrasopimuksen jatkuvuus koetaan eksogeeniseksi, eli tapahtumaksi johon vuokramies ei voi omilla toimillaan vaikuttaa, on seurauksena usein moraalikato ja tuotantoresurssin laiminlyönti. Perusparannuksia tuotantopotentiaalilla ylläpitämiseksi ei kannata tehdä, jos niiden tuloksista ei pääse varmasti nauttimaan. Jos vuokrasopimuksen jatkuvuus koetaan vuokramiesten toimesta endogeeniseksi, on taitavan viljelijän maineen rakentamisella merkitystä. Vuokramies voi siis rakentaa hyvän viljelijän mainetta maanomistajan

silmissä ja siten varmistaa vuokrasopimuksen jatkumisen tulevaisuudessa (Sjaastad ja Bromley 1997). Suomalaisena esimerkkinä mainetta kasvattaneesta viljelijästä voidaan mainita Niko Ahlqvist, joka on haalinut laajoja vuokrateltoalueita viljelyyn (Käytännön Maamies 2016).

Metsänvuokrauksen jatkokehittäminen ja eri maissa sovellettavien hyvien käytäntöjen sovittaminen Suomen olosuhteisiin on perusteltua, koska muualla maailmassa metsänvuokraus ei ole harvinaista ja sitä harjoitetaan eri muodoissa kaikilla mantereilla (Hänninen ym. 2016). Vuokrasopimuksen sisällöstä, laajuudesta ja pituudesta riippuen metsävuokrauksesta käytetään eri termejä (forest lease, consession) ja sopimuskäytännöt vaihtelevat eri maissa; näistä erityisesti Yhdysvaltain metsänvuokrauskäytännöissä sekä Itävallan omaisuudenhoidomenettelyissä voi olla Suomelle opittavaa (Jalasaho 2013, Koivumäki 2016).

Yksi metsänvuokrauksen jatkotutkimuslinja olisi tarkastella metsäomaisuuden hoidon kokonaispalvelua sijoitusvarallisuuden hoitona ja kytkeä siihen digitaaliset varallisuudenhoitopalvelut; toinen tutkimuslinja syventyisi paikalliseen yhteismyyntien ja –työmaiden järjeistämiseen yhdistäen siihen tasaiset vuotuiset vuokratulot ilman metsänhoidosta ja puukaupoista huolehtimisen vaivaa.

Viitteet

- Hänninen, H., Kumela, H., Hujala, T. & Kurttila, M. 2016. Metsänomistajien suhtautuminen metsänvuokraukseen metsäomaisuuden hoidon kokonaispalveluna. Käsikirjoitus, arvioitavana.
- Jalasaho, J. 2013. Metsänvuokrauksen toimintamallien soveltuvuuden arviointi Suomen yksityismetsätaloudessa. Itä-Suomen yliopisto, luonnontieteiden ja metsätieteiden tiedekunta, metsätieteen pro gradu. 51 s.
- Kiviniemi, M. 2006. Puukauppa – valmistelu, sopimus ja puutavaran mittaus. Metsäkustannus. 539 s.
- Koivumäki, E. 2016. On the Forest Lease Schemes of Selected Countries under IFRS. University of Eastern Finland. Faculty of Science and Forestry. Bachelor's Thesis for BSc (For). 50 p.
- Käytännön Maamies 2016. Suurimmat maatilat kasvavat vauhdilla. Saatavana internetissä: <http://kaytannonmaamies.fi/suurimmat-maatilat-kasvavat-vauhdilla/>
- Luke 2016. Maatalous- ja puutarhayritysten maankäyttölajit. Saatavana internetissä: http://statdb.luke.fi/PXWeb/pxweb/fi/LUKE/LUKE_02%20Maatalous_02%20Rakenne_02%20Maatalous%20ja%20puutarhayritysten%20rakenne/07_Maatalous_ja_puutarhayrit_maankayttolajit.px/?rxid=1d72f908-d323-4ea8-899c-584fdc62c087 Viitattu 1.11.2016
- Metsätalokoon ja rakenteen kehittäminen -työryhmän kannanotot. 2011. Työryhmämuistio mmm 2011:3, osa 1. 58 s.
- Metsätalokoon ja rakenteen kehittäminen -työryhmän loppuraportti. 2012. Työryhmämuistio mmm 2012:1. 25 s.
- Myyrä, S. 2009. Land leasing, land degradation and agricultural productivity in Finland. MTT Tiede 4: 115 p. Diss; Doctoral Dissertation.
- Myyrä, S., Ketoja, E., Yli-Halla, M. & Pietola, K. 2005. Land improvements under land tenure insecurity: the case of pH and phosphate in Finland. Land Economics 81: 557-569.
- Myyrä, S., Pietola, K. & Yli-Halla, M. 2007. Exploring long-term land improvements under land tenure insecurity. Agricultural systems 92: 63-75.
- Myyrä, S. & Pouta, E. 2010. Farmland owners' land sale preferences: can they be affected by taxation programs? Land Economics 86: 245-262.
- Peltonen, M. 2004. Metsätalous maatalouden perustana ja turvana. Julkaisussa: Peltonen, M. (toim.) Suomen maatalouden historia. Osa 2. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, S. 108-125.
- Pietola, K., Myyrä, S., Jauhiainen, L. & Peltonen-Sainio, P. 2011. Predicting the yield of spring wheat by weather indices in Finland: implications for designing weather index insurances. Agricultural and Food Science 20:269-286.
- Pouta, E., Myyrä, S. & Pietola, K. 2012. Landowner response to policies regulating land improvements in Finland: lease or search for other options? Land Use Policy 29: 367-376.
- Sjaastad, E and Bromley, D. 1997. Indigenous Land Rights in Sub-Saharan Africa: Appropriation, Security and Investment demand. World Development 25: 549-562.

9. Osuustoiminta, yhteisomistus, yhteishallinta ja institutionaalinen omistus

Pekka Salmi, Olli Niskanen ja Esa-Jussi Viitala

9.1. Taustaa

Maatalousmaan yhteisomistajuutta on tyypillisesti eniten maatalousyhtymissä. Maatalousyhtymä tarkoittaa maatilaa yhteisomistusta tai viljelyä yhteiseen lukuun. Maatalousyhtymä voi harjoittaa maataloutta tai maa- ja metsätaloutta. Osakkaita ovat yleensä vanhemmat ja lapset tai sisarukset. Tilat voivat sijaita eri kunnissa, kunhan ne muodostavat yhden taloudellisen kokonaisuuden. Avio-puolisoiden yhteisesti omistamasta maatilasta ei kuitenkaan muodostu maatalousyhtymää. Eräänlainen maatalousmaan yhteisomistajuuden on myös kuolinpesä. Yhteisomistajuutta voi olla myös osakeyhtiön kautta, jolloin osakeyhtiö omistaa ja viljelee maatalousmaata, osakeyhtiön puolestaan voivat omistaa useat eri henkilöt.

Myös metsien kohdalla yhteisomistus tarkoittaa tavallisesti sitä, että vanhemmat omistavat metsäkiinteistön yhdessä lasten tai sisarusten kanssa. Metsäyhtymät ja perikunnat omistavat yksityismetsien pinta-alasta yhteensä noin 25 prosenttia. Kolmanneksi yleisin yhteisomistuksen muoto on yhteismetsä. Yhteismetsien hallussa on noin viisi prosenttia yksityismetsien pinta-alasta. Osakeyhtiö- ja rahastomuotoista metsänomistusta on melko vähän, joskin rahastomuotoinen metsänomistus on lisääntynyt nopeasti viimeisen vajaan kymmenen vuoden aikana. Metsään sijoitettavia rahastoja on Suomessa käytännössä kahdenlaisia: kiinteistöpääomarahastoja ja erikoissijoitusrahastoja.

Vesialueiden omistus on Suomessa pääosin erityislaatuista osakskiinteistöjen kollektiivista omistusta. Sisävedet ja rannikon matalimmat vedet ovat yksityisomistuksessa, mutta niitä hallitaan yhteisesti osakaskunnissa. Yhteinen vesialue on omistuksen kohteena välillisesti osakskiinteistöjen kautta. Vaikka päätöksenteko on kollektiivista, kyseisten vesialueiden katsotaan Suomessa vakiintuneesti olevan yksityisomistuksen kohteena (Määttä 2002).

”Kollektiivisen yksityisomistuksen” lisäksi on jaettuja vesialueita eli aidosti yksityisessä omistuksessa olevia kiinteistöjen vesialueita. Kolmannen kalavesien omistajuuden kategorian muodostavat yleiset vesialueet eli Suomen aluevedet ja suurten järvien selät, siltä osin kuin ovat kylänrajojen ulkopuolella. Yleiset vedet ovat valtion omaisuutta ja Metsähallituksen hallinnassa.

Osakaskuntiin kuuluvien ja jaettujen yksityisten vesien omistajataho voi olla yksittäinen henkilö, kuolinpesä, yhtymä, kunta jne. Myös valtio eli Metsähallitus voi olla osakaskunnan osakkaana. Kalastusalueet, jotka muuttuvat vuonna 2019 kalatalousalueiksi, toimivat laajemmalla kalataloudellisesti yhtenäisellä alueella. Kyseessä on eräänlainen yhteishallintaorganisaatio, koska päätöksentekoon osallistuvat osakaskuntien ja jaettujen vesialueiden omistajien lisäksi valtakunnallisten kalastusalan järjestöjen edustajat. Tulevissa kalatalousalueissa on lisäksi ympäristön- tai luonnonsuojeluyhdistyksillä sekä saamelaiden kotiseutualueella Saamelaiskäräjillä oikeus edustajaan, jolla on yleiskokouksessa läsnäolo- ja puheoikeus mutta ei äänioikeutta.

Kuva: Pekka Salmi, Luke

9.2. Käytännön ongelmia

Maatalouteen liittyy vahvasti maatalouspolitiikka, jonka ominaispiirre on maatalousmaan pinta-alaan sidottu tukikelpoisuus. Jos maatalousmaan yhteisomistajuutta on yhtymällä, kuolinpesällä tai osakeyhtiöllä, tuet maksetaan tälle toimijalle, jotka tilittävät edelleen mahdollisia voittoja oman sopimuksensa mukaisesti. Kahden eri toimijankin yhteisomistuksen tapauksessa voidaan tuet teknisesti jakaa, tällöin ala jaetaan kasvulohkoiksi omistuksen suhteessa ja kukin toimija ilmoittaa omaa omistustaan vastaavan kasvulohkon oman toimintansa yhteydessä, vaikka peltoa käytännössä viljeltäisiin yhdessä.

Metsätalouden kohdalla eräs käytännön ongelma liittyy siihen, että erilaisia metsänomistusmuotoja kohdellaan verotuksessa epäneutraalilla tavalla. Suorat metsänomistukset, yhteismetsät ja metsärahastojen yleisimmät muodot ovat yhdenkertaisen verotuksen piirissä, kun sen sijaan metsää omistavat osakeyhtiöt ovat lähtökohtaisesti kahdenkertaisen verotuksen piirissä.

Kalavesien omistusjärjestelmän perusongelma on, että yhteisalueiden muodostumisen lähtökoh- ta on ei-toiminnallinen. Tämä on hidaste tai jopa este kalataloudellisesti järkevälle osakaskunnan toiminnalle (Määttä 2002). Osa osakaskunnista ei käytännössä toimi. Lisäksi monin paikoin omis- tussyksiköiden pirstoutuminen ja omistajatahojen monilukuisuus vaikeuttaa kalavesien hallinnointia (Salmi ym. 2002).

Tietyillä alueilla omistusjärjestelmän pirstoutuneisuus ja osittainen toimimattomuus on vaikeut- tanut kalastusoikeuksien saatavuutta. Pirstoutuminen aiheuttaa hankaluuksia sekä omistussyksiköi- den pienen koon että joillain alueilla myös niiden hajanaisen sijainnin osalta. Myös esimerkiksi kuo- linpesissä ei aina ole toiminta-aktiivisuutta kalavesien hallinnassa. Ongelmat vaikeuttavat luvansaantia erityisesti kaupallisessa ja passiivisilla pyydyksillä toteutetussa kalastuksessa, mutta vapakalastuk- sen osalta yleisoikeudet takaavat pääsyn yksityisillekin vesille. Suuremmilla järvilla Metsähallituksen hallinnoimat yleisvedet ovat mahdollistaneet usein melko joustavan lupien saannin esimerkiksi mui- kun troolipyyntiin. Myös useiden kaupunkien vesialueet ovat tarjonneet mahdollisuuksia harjoittaa kaupallista kalastusta ja vapaa-ajankalastusta melko laajoilla alueilla.

9.3. Tutkimustuloksia

Maatalouden yhteisomistajuus on yksinkertaista ja siihen liittyvää tutkimustarvetta on ollut vähän. Rakennkekehityksen myötä maatilojen koko kuitenkin kasvaa ja myös yhteisrittäjäyttä harkitaan yhä useammin esimerkiksi kotieläintaloudessa. Laajentavan tilan riskejä saadaan yhteisyrityksissä hallittua paremmin ja työmäärää tasattua yrittäjien välillä. Rinta-Kiikka ym. (2013) arvioivat osakeyhtiömuotoisten yhteisyritysten määrän kasvavan vuoteen 2020 noin 850 yhtiöön vuoden 2013 runsaan 600 osakeyhtiön sijaan. Maatilan osakeyhtiöittämissä liittyvän varainsiirtoveron poiston selvittäminen on kirjattu myös Sipilän hallituksen strategiseen hallitusohjelmaan⁸.

Perhemetsätalouteen kiinteästi liittyvää yhteisomistajuutta (metsäyhtymät ja perikunnat) on tutkittu Suomessa paljon. Viime vuosina on saatu melko ajantasaista tietoa myös yhteismetsien toiminnasta (Viitala ja Leppänen 2014a,b). Sen sijaan metsärahasojen toimintaa ei ole Suomessa tutkittu.

Kalavesien omistajuutta sekä paikallis- ja aluehallintoa tutkittiin viime vuosituuhannen vaihteessa Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitoksen Kalaveden omistajan profiili -hankkeessa. Aineisto kerättiin kalastuskunnilta (nyk. osakaskunta, perusjoukko 9 900) ja kalastusalueilta (225 kpl). Kalastuskuntien keskimääräinen osakasmäärä oli 123. Merkittävä osa kalastusalueiden vastaajista piti vesialueiden rikkonaisuutta tai pientä kokoa haittana (Salmi ym. 2002). Kalastusalueiden toimivuutta yhteishallintaorganisaationa on pohdittu useissa artikkeleissa. Vilska (2006) tarkasteli väitöskirjassaan yhteisten vesialueiden hallinnon kehittymistä ja keinoja vesialueiden yhdistämiselle.

9.4. Tutkimustarpeita

Maatalousmaan omistajien keski-ikä on kohonnut korkeaksi. Viljelyvastuun siirtoa nuoremmille sukupolville vauhditettiin aiemmin tukikelpoisuuden yläikärajan avulla, mutta tästä on sittemmin luovuttu. On todennäköistä, että maatalousmaan hallinta vaihtuu yhä useammin kuolemien kautta, jolloin myös kuolinpesien kautta tapahtuva maatalousmaan yhteisomistajuus voi lisääntyä.

Erilaiset metsärahasot omistavat tällä hetkellä Suomessa yli 200 000 hehtaaria metsää. Määrä on lisääntynyt voimakkaasti viime vuosina sitä mukaa, kun metsän houkuttelevuus sijoituskohteena on lisääntynyt. Tämä on nostanut esiin tarpeen vertailla metsärahasojen toiminnan painopisteitä ja kannattavuutta perhemetsätalouteen ja yhteisomistuksen perinteisiin muotoihin nähden. Erityisen kiinnostavia kysymyksiä ovat metsärahasojen metsien käyttöön ja käsittelyyn liittyvät käytännöt ja niiden yhteiskunnalliset vaikutukset.

Kalastuselinkeinon näkökulmasta olennaista on tutkia miten kalavesille pääsy on järjestetty eli miten omistusjärjestelmä toimii, onko riittäviä kalastusoikeuksia saatavilla ja miten lupajärjestelmää voidaan kehittää. Miten vesialueiden omistuksen pirstoutuneisuuden ja toimimattomuuden aiheuttamia ongelmia voidaan lieventää? Miten uusien kalatalousalueiden eri intressien yhteensovittamista ja laajempien alueiden lupapolitiikkaa tulisi edistää? Mikä on julkisen sektorin omistajuuden rooli ja mihin suuntaan yleisvesien kalastusoikeuksia tulisi kehittää?

⁸ Poistetaan varainsiirtovero tilanteissa, joissa liikkeen- tai ammatinharjoittaja tai maa- ja metsätaloudenharjoittaja siirtää omaisuutta henkilö- tai osakeyhtiöön yritysmuodon muutoksessa. Vero-osasto selvittää neutraliteetin vaatimukset. Hallitusohjelma 27.5.2015 LIITE s. 4

Viitteet

- Määttä, T. 2002. Kalavesi kollektiivisena yksityisomistuskohteena. Teoksessa: Muje, K. & Tonder, M. (toim.). Vesialueiden omistus ja alueellinen hallinnointi. Kalatutkimuksia-Fiskundersökningar 183. Helsinki: Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. s. 23-45.
- Rinta-Kiikka, S., Pyykkönen, P. & Ylätaalo, M. 2013. Osakeyhtiömuotoinen maatalous suomessa. PTT raportteja 242. 136 s. ISBN 978-952-224-126-9. <http://www.ptt.fi/tutkimushankkeet/julkaisut/242.-rinta-kiikka-s.-pyykkonen-p.-ja-ylatalo-m.-osakeyhtiomuotoinen-maatalous-suomessa.html>
- Salmi, J., Salmi, P. & Muje, K. 2002. Kalastuskuntien ja -alueiden profiilit vuonna 1999. Valtakunnallisten postikyselyiden tuloksia. Kala- ja riistaraportteja nro 247.
- Viitala, E.-J. & Leppänen, J. 2014a. Yhteismetsien verotusaseman ja säätelyn kehitys: lainsäädännön muutokset ja niiden ohjausvaikutukset. Metsätieteen aikakauskirja 1/2014: 13-31.
- Viitala, E.-J. & Leppänen, J. 2014b. Yhteismetsien edistämisen perustelut, tutkimusnäyttö ja tilakoon merkitys. Metsätieteen aikakauskirja 1/2014: 33-57.
- Vilka, P. 2006. Yhteiset vesialueet ja niiden yhdistäminen. Maanmittauslaitoksen julkaisu nro 100. Helsinki: Maanmittauslaitos. 165 s. + liitteet. ISBN 951-48-0190-3.

10. Maanomistajat, metsästysoikeus ja metsästys

Jani Pellikka

10.1. Taustaa

Riistavirkamies totesi eräissä takavuosien tutkimushaastatteluissa, että ”*metsästäjät laulavat maanomistajan lauluja*”. Hiljakkoin haastateltu metsästäjä puolestaan totesi, että ”*maanomistaja on kuningas*” (Soini ym. 2016) – ja antoi näin ymmärtää, että metsästäjän on viisasta olla nöyrä ja kuuliainen maanomistajan edessä. Lausahdukset ovat monitulkintaisia, ja herättävät haastattelijan esittämään jatkokysymyksen: millaisia laulutekijöitä tai kuninkaita nämä maanomistajat metsästäjille oikein Suomessa ovat?

Maanomistajilla on toki monissa suhteissa vaikutusvaltaa metsästysasioihin Suomessa, mutta tällä on rajansa. Vaikutusvalta ei perustu riistaresurssin omistamiseen, sillä lainsäädäntömme näkökulmasta metsissä, pelloilla ja vesialueilla elelevät eläimet ovat ns. isännättömiä esineitä. Maanomistajan kyky toteuttaa riistaan liittyviä tavoitteitaan on rajallista, koska eläimet eivät ole helposti ohjaitavissa. Sama pätee metsästäjiin. Suomalaiset maanomistajat eivät esimerkiksi voi velvoittaa ketään metsästämään mailleen, saattikka myöntää sinne hirvenpyyntilupia. Maanomistaja ei myöskään voi sulkea alueellaan elelevää riistaa aitaukseen ja alkaa myydä metsästyslupia tarhajahtiin parhaiten maksavalle. Monet metsästästä koskevat säännökset ovat Suomessa osa julkisoikeutta, eivät maanomistajan määriteltävissä.

Kuningas-viittaus on kuitenkin siinä mielessä ymmärrettävä, että Suomessa maanomistajalla on täysi päätäntävalta siihen, sallitaanko hänen maillaan metsästystä. Vaikka maiseman kiinteistö rakenne olisi miten pirstoutunut tahansa, ei pientenkään kiinteistöjen omistajia voi Suomessa esimerkiksi velvoittaa luovuttamaan metsästysoikeuttaan, jotta synnytetäisiin suurempia ja tarkoituksenmukaisempia metsästys- tai riistanhoitoalueita. Salliessaan metsästyksen maillaan omistaja voi melko vapaasti määritellä, millä ehdoilla ja ketkä sitä voivat harjoittaa. Päätäntävaltaa ei horjuta Suomessa edes riistavahinkojen korvausjärjestelmä: esimerkiksi hirvien taimikkovahinkoja korvataan metsästäjiltä kerätyillä varoilla käytännössä myös sellaisille maanomistajille, jotka eivät salli hirvijahtia maillaan.

Kaikki maanomistajat eivät ole metsästäjille samanlaisia kuninkaita. Vaikka asiaa ei ole Suomessa tutkittu, on ruotsalaisten löydösten pohjalta oletettavaa, että korkein rahallinen arvo metsästysalueena on suurilla, lähellä taajamia sijaitsevilla, metsäisillä ja riistarikkailla metsäkiinteistöillä (Mensah ja Elofsson 2015). Metsästysoikeudella on arvoa ja sen käytöllä on vaikutuksia, harjoitettiin kiinteistöllä tosiasiallisesti metsästystä tai ei – omistajahan voi halutessaan vuokrata metsästysoikeutensa myös tiukalle metsästyksen vastustajalle ’metsästykseltäsuojelualueeksi’. On syytä myös huomata, että maanomistajalla on metsästysoikeuden rinnalla joukko muitakin oikeuksia, jotka sivuavat monin tavoin metsästyksen käytännön harjoittamista. Ne liittyvät esimerkiksi metsästyskoirien irtipitoon ja kouluttamiseen, riistanhoitotoimiin, yksityisteillä liikkumiseen, ajoneuvojen ja riistakameroiden käyttöön maastossa sekä tulenteeseen.

Metsästysoikeus kytkeytyy historiallisesti Suomessa kiinteistöjen omistamiseen. Sen voi myydä vain kiinteistön mukana. Oikeutena se kohdistuu pyynnin harjoittamiseen sekä sen tuloksena saadun saaliin omistamiseen. Tässä se rinnastuu kalastusoikeuteen ja poikkeaa esimerkiksi ’jokamiehen oikeuksista’ ja niihin yhdistyvistä marjastuksesta ja sienestyksestä, vaikka kaikkia näitä toimintoja on iät ja ajat harjoitettu rinnakkain. Historiallisesti, kulttuurisesti ja oikeudellisesti metsästysoikeuden määrittely on vanhaa Ruotsin vallan ajan (v. 1442 maanlain) perua. Maanomistajien metsästysoikeuksia on perusteltu eri aikoina esimerkiksi riistan merkityksellä kotitalouksille (”syrjäseutujen toimeentulo- tai sosiaalitukena”), poliittisilla tilanteilla (”talonpoikien tuen kalastelua”) ja valvonnan vaikeudella (”tekevät sitä kuitenkin, vaikka kieltäisi”). Vaikka metsästys on nykyisin ennen muuta vapaa-ajan toimintaa, on sillä edelleen esimerkiksi riistavahinkojen hallinnalle yhteiskunnallinen merkitys, joka on sen synnyttämiä rahavirtoja suurempi. Ei ole siksi yhdentekevää, miten nykyiset maanomistajat metsästysoikeuksiaan käyttävät ja miten tarkasti näihin oikeuksiin pohjaavaa metsästystoimintaa tunnetaan.

10.2. Viimeaikainen tutkimus – maanomistajat ja metsästys

Maanomistajat metsästäjinä

Maanomistajalla viitataan julkisessa riistakeskustelussa usein yksityiseen metsänomistajaan (lakitermein ”luonnolliseen henkilöön”), joka ei itse metsästä. Totta onkin, että metsänomistajista vähemmistöllä eli noin 40 %:lla on metsästämiseen oikeuttava ’metsästyskortti’ (Petäjistö ja Matala 2015). Metsästyskortin lunastaneista puolestaan noin 40 % on itse maanomistajia (21 % vuonna 2008 metsällä käyneistä; Toivonen 2009). Ei-metsästävästä maanomistajien osajoukosta erityisesti puhutaan, kun halutaan tuoda esille, että maanomistajien intressit eivät ole yhtenevät metsästäjien, ja etenkin maattomien metsästäjien intressien, kanssa. Suhde hirviin on erityisen ristiriitainen. Sovittelevimmat kannanotot hirvikantojen hoidon ja metsätalouden yhteensovittamisesta kuullaan usein juuri metsästäviltä maanomistajilta (esim. Horne ja Petäjistö 2003, Petäjistö ym. 2007, Petäjistö ja Matala 2015). Toisaalta maanomistajat ovat metsästäjinä erityisen usein paikallisuutta ja paikallisia perinteitä suosivia. He eivät ole kovin uudistushaluisia metsästyssseurojen tai seurueiden jäsenyyttä koskevissa kysymyksissä (Selby ym. 2005, Selby ym. 2008). Suhtautuminen esimerkiksi metsästyksen kaupallistumiseen on usein varauksellista (esim. Toivonen 2009) ja osin siksi, että pelätään omien metsästysmahdollisuuksien kaventumista.

Maanomistajat sopimuskumppaneina

Maanomistajia on moneksi (ks. luvut 3 ja 4). Metsästysoikeuksien käytön sopimusosapuolena eri omistajaryhmät ovat erilaisia – omistajatyypillä on vaikutusta muun muassa siihen, miten osapuolten oikeuksista ja velvollisuuksista sopiminen käytännössä tapahtuu, miten suuria vuokria metsästysoikeuksien vastikkeina maksetaan, miten pitkäkestoisia vuokrasopimuksia tehdään, ja millaisia muita ehtoja sopimukseen tyypillisesti kirjataan. Epävarmuus sopimuksen kestosta voi vaikuttaa myös siihen, kannattaako metsästäjien investoida metsästysoikeuteen, hoitaa riistaa, tai rakentaa sinne metsästystä tukevia taukopaikkoja, ampumatorneja ja muita pysyviä rakenteita (Rannikko ym. 2011). Omistajatyypillä ja vastikkeen muodolla on väliä myös muihin toiminnan muotoihin, kuten siihen, järjestetäänkö maanomistajille ylipäätään tilaisuuksia, kuten peijaisia (esim. Soini ym. 2016). Metsästyksen sääntely voi ohjata myös esimerkiksi metsästäjien organisoitumista: Koska suuressa osassa Pohjois-Suomea kuntalaisilla on ollut vuodesta 1934 alkaen ns. vapaa metsästysoikeus kotikunnassa sijaitseville valtion maille, eivät paikalliset metsästäjät ole useinkaan järjestäytyneet metsästyssseuroiksi (Pellikka ym. 2012).

Kirjavuutta sopimiseen metsästysoikeuden käytöstä syntyy lisää, kun huomioidaan se, miten usein esimerkiksi kiinteistön yksityisiä metsänomistajia ovat puoliset yhdessä, kun omistajat ovat alaikäisiä, holhouksenalaisia, hyvin iäkkäitä, tai kun kyseessä on metsäyhtymä, kuolinpesä, perikunta tai rekisteröimätön yhdistys. Ylipäätään maanomistajuudessa tapahtuvat muutokset voivat olla sopimisen kannalta ongelmallisia, jos jää epäselväksi, keneltä kaikilta tarvitaan vuokrasopimukseen nimikirjoitus. Uusi omistaja voi olla edellistä vastahakoisempi – joskus hanakampi – jatkamaan vuokrasuhdetta.

Metsästäjät sopimuskumppaneina

Siirryttäessä biotalouteen kysymys luonnonvarojen omistajuudesta tulee keskeiseksi, ja sen vuoksi on tärkeää että psykologisen omistajuuden kysymykset ja toimijoiden sitoutuneisuus otetaan politiikkasuunnittelussa riittävästi huomioon. Siinä missä maanomistajuuden muuttuminen haastaa metsästäjien maanomistajasuhteen ylläpidon käytäntöjä, voi maanomistajaa puolestaan askarruttaa kysymys alueen vieraista, alueen hoitoon mahdollisesti vähemmän sitoutuneista metsästäjistä ja yleisemmin metsästäjyyden vähittäisestä muuttumisesta.

Metsästäjiä koskevissa tutkimuksissa on perinteisesti keskitytty metsästäjien oletettuihin tarpeisiin, päämääriin tai motiiveihin. Se mitä metsästäjät metsästysoikeuden vuokraamisella tarkemmin ajatellen tavoittelevat ja saavat vaihtelee kohtalaisen paljon. Metsästäminen tuottaa ennen kaikkea hyvinvointia (Pellikka ym. 2016); aineellista hyötyä, kuten lihaa ja trofeita (esim. Koskela ja Nygrén 2002, Pellikka ja Nummi 2002, Petäjistö ym. 2004, Nygrén ja Tykkyläinen 2006) ja aineettomia hyötyjä, kuten yhteinen tekeminen, saavutukset (koiran hyvä riistatyöskentely, onnistuneet kaatolaukaukset), ympäröivästä luonnosta nauttiminen ja arjesta irtautuminen (esim. Salmi ja Salmi 2005, Selby ym. 2005). Päämääriin voi kuulua myös metsästyksen jatkuvuuden turvaaminen (Pellikka ym. 2008, 2009). Etenkin pienriistanmetsästys on nykyään usein monipaikkaista ja erilaisia metsästysmahdollisuuksia lähellä ja kaukana yhdistelevää toimintaa (Pellikka ym. 2012, Pellikka ym. 2015).

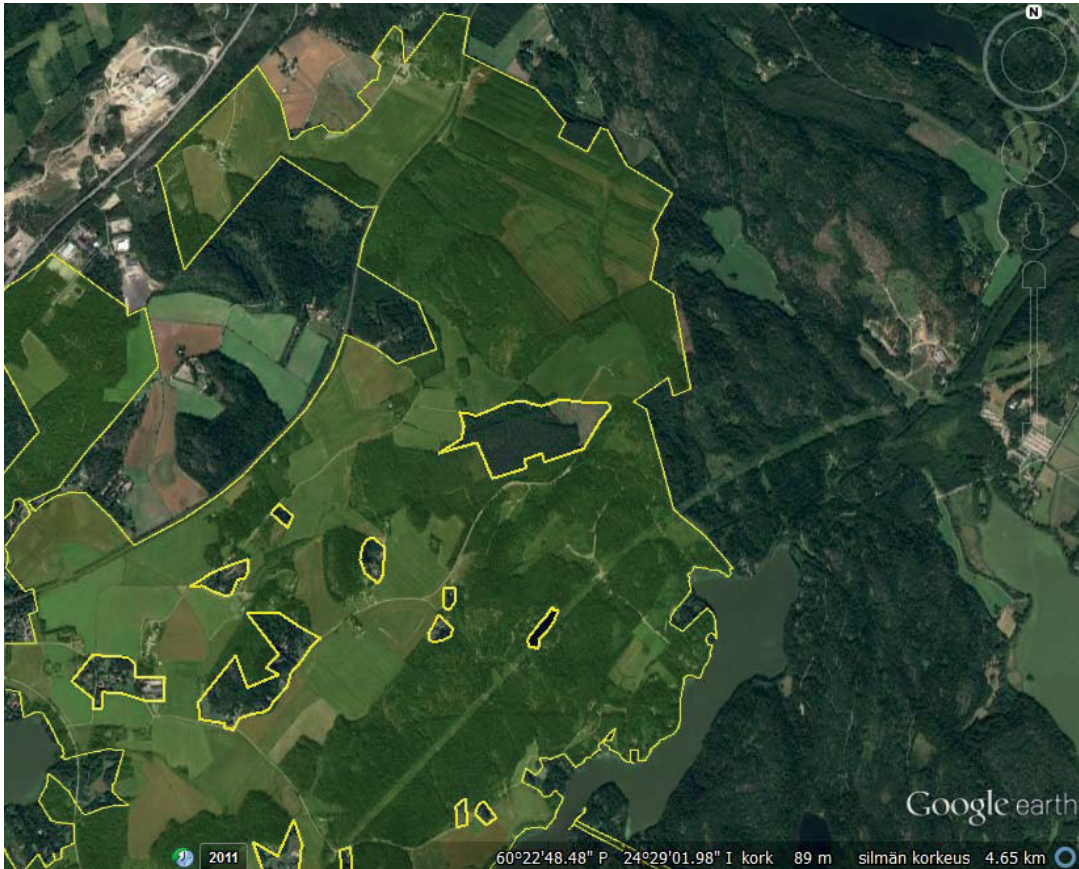
Maanomistaja voi tavoitella metsästyksestä koituvia moninaisia hyötyjä metsästäjänä itse, ja muissa tapauksissa tarjota sopimuksen mukaisin vastikkein mahdollisuuden hyötyjen tavoitteluun metsästäjille tai heidän yhteenliittymilleen. Suurriistan, kuten sorkkaeläinten ja suurpetojen kohdalla metsästysoikeus useimmiten luovutetaan jollekin n. 2700:sta Suomessa toimivista metsästysseuroista (rekisteröityjä yhdistyksiä) tai jollekin liki yhtä suuresta rekisteröimättömien metsästysseurueiden joukosta. Myös pienriistan metsästysoikeutta luovutettaessa maanomistajan sopimuskumppanina on usein seura tai seurue, mutta usein myös oma lähi- tai tuttavapiirin metsästäjä.

Etenkin Suomessa metsästysoikeudesta sopimisen yhteydessä sovitaan myös vuokralaisen oikeudesta riistanhoitoon, kuten riistan ruokintaan, riistanlaskentoihin tai elinympäristöjen kunnostukseen. Metsästäjät ovat olleet perinteisesti aktiivisia toteuttamaan metsästyksen ohella erilaisia hoitotoimia (Pellikka ja Viitala 2009). Tämä aktiivisuus on erilaisista syistä ja etenkin tiettyjen toimien osalta hiljalleen hiipumassa (esim. Forsman ja Pellikka 2012). Muutos näkyy esimerkiksi pienpetojen loukkupyynnin vähenemisenä. Metsästäjien asuintaustoissa, organisoitumisessa, metsästäjäksi sosealistumisessa sekä esimerkiksi arjen ja metsästyksen yhteensovittamisessa tapahtuvat muutokset vaikuttavat osaltaan siihen, mitä kaikkea metsästäjät maanomistajien mailla ehtivät, haluavat tai voivat tehdä (Pellikka ja Forsman 2013). Oman metsästäminen ja riistanhoidon harjoittamisen lisäksi metsästysseurat ja -seurueet tarjoavat vuokramaillaan usein metsästysmahdollisuuksia myös maksaville metsästäjävieraille (Pellikka ym. 2012), mikä arveluttaa osaa maanomistajista.

Metsästäjyyden muutos yhdessä maanomistajuuden muuttumisen kanssa muovaa osapuolten vuorovaikutusta ja synnyttää ajan oloon uusia toimintamalleja. Toisaalta kehitys voi synnyttää osapuolissa vastareaktioita, jos koetaan tarvetta puolustaa perinteisiä järjestelyjä sekä niihin liittyviä etuuksia ja arvoja.

Kuva: Jani Pellikka, Luke

Kuva 4. Esimerkki yhden metsästysseuran maanomistajilta vuokraamista hirvenmetsästysalueista vuonna 2009. Seuralla oli kaikkiaan metsästysvuokrasopimuksia noin 70 maanomistajan kanssa. Osaa pienistä kiinteistöistä (lähinnä pihatontteja) ei edes pyritty vuokraamaan, ja osaa suuremmista metsästyksen soveltuvista kiinteistöistä ei saatu vuokrattua, kun maanomistajan kanssa ei päästy sopimukseen. Tuloksena on hyvin pirstoutunut metsästysalue.

10.3. Tutkimustarpeita

Maanomistajuuden, metsästäjyyden ja näihin liittyvien toimijoiden kytkökset saavat aikaan sen, että yhden osapuolen toiminnassa ja ajattelutavoissa tapahtuneet muutokset heijastuvat myös toiseen. Molemmat osapuolet tarvitsevat siksi tilanne- ja ennakoitietoa sopeutuakseen toimintaympäristönsä muutokseen. Toisaalta itse osapuolten sopeutumisyhtymyksiä ja vaihtoehtoisia kehityskulkuja on tarpeen tutkia, jotta voitaisiin tunnistaa toimivia ja eri osapuolten tarpeita palvelevia sopeutumistapoja. Esimerkkejä tämän kaltaisista tutkimuksista metsästäjien näkökulmasta tarjoaa joukko viimeaikaisia julkaisuja (esim. Hiedanpää ym. 2010, Hiedanpää ja Pellikka 2010, Niemi ym. 2014, Pellikka ym. 2014, Hiedanpää ja Pellikka 2015). Metsänomistajien näkökulmasta ei vastaavanlaisia metsästäjä-tutkimuksia ole juurikaan toistaiseksi tehty.

E erityisen kiinnostava mutta vähän tutkittu tema on se, millaista riistataloutta ja oikeuksien ja velvollisuuksien vaihtoa maanomistajien ja metsästäjien välillä oikein on ja millaiseksi tilanne on kehittymässä. Vaihtoon liittyy jo nyt etenkin tiettyjen maanomistajaryhmien ja metsästäjien välillä aina raha. Rahan sijaan tai sen rinnalla on hyvin yleisesti Suomessa myös järjestelyjä, joissa saaduista tuotteista tai palveluksista maksetaan toisilla tuotteilla tai palveluilla. Jälkimmäisessä tapauksessa vastapalvelukset voivat vaihdella kirjallisesti sovitusta palveluksista monenlaisiin kirjoittamattomiin sopimuksiin, odotuksiin (normeihin), ja kiitollisuuden ja uskollisuuden ilmauksiin (Soini ym. 2016). Monenlaisille riistatalouden järjestelyille on nykyään ja varmasti jatkossakin paikkansa. Se millaisia muotoja ne saavat määrittää samalla sitä, millaista tulevaisuuden biotaloutta metsästyksen ja maanomistajien metsästysoikeuksien äärelle rakentuu.

Viitteet

- Forsman, L. & Pellikka, J. 2012. Onko riistanhoidon suosio hiipumassa? Suomen Riista 58: 16–29.
- Hiedanpää, J. & Pellikka, J. 2010. Käytännöllinen kekseliäisyys: Tilanneanalyysi hirvenmetsästyksestä Liesjärven kansallispuistossa ja sen lähialueilla. MUA 3/2010: 5–20.
- Hiedanpää, J., Pellikka, J., Laulumaa, M. & Nieminen, J. 2010. Hirvieläinten metsästys sosioekologisesti pirstoutuneilla metsästyksmailla: Tapaustutkimus Nuuksion kansallispuiston ympäristöstä. Riista- ja kalatalous. Tutkimuksia 2/2010: 1–46.
- Hiedanpää, J. & Pellikka, J. 2015. Adapting moose hunting: a case study on fragmented hunting grounds around Nuksio National Park in Helsinki metropolitan area, Finland. *European Journal of Wildlife Research*, 61(2): 303–312.
- Horne, P. & Petäjistö, L. 2003. Preferences for alternative moose management regimes among Finnish landowners: A choice experiment approach. *Land Economics*, 79(4): 472–482.
- Koskela, T. & Nygrén, T. 2002. Hirvenmetsästyksseurueet Suomessa vuonna 1999. Suomen Riista 48: 65–79.
- Mensah, J. T. & Eloffson, K. 2015. An empirical analysis of hunting lease pricing and value of game in Sweden. SLU, Working paper series 8/2015.
- Niemi, M., Pellikka, J. & Hiedanpää, J. 2014. Ajoketjusta seisontahaukkuun – miten pysäyttävien koirien käytöstä tuli hirvenmetsästyksen valtavirtaa? Suomen Riista 60: 60–79.
- Nygrén, T. & Tykkyläinen, R. 2006. Hirven sarvityypit metsästäjäkunnan arvostuksissa. Suomen Riista 52: 110–122.
- Pellikka, J. & Nummi, P. 2002. Hirvikannan tiheyden yhteiskunnalliset vaikutukset. – Suomen Riista 48: 80–89.
- Pellikka, J., Härkönen, S., Hiedanpää, J. & Jaakkola, J. 2008. Hirvenmetsästyksseurueiden käsityksiä sidosryhmien suhtautumisesta pyyntilupien käyttöön. Suomen Riista 54: 28–40.
- Pellikka, J., Hiedanpää, J., Härkönen, S. & Jaakkola, J. 2009. Metsästys palveluksena: Hirvenmetsästyksseurueet hirvivahinkojen vähentäjinä. Suomen Riista 55: 71–82.
- Pellikka, J. & Viitala, M. 2009. Mitä luontoharrastukset kertovat metsästäjien monitoimisuudesta? Riista- ja kalatalous. Tutkimuksia 6/2009. 26 s.
- Pellikka, J., Hiedanpää, J. & Rannikko, P. 2012. Minne mennä metsälle? Metsästäjien liikkuminen riistanhoitopiirien välillä. Suomen Riista 58: 30–41.
- Pellikka, J. & Forsman, L. 2013. Metsästävien naisten määrä on kasvussa – miten tukea kehitystä? Suomen Riista 59: 34–51.
- Pellikka, J., Niemi, M. & Hiedanpää, J. 2014. Hirvenmetsästykskäytännöt muuttuvat maaseudun mukana - koira ja tutkapanta ajomiestä korvaamassa. MUA 3/2014: 51–67.
- Pellikka, J., Forsman, L. & Helle, P. 2015. Metsäkanalintujen kannanvaihtelut ja metsästyksalueiden veto-voima. Suomen Riista 61: 67–79.
- Pellikka, J., Juutinen, A. & Eskelinen, P. 2016. Riistatalouden hyvinvointivaikutukset: esiselvitys. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 22/2016. 27 s.
- Petäjistö, L., & Matala, J. 2015. Hirvi, metsästys ja metsätalous metsänomistajan näkökulmasta. Luonnonvara- ja biotalouden tutkimus 64/2015. 35 s.
- Petäjistö, L., Aarnio, J., Horne, P., Koskela, T. & Selby, A. 2004. Hirvenmetsästäjien motiivit ja käsitykset sopivasta hirvikannan koosta. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 928. 26 s.
- Petäjistö, L., Aarnio, J., & Selby, A. 2007. Eri intressiryhmät ja sopiva hirvikanta. Metsätieteen aikakauskirja 2/2007: 107–111.
- Rannikko, P., Hiedanpää, J., Pellikka, J., Ratamäki, O., Härkönen, S. and Salmi, P. 2011. Kohtaamisia metsässä. Eläinkiistoista yhteistoimintaan. Keuruu: Metsäkustannus.
- Salmi, J. & Salmi, P. 2005. Pohjois-Suomen pienriistan pyynti metsästäjien mielipiteissä. Kala- ja riistaportteja 358. Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitos. 26 s.
- Selby, A., Petäjistö, L., Koskela, T. & Aarnio, J. 2005. Ikääntyminen hirvenmetsästyksseurojentulevaisuuden ongelmana. Suomen Riista 51: 69–82.
- Selby, A., Petäjistö, L., & Koskela, T. 2008. Hirvenmetsästäjien asenteet metsästyksseurojen uudistumista kohtaan. Suomen Riista 54: 41–57.
- Soini, K., Pellikka, J., & Hiedanpää, J. 2016. Metsästys ja moraalitalous. MUA 24: 5–20.
- Toivonen, A.L. 2009. Suomalainen metsästäjä 2008. Riista- ja kalatalous. Selvityksiä 19/2009. 22 s.

11. Rekisteriaineistojen käyttö maanomistaja-tutkimuksissa

Harri Hänninen

11.1. Ongelma

Suurin osa biomassan tuotannossa olevasta maasta ja vedestä on yksityisten henkilöiden, tavallisten perheiden omistuksessa, joko yksin tai osakkaina erilaisissa yhteisomistusmuodoissa. Omitusyksiköitä ja omistajia on runsaasti, satoja tuhansia, ja omistusyksiköiden koko vaihtelee hehtaarista tuhansiin hehtaareihin. Osa omistajista omistaa vain metsää tai peltoa, monet molempia ja jotkut myös vesialueita. Perusjoukko on paitsi suuri myös taustapiirteiltään hyvin heterogeeninen. Nämä seikat tekevät bioressurssien omistusta ja omistajia koskevien tutkimusten otannan ja aineiston keruun haastaviksi.

Jos perusjoukon identifiointi, otanta ja omistajien yhteystiedot saadaankin hoidettua, aineiston hankinnan ongelmaksi on muodostumassa lisääntyvä vastaajakato. Kun esimerkiksi metsänomistaja-tutkimusten haastatteluaineistoissa 1970–80 –luvuilla kato oli tyypillisesti enintään viiden prosentin luokkaa, myöhemmin kerätyissä postikyselyaineistoissa kato on ollut merkittävästi suurempi eli 28–75 % (Järveläinen 1978, Karppinen ja Hänninen 1990, Ihalainen 1992, Karppinen ym. 2002, Ruohola ym. 2004, Rämö ja Tilli 2007, Hänninen ym. 2011, Hänninen ym. 2016, Rämö ym. 2016). Vastaajakadon muutoksesta osa selittyy erilaisilla kyselytekniikoilla, mutta vastaajakadon nouseva trendi vaikuttaa yleismaailmalliselta ilmiöltä (Cook ym. 2009, Scott ym. 2011, Anseel ym. 2010).

Ikävä piirre on, että vastaajakato näyttää myös vaihtelevan vastaajien taustan mukaan (Baruch ja Holtom 2008, Cook ym. 2009, Scott ym. 2011, Anseel ym. 2010), mikä on havaittu myös suomalaisissa metsänomistajatutkimuksissa (Karppinen ym. 2002, Hänninen ym. 2011). Vastaajakadon systemaattisuus syö pohjaa tulosten ja johtopäätösten yleistettävyydeltä. Sitä voidaan kuitenkin korjata painokertoimilla, mutta niiden rakentaminen edellyttää hyviä tietoja perusjoukon rakenteesta ja huolellista kadon analysointia. Vastaukskadon lisääntyminen korostaa muutoinkin katoanalyysin merkitystä.

Kadon lisääntymisen yhtenä syynä pidetään erilaisten kyselyiden tulvaa (ks. esim. Anseel ym. 2010). Ihmiset ovat kyllästyneitä vastaamaan etenkin, jos he eivät koe kyselyn aihetta itselleen merkittäväksi. Vastaajakatoon vaikuttaa myös lomakekyselyn pituus. Mitä pidempi lomake on, ts. mitä kauemmin kyselyyn vastaaminen kestää, sitä heikommin siihen vastataan (Galesic ja Bosnjak 2009). Myös kyselytekniikoilla on vaikutusta: postikysely, verkkokysely tai näiden yhdistelmä sekä muistutusten määrä (Cook ym. 2009, Scott ym. 2011).

Erilaisten kyselytekniikoiden käytön mahdollisuuden ratkaisevat paitsi yhteystietojen saatavuus – postiosoite, puhelinnumero, sähköpostiosoite – myös aineiston keruun hinta. Käyntihaastattelut ovat vähenevien resurssien ja lisääntyvien tuottavuusvaatimusten aikana liian kalliita. Pienehköön näytteeseen perustuvia teemahaastatteluja on vielä toki varaa tehdä. Matkapuhelinten aikakausi on tehnyt puhelimesta ajasta ja paikasta riippumattoman, joten puhelinhaastattelusta on helppo kieltäytyä vetoamalla sopimattomaan aikaan tai paikkaan.. Lisäksi monet matkapuhelinnumerot ovat salaisia ja puhelimen käyttöä ylipäänsä rasittavat suoramyyni- ja keräyskampanjat. Sähköpostikyselyiden esteenä taas on osoitteiden saatavuus, kattavuus ja vaihtuvuus, joten edustavan otoksen poiminta on jokseenkin mahdotonta. Sähköpostia rasittaa myös roskaposti, joten tuntemattomat viestit sivuutetaan. Postikysely onkin todennäköisesti edustaviin maanomistaja-aineistoihin pyrittäessä järkevin menetelmä. Siihen voidaan myös helposti yhdistää verkkokysely ja puhelinhaastattelu.

Suomessa useat julkiset tahot, kuten Maanmittauslaitos, Väestörekisterikeskus, Suomen metsäkeskus, Maaseutuvirasto ja Verohallitus, keräävät osana toimintaansa tietoja kansalaisista, yrityksistä ja yhteisöistä sekä näiden maanomistuksista. Tilastoviranomaiset (mm. Tilastokeskus ja Luonnonvara-

rakeskus Luke) puolestaan julkaisevat näiden ja itse keräämiensä tietojen pohjalta erilaisia yhteenvedotilastoja maanomistusrakenteesta. Tilastotietojen perusteella ei kuitenkaan kyetä muodostamaan kattavaa kuvaa maanomistajuudesta, sen muutoksista, taustalla vaikuttavista syistä, eikä varsinkaan bioresurssien käyttöön vaikuttavista tekijöistä.

11.2. Ratkaisu

Edellä mainittujen julkisten toimijoiden hallinnoimat sähköiset rekisteriaineistot saattavat tarjota moniin tutkimuksiin riittävän aineiston jo sellaisenaan mutta varsinkin täydennettynä otantapohjaisilla kyselytutkimuksilla. Otanta voidaan tehdä omistajan (henkilö, yritys tai yhteisö), omistusyksikön (kiinteistö) tai näiden yhdistelmän (kaikki saman omistajan hallitsevat kiinteistöt) pohjalta, ja joko suoraan rekistereistä nimen tai kiinteistötunnuksen perusteella tai esimerkiksi karttapohjaisena alueotantana kiinteistötunnuksen avulla. Sopivan otannan toteutus riippuu tutkimusasetelmasta.

Suuri osa edellä mainittujen rekisteriaineistojen tiedoista on julkisia, joten esteitä niiden käytölle ei ole, mutta tietojen käyttöluvan ne edellyttävät. Tiedot eivät ole ilmaisia, mutta kustannukset ovat kuitenkin usein hyvin kohtuullisia erityisesti valtion sektoritutkimuslaitoksille. Kustannukset riippuvat paljolti pyydettyjen muuttujien määrästä, siitä kuinka monen lukon – toimijan ylläpitämien eri rekisterinjärjestelmien – takana ne ovat, sillä tämä vaikuttaa poiminnan ohjelmointityön määrään. Sen sijaan havaintojen määrällä ei useinkaan ole kustannuksissa suurta merkitystä.

Rekisteriaineistojen mahdollisimman kattavaa käyttöä osana kyselytutkimuksia puoltaa se, että kyselyllä kerättävien tietojen määrää voidaan näin usein oleellisesti vähentää. Kun 'kova data' saadaan rekisteritiedoista, kyselyllä voidaan keskittyä 'pehmeään dataan', jota ei muulla tavoin saada kuin kysymällä. Tämä lyhentää kyselylomakkeen pituutta ja vastaamiseen käytettyä aikaa nostaa vastausmäärää.

Seuraavassa käydään lyhyesti läpi edellä mainittujen julkisten tahojen keskeisten tietojärjestelmien sisältöä (taulukot 2 ja 3).⁹ Maan ja vesien omistajatutkimusten näkökulmasta kattavimman pohjan muodostavat luonnollisesti Maanmittauslaitoksen tietojärjestelmiin pohjautuvat rekisterit. Niihin päivittyvät kaikki maa- ja vesialueisiin liittyvät muutokset, niin kiinteistöjä kuin niiden omistusta koskevat. Yksityisiä maanomistajia, henkilöitä ja heidän yhteystietojaan koskevat tiedot taas päivittyvät Väestörekisterikeskuksen väestötietojärjestelmään. Nämä tietojärjestelmät myös päivittävät toinen toisiaan säännöllisesti. Kaikkien muiden julkisten tahojen ylläpitämät kiinteistöjä ja niiden omistajia koskevat tietojärjestelmät pohjautuvat näiden kahden tahon ylläpitämiin tietoihin; ne ovat vain liittäneet niihin oman toimialansa erityistietoja.

Maanmittauslaitoksen tietojärjestelmistä löytyy kiinteistöä, sen määrääosaa tai määrääalaa ja näiden omistajia koskevia tietoja sekä luonnollisesti runsaasti erilaisia kiinteistötoimituksia koskevia tietoja mukaan lukien niissä aiemmin tapahtuneet muutokset. Myös tiekuntien ja yhteisten alueiden osakaskuntien yhteyshenkilöistä löytyy tietoja. Kiinteistöjen hintatietoja löytyy kauppahintarekisteristä, silloin kun kyseessä on vastikkeellinen saanto. Maanmittauslaitoksen rekistereiden puutteena on, ettei tiedoista selviä maankäyttömuoto kuin karkealla tasolla.

Väestörekisterikeskuksen tietojärjestelmä kuvaa paitsi henkilöä koskevia tietoja myös heidän omistamiaan kiinteistöjä ja rakennuksia. Väestörekisterikeskukselle on ainoana viranomaistahona keskitetty henkilön ajantasaisten osoitetietojen ylläpitäminen.

Metsämaanomistajia koskeviin tutkimuksiin erinomaisen lähtökohdan tarjoavat Suomen metsäkeskuksen tietojärjestelmät. Metsäomaisuutta ja omistajaa koskevien tietojen lisäksi tietoja löytyy myös metsävaroista (kattavasti vasta vuodesta 2020 alkaen), metsien hakkuista metsänkayttöilmoi-

⁹ Tarkastelu perustuu seuraaviin Luken tutkijoiden tekemiin rekisteriselvityksiin: Maanmittauslaitos (Harri Hänninen), Väestörekisterikeskus (Harri Hänninen), Maaseutuvirasto (Sami Ovaska ja Sami Myyrä), Suomen metsäkeskus (Harri Hänninen) ja Verohallinto (Jussi Leppänen).

tusten perusteella ja metsätalouden tukien käytöstä, joista päästään metsänhoidon tietoihin siltä osin kuin ne ovat julkisin varoin tuettuja.

Maatalousmaan omistusta koskevia tietoja löytyy Maaseutuviraston, Mavin tietojärjestelmistä, mutta vain aktiiviviljelijöiden eli maataloustukia hakeneiden osalta. Passiivisia peltomaan omistajia Mavin rekisterit eivät kata. Ulkopuolelle jäävät myös alle viisi peltohehtaaria omistavat tilat, joka on minimipinta-ala monille tukijärjestelmille. Tosin peltoa vuokraamalla pienempikin tila voi kuulua rekisteriin. Mavin rekisterit tarjoavat kuitenkin hyvän lähtökohdan aktiiviviljelijöiden maanomistajuustutkimuksiin. Pellonkäytön lisäksi voidaan tarkastella myös oman ja vuokrapellon määrien ja osuuksien muutoksia.

Verohallinnon tietojärjestelmät tarjoavat yllättävän monipuolisen lähtökohdan maanomistajatutkimuksille. Tiedoista löytyy kattavasti niin metsämaiden kuin pellon omistusta niiden omistajia, heidän ansio- ja pääomatulojaan sekä maa- ja metsätalouden harjoittamiseen eli metsien ja peltojen käyttöön liittyviä tulo- ja menotietoja. Näihin tietoihin perustuvat mm. Tilastokeskuksen maa- ja metsätaloustaloustilastot ja Luken metsämaan omistusta koskevat tilastot.

Lukuun ottamatta verohallintoa, kuolinpesiä koskevat tiedot eivät ole muilla toimijoilla ajantasaisia, sillä ne perustuvat omistuksen muutoshetken tietoihin. Tiedot välittyvät muille toimijoille ainoastaan asiakassuhteen kautta ellei omistussuhteissa tapahdu muutoksia. Verottajallakaan ei ole tietoja kuolinpesän kaikista osakkaista, ainoastaan yhteyshenkilöksi nimetystä.

Toinen puutteellisuus tai hankaluus liittyy vesialueiden omistajuuskysymyksiin. Yleensä vedet ovat yhteisiä alueita, joissa osakkaita voi olla kymmeniä tai satoja. Maanmittauslaitoksen järjestelmissä omistajista on kuitenkin vain yhteyshenkilön tiedot.

Taulukko 2. Julkisten toimijoiden keskeisimmät maanomistajuutta koskevat tietojärjestelmät.

Julkinen toimija	Tietojärjestelmän nimi	Lyhenne
Maanmittauslaitos (MML)	Kiinteistötietojärjestelmä - Kiinteistörekisteri - Lainhuuto- ja kiinnitysrekisteri Kiinteistöjen kauppahintarekisteri	KTJ -
Väestörekisterikeskus (VRK)	Väestötietojärjestelmä Rakennus- ja huoneistorekisteri	VTJ RHR
Suomen metsäkeskus (SMK)	Asiakas- ja kiinteistötieto Metsävaratieto Kestävän metsätalouden rahoituslakitieto Metsälakitieto	Aste Aarni Kamera Masto
Maaseutuvirasto (Mavi)	Maatilayritysrekisteri Peltolohkorekisteri Rahoitustukien käsittelyjärjestelmä Hanke- ja yritystukien tietojärjestelmät	 Rahtu Hanke2000, 2007, 2014
Verohallinto (VH)	Kiinteistötietokanta Asiakastietokanta	

Taulukko 3. Julkisten toimijoiden maanomistajuutta koskevat tietojärjestelmien keskeinen sisältö.

X = ensisijainen lähde, ajantasaisin tieto, x = lähes ajantasainen tieto, (x) = vajavainen tieto, .. = tieto puuttuu, ? = ei tiedossa.

Tieto	MML	VRK	SMK	Mavi	VH
Kiinteistötiedot					
- omistajat	X	x	x	x	x
- aiemmat omistajat	X
- pinta-ala	X	x	x	x	x
- maankäyttöluokittain (metsämaa, pelto, tontti)	(x)	..	(x)	x	X
- sijaintikunta (nro ja nimi)	X	..	x	x	x
- vuokraoikeudet, kiinnitykset ja rasitteet	X	x	..
- osuudet yhteiseen alueeseen	X	x	?
Omistajia koskevat tiedot					
- postiosoite	x	X	x	x	x ¹⁾
- sähköpostiosoite	..	(x)	(x)	?	..
- henkilötunnus	X	X	x	x	x
- ikä (selvitettävissä henkilötunnuksen perusteella)	x	X	x	x	x
- sukupuoli	..	X	x
- kotikunta	x	X	x	x	x
- ammatti	..	X
- siviilisääty	..	X
- koulutustieto	x	..
- lasten määrä ja iät	..	X	(x)
- vanhempien tiedot (nimet, iät)	..	X
Julkisen tuen käyttötiedot					
- hakemustiedot	X	X	..
- päätöstiedot (tuen käyttö)	X	X	x ²⁾
- tukikohteet (eurot, hehtaarit)	X	X	..
- tukien valvontatiedot	(x) ³⁾	X	..
Maatalouden tuotantosuunta	X	..
Metsässä tehdyt hakkuut⁴⁾	(x)	..	(x)
Metsien puuston määrä⁵⁾	x
Metsänhoitotarve (hakkuut ja hoitotyöt)⁵⁾	x
Metsien					
- Natura- ja luonnonsuojelualueet	x
- uhanalaiset kasvi- ja eläinlajien esiintymispaikat	x
- muinaisjäännösten esiintymispaikat	x

¹⁾ Kuolinpesistä verottajalla on parhaat tiedot mutta vain yhteyshenkilöksi nimetystä.

²⁾ Jos tuki on verollinen kuten esimerkiksi kestävän metsätalouden rahoitustuet.

³⁾ Tukien valvonta perustuu otantaan, joten vain niistä löytyy tiedot.

⁴⁾ Metsäkeskuksen tiedot kertovat hakkuutavoittain hakkuupinta-alat ja perustuvat metsänkäyttöilmoitukseen, joka on 2 vuotta voimassa; osa ilmoitetuista hakkuista voi jäädä hakkaamatta. Verottajat tiedot ovat rahamääräisiä ja kertovat metsätalouden puhtaasta puunmyyntitulokertymän (metsätalouden kulut vähennettynä) vuoden aikana.

⁵⁾ Tiedot kattavat kaikki yksityismetsät vuodesta 2020 alkaen.

Kun ajatellaan tutkimuskäyttöä, esimerkiksi otoksen poimintaa tietojärjestelmistä, Väestörekisterikeskuksella on tarkoitusta varten hiottu palvelumalli ja sen hinnoittelu on myös varsin kohtuullinen. Maanmittauslaitos edustaa toista ääripäätä. Laitoksella ei ole valmiiksi luotuja palveluja tutkimustarpeita varten. Kaikki räätälöidään tapauskohtaisesti, mikä edellyttää tarkkoja kuvauksia ja vaatii paljon työtä molemmilta tahoilta. Kiinteistötietojen irroituksessa on aiemmin noudatettu vain kappaleperusteista hinnoittelua, mutta syksyllä 2016 otettiin käyttöön massairrotus. Se laskee merkittävästi kustannuksia varsinkin, jos se tehdään työaikaveloituksella. Suomen metsäkeskuksella ja Maaseutuvierastolla on kokemusta tietojen tuottamisesta tutkimuskäyttöön. Verohallinnon tietojärjestelmien ongelmana on niiden hajanaisuus (useita erillisiä järjestelmiä), mikä tekee niiden tutkimuskäytöstä kalliita suuren ohjelmointityön takia. Ohjelmointityön verohallinto hankkii ulkoistettuna palveluna.

Verohallinnossa onkin parhaillaan käynnissä ns. valmishjelmistohanke, jossa nykyiset tietovarastot yhdistetään yhdeksi tietokannaksi. Kiinteistötietojen osalta se toteutuu vuoden 2018 lopulla, mikä vähentää oleellisesti ohjelmoinnin tarvetta ja laskee aineiston hankinnan kustannuksia.

Eri tahojen ylläpitämien tietojärjestelmien tietoja voidaan myös yhdistellä. Jos yhdistämisen toteuttavat tutkijat, kiinteistötunnus toimii avaimena. Jos yhdistäminen tehdään tietojen toimittajan toimesta, myös henkilötunnusta voidaan käyttää avaimena. Tietojen toimittajana voi toimia myös Tilastokeskus, jolla on oikeudet käyttää monien tässä mainittujen toimijoiden tietojärjestelmiä.

Viitteet

- Anseel, F., Lievens, F., Schollaert, E. & Choragwicka, B. 2010. Response Rates in Organizational Science, 1995–2008: A Meta-analytic Review and Guidelines for Survey Researchers. *Journal of Business and Psychology* 25(3): 335–349. DOI: 10.1007/s10869-010-9157-6
- Baruch, Y., & Holtom, B. C. 2008. Survey response rate levels and trends in organizational research. *Human Relations* 61: 1139–1160. doi: 10.1093/poq/nfp031
- Cook, J.V., Dickinson, H.O. & Eccles, M.P. 2009. Response rates in postal surveys of healthcare professionals between 1996 and 2005: An observational study. *BMC Health Services Research* 9:160. DOI: 10.1186/1472-6963-9-160
- Galesic, M. & Bosnjak, M. 2009. Effects of Questionnaire Length on Participation and Indicators of Response Quality in a Web Survey. *Public Opinion Quarterly* 73(2): 349–360.
- Hänninen, H., Karppinen, H. & Leppänen, J. 2011. Suomalainen metsänomistaja 2010. Metlan työraportteja 208. 94 s.
- Hänninen, H., Kumela, H., Hujala, T. & Kurttila, M. 2016. Metsänomistajien suhtautuminen metsänvuokraukseen metsäomaisuuden hoidon kokonaispalveluna. Käsikirjoitus, arvioitavana.
- Ihalainen, R. 1992. Yksityismetsänomistuksen rakenne 1990. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 405. 41 s.
- Järveläinen, V-P. 1978. Yksityismetsätalouden seuranta . Metsälöötökseen perustuvan tietojärjestelmän kokeilu. *Folia Forestalia* 354. 55 s.
- Karppinen, H. & Hänninen, H. 1990. Yksityistilojen hakkuumahdollisuuksien käyttö Etelä-Suomessa. Summary: Actual and allowable cut in nonindustrial private woodlots in southern Finland. *Folia Forestalia* 747. 117 s.
- Karppinen, H., Hänninen, H. & Ripatti, P. 2002. Suomalainen metsänomistaja 2000. Metsäntutkimuslaitoksen tiedonantoja 852. 83 p.
- Ruohola, H., Ripatti, P., Rämö, A-K & Toivonen, R. 2004. Yksityismetsien puukaupan rakenne. Työteho-seuran raportteja ja oppaita 11. 40 s.
- Rämö, A-K. & Tilli, T. 2007. Metsänomistajien käsitykset metsien yhteisomistuksesta: metsänomistajakysely. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen raportteja 204. 101 s.
- Rämö, A-K., Hietala, J., Haltia, E., Horne, P., Kniivilä, M. 2016. Maaseutu suomen biotalousstrategian tukipilarina – raaka-aineiden tarjonnan edistäminen metsissä. PTT Raportteja 253. 93 s.
- Scott, A., Jeon, S-H., Joyce, C.M., Humphreys, J.S., Kalb, G., Witt, J. & Leahy, A. 2011. A randomised trial and economic evaluation of the effect of response mode on response rate, response bias, and item non-response in a survey of doctors. *BMC Medical Research Methodology* 11:126. DOI: 10.1186/1471-2288-11-126

12. Lopuksi

Heimo Karppinen

Maanomistajalla voi olla omistuksessaan peltoa tai laidunmaata, metsiä tai vesialueita tai näitä kaikkia. Tässä raportissa on poikkeuksellista, että samojen kansien sisällä on tarkasteltu kaikkia näitä maanomistajuuden muotoja.

Maanomistukseen liittyvät ongelmat ovat monenlaisia. Usein ongelmien taustalla ovat kuitenkin samat tekijät: maanomistuksen rakenteen, omistajien arvojen ja tavoitteiden muutokset. Ne ilmenevät eri tavoin eri maanomistusmuodoissa, esimerkiksi metsätaloudessa sukupolven vaihdoksen ongelmina ja metsälöiden pirstoutumisena, kalavesien omistuksessa kalastuselinkeinon kannalta riittävien pyyntioikeuksien saamisen hankaloitumisena, ja vuokrattujen viljelysmaiden osalta perusparannusten laiminlyönteinä.

Tämän katsauksen tarkoituksena on paitsi nostaa esiin maanomistuksen ongelmia ja nykytutkimuksen vastauksia niihin, ennakoida tulevaisuuden tutkimustarpeita. Alla listataan tärkeimpiä maanomistuksen ongelmia, joihin tutkimus ei ole vielä tuonut ratkaisua.

Tutkimusnäyttö metsälöiden pirstoutumisen eli pienten tilojen määrän kasvun haitallisista vaikutuksista puun korjuuseen, metsänhoidon tasoon ja puun tarjonnan määrään on vähäistä. Toisaalta metsälöiden pirstoutumisen hyvinvointivaikutuksia ei ole lainkaan tutkittu. Pienmetsälöiden määrän lisääntyessä syntyy uusia metsänomistajia ja entistä useammalla kansalaisella on välitön kosketus omaan metsään ja sen tuottamiin moniin aineellisiin ja aineettomiin hyötyihin. Tutkimusta olisi syytä kohdentaa myös pienten metsätilojen kokonaishyvinvointivaikutusten tarkasteluun.

Metsänomistajatutkimuksissa on jatkossakin tarpeen analysoida metsähoitomääriin ja puun tarjontaan vaikuttavia tekijöitä ja seurata niiden muutosta. Tulevaisuudessa metsänomistajatutkimuksissa on syytä tarkastella myös ekosysteemipalvelujen tuotantoa yksityismetsissä erityisesti metsänomistuksen tavoitteiden muutoksen näkökulmasta. Myös pienten metsätilojen potentiaali ekosysteemipalvelujen tuottajana on syytä ottaa huomioon. Sekä metsäbiomassan että ekosysteemipalvelujen kysynnän samanaikainen vahvistuminen korostaa eri käyttömuotojen yhteensovittamisen tutkimisen tärkeyttä.

Myös väestön arvomuutosten seuraaminen on yksityismetsätalouden näkökulmasta tärkeää vaikka yleiset arvomuutokset eivät suoraan heijastu sellaisenaan metsänomistajakuntaan. Metsänomistajien arvojen, tavoitteiden ja metsätaloudellisen käyttäytymisen välisiä yhteyksiä olisi syytä täsmentää.

Vuokraviljelyn keskeisimpänä ongelmana on pidetty peltojen perusparannusten laiminlyöntien ohella pellon hallintaoikeuteen liittyvää epävarmuutta ja vuokraviljelijöiden tuotannon kehittämismahdollisuuksien rajautumista vakuusvajauden johdosta. Pelto onkin tärkein maatalouden tuotannollisten investointien vakuus. Keskeisenä tutkimustarpeena onkin selvittää, onko havaittu kehityssuunta yhteiskunnan kannalta edullinen ja voidaanko siihen jotenkin vaikuttaa esimerkiksi sukupolvenvaihdoksia vauhdittavia politiikkatoimia muuttamalla.

Omistusoikeuksien ollessa epäselvät tai määrittelemättömät joudutaan helposti ristiriitaan jokamiehen oikeuden kanssa. Näin voi tapahtua esimerkiksi ekstensiivisen agrometsätalouden harjoittamisessa, jolloin viljelijä ei voi sulkea pois muita sadon hyödyntäjiä, koska jokamiehen oikeus on voimassa. Olisikin syytä tutkia jokamiehen oikeuden ja puoliviljelyn suhdetta ja selvittää millaista tukijärjestelmää tarvittaisiin viljelyn toteuttamiseksi.

Kalavesien osalta olisi tärkeää selvittää omistamisen rakenteellista muutosta ja sen vaikutuksia käyttöoikeuksien saatavuuteen ja kaupalliseen kalastukseen ja vesiviljelyyn. Se tarkoittaisi paitsi omistajakunnan piirteiden tutkimista myös paikallisen päätöksenteon toimivuuden tarkastelua. Rakennemuutokseen liittyy myös vapaa-ajankalastuksen suhde veden omistukseen: onko kalastuksen valvontaa ja kalanistutuksia vähennetty yleisoikeuksien myötä? Lisäksi on syytä tarkastella vedenomistajien halukkuutta vuokrata vesiään vesiviljelytarkoituksiin.

Kalastuselinkeinon näkökulmasta on lisäksi olennaista tutkia miten kalavesille pääsy on järjestetty eli miten omistusjärjestelmä toimii ja miten lupajärjestelmää voidaan kehittää. Miten vesialueiden

omistuksen pirstoutuneisuuden ja toimimattomuuden aiheuttamia ongelmia voidaan lieventää? Miten uusien kalatalousalueiden eri intressien yhteensovittamista ja laajempien alueiden lupapolitiikkaa tulisi edistää? Mikä on julkisen sektorin omistajuuden rooli ja mihin suuntaan yleisvesien kalastusoikeuksia tulisi kehittää?

Perinnebiotooppien muodostamien laajempien kokonaisuuksien ja alueellisten verkostojen kehittäminen tukee uhanalaisten lajien suojelua. Toistaiseksi maatalouden ympäristöpolitiikka ei tue laajempien yhtenäisten laidunalueiden verkostojen muodostumista. Tulevaisuudessa tulisi tuottaa tietoa erityisesti laidunnuksesta perinnebiotooppien säilyttämisen ja luontoarvojen tuottamisen keinona ja luodata toimijoiden yhteistoimintaan pohjaavia keinoja perinnebiotooppien säilyttämiseen. Tulisi pohdita sitä voisivatko laiduntavien eläinten omistajat nykyistä joustavammin käyttää halukkaiden maanomistajien alueita perinnebiotooppien ylläpitoon ja tuottamiseen.

Useiden uusiutuvien luonnonvarojen omistajuus on jaettava ja moniulotteista. Onkin tärkeää saada tietoa siitä, miten psykologisen omistajuuden ulottuvuudet vaikuttavat toimijoiden kokemiin luonnonvarojen käyttöön ja suojeluun liittyviin oikeuksiin ja velvollisuuksiin ja eri toimijaryhmien välisiin suhteisiin. Tutkimuksen avulla voidaan kehittää osallistumista, yhteistyöhalukkuutta ja vastuullista luonnonvarojen käyttöä tukevia kannustimia.

Ympäristönsuojelu yksityismailla on haasteellista osittain sen vuoksi, että maanomistajat kokevat sen loukkaavan heidän omistajuuttaan. On ehdotettu, että psykologisen omistajuuden huomioon ottavaa yhteistyötä eri toimijaryhmien kesken tulisi tukea erilaisin kannustimin mutta tällaisia ei vielä ole riittävästi olemassa. Sen vuoksi tulisi tutkia erilaisia tukijärjestelmiä ja niiden myönteisiä ja kielteisiä vaikutuksia.

Paine hajanaisten tilusten järjestämiseen kasvaa rakennekehityksen myötä, eikä nykyinen tilusjärjestelyjen tahti riitä. Aktiivimaatilojen määrä on vähentynyt Suomessa nopeasti ja se on lisännyt maataloutta harjoittamattomien metsätilojen määrää. Samalla maatilat ovat kasvaneet ja sekä maa- että metsätilojen tilusrakenne on heikentynyt. Tutkimusta tilusrakennetta parantavista politiikkakeinoista tarvittaisiinkin lisää. Tilusjärjestelyjen toteuttaminen sekä peltojen, metsien ja jopa tonttien osalta samanaikaisesti siten, että mukana olisi vaihtomaavarantojärjestelmä, so. maapankkitoiminta saattaisi olla yksi vaihtoehto.

Vaikka pellon vuokraus on Suomessa harvinaista, metsänvuokraus on meillä uusi ilmiö. Metsänvuokraukseen liittyen voitaisiin jatkossa tutkia metsäomaisuuden hoidon kokonaispalvelua sijoitusvarallisuuden hoitona ja kytkeä siihen sähköiset varallisuudenhoitopalvelut. Myös paikallisten yhteismyynnien ja –työmaiden järjeistämistä olisi syytä selvittää käsiteltävien alojen kasvun myötä.

Erilaiset metsärahasotot omistavat tällä hetkellä Suomessa jo yli 200 000 hehtaaria metsää. Tämä on nostanut esiin tarpeen vertailla metsärahasotojen toiminnan painopisteitä ja kannattavuutta perhemetsätalouteen ja yhteisomistuksen perinteisiin muotoihin nähden. Erityisen kiinnostavia kysymyksiä ovat metsärahasotojen metsien käyttöön ja käsittelyyn liittyvät käytännöt ja niiden yhteiskunnalliset vaikutukset.

Metsästysoikeuden kytketyminen Suomessa maanomistajuuteen tarjoaa maanomistajille metsästysoikeusmahdollisuuksia. Toisaalta metsästysoikeuden vuokraaminen metsästäjille synnyttää vuorosuhteen, jossa yhden osapuolen toiminnassa ja ajattelutavoissa tapahtuneet muutokset heijastuvat myös toiseen. Maanomistajat ja metsästäjät tarvitsevat siksi tilanne- ja ennakkointitietoa sopeutuakseen toimintaympäristönsä muutokseen. Toisaalta itse osapuolten sopeutumispyrkimyksiä on tarpeen tutkia, jotta voitaisiin tunnistaa toimivia ja eri osapuolten tarpeita palvelevia sopeutumistapoja. Sopeutumista tarkastelevissa tutkimuksissa on sivuttu metsästäjien maanomistajasuhdetta, mutta metsänomistajien sopeutumisenäkökulma on lähes tutkimaton tema. Erityisen kiinnostava mutta vähän tutkittu tema on se, millaista riistataloutta ja oikeuksien ja velvollisuuksien vaihtoa maanomistajien ja metsästäjien välillä oikein on ja millaiseksi tilanne on kehittymässä. Vaihtoon liittyy jo nyt etenkin tiettyjen maanomistajaryhmien ja metsästäjien välillä aina raha. Rahan sijaan tai sen rinnalla on hyvin yleisesti järjestelyjä, joissa saaduista tuotteista tai palveluksista maksetaan toisilla tuotteilla tai palveluilla.

Omistukseen liittyvät ongelmat ovat erilaisia sen mukaan millaisesta maasta tai vedestä on kysymys. Muutos on yhdistävä tekijä ja muutosta pitäisi voida ennakoida. Kokonaisvaltainen, maanomistajuuden muutokseen vaikuttavien tekijöiden ja niiden vaikutusten tutkimus odottaa vielä tekijänsä.

luke.fi

Luonnonvarakeskus
Latokartanonkaari 9
00790 Helsinki
puh. 029 532 6000